

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
STRATEGINIO VALDYMO IR POLITIKOS FAKULTETO
POLITIKOS MOKSLŲ KATEDRA**

NADIA BATISIENĖ
ES POLITIKA IR ADMINISTRAVIMAS

**LIETUVOS AUKŠTOJO MOKSLO REFORMOS KLAUSIMAS: FINANSAVIMO
ASPEKTAS**

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas: doc. dr. A. Kulakauskas

Vilnius, 2008

TURINYS

ĮVADAS	3
1. Lietuvos aukštojo mokslo raida po 1990 m. Reformos poreikis	7
1.1. Lietuvos aukštojo mokslo raida ir paskirtis	7
1.2. Studijų kokybės klausimas	11
1.2.1. Vidinis ir išorinis kokybės vertinimas	12
1.2.2. Aukštojo mokslo studijų kokybės realybė ir organizavimas Lietuvoje	15
1.2.3. ...Aukštojo mokslo kokybės klausimas teisiniu aspektu	17
1.3. Lietuvos aukštojo mokslo reformos poreikis.....	19
2. Aukštojo mokslo finansavimo modeliai ir Lietuvos aukštojo mokslo finansavimas	25
2.2. Finansų politikos modeliai aukštojo mokslo sistemoje	25
2.2.1. Kolegialaus finansų politikos modelio ypatumai	26
2.2.2. Biurokratinio finansų politikos modelio ypatumai	27
2.2.3. ...Rinkos modelio ypatumai	30
2.3. Lietuvos aukštojo mokslo finansavimas	33
2.3.1. ...Aukštojo mokslo finansavimo skyrimo principai	33
2.3.2. ...Aukštųjų mokyklų papildomų lėšų šaltiniai	37
3. Aukštojo mokslo finansavimo klausimas svarstant ir rengiant mokslo ir studijų sistemos reformą	40
3.2. Siūlomi aukštojo mokslo finansavimo modeliai	40
3.3. Lietuvos aukštojo mokslo finansavimas partijų rinkimų programose	45
3.3.1. Lietuvos aukštojo mokslo finansavimo klausimas Tėvynės Sąjungos – Lietuvos krikščionių demokratų 2009 – 2012 m. veiklos programoje	45
3.3.2. Lietuvos aukštojo mokslo finansavimo aspektas LR Liberalų Sąjūdžio partijos 2008 m. rinkimų programoje	47
3.3.3. Aukštojo mokslo finansavimo klausimas Lietuvos socialdemokratų partijos 2008 m. rinkimų programoje.....	49
3.4. Aukštojo mokslo finansavimo klausimas Lietuvos politinių partijų susitarime dėl aukštojo mokslo reformos ir LR Mokslo ir studijų įstatymo projekte.....	51
4. Lietuvos aukštojo mokslo finansavimo kaip politinės problemos analizė	54
4.2. Tyrimo eiga ir tyrimo metodai	54
4.3. Studentų nuomonės dėl aukštojo mokslo reformos: finansavimo aspekto analizė	59
4.3.1. Aukštojo mokslo reformos pradžios etapai	59
4.3.2. Studijų kokybės gerinimo sąlygos	63
4.3.3. Aukštojo mokslo apmokestinimo padariniai	67
4.4. Ekspertų pozicijos dėl aukštojo mokslo reformos: finansavimo aspekto analizė	71
4.4.1. Mokslo ir studijų reformos poreikis ir pradžia	71
4.4.2. Studijų kokybės gerinimo sąlygos	76
4.4.3. Aukštojo mokslo finansavimo (apmokestinimo) aspektas	81
4.5. Tyrimo rezultatų apibendrinimas	88
IŠVADOS	92
REKOMENDACIJOS	96
NAUDOTA LITERATŪRA	97
SANTRAUKA	101
SUMMARY	102
PRIEDAI	103
1. priedas: anketa	104
2. priedas: interviu klausimynas	107
3. priedas: paveikslai	108
4. priedas: lentelės	116

ĮVADAS

Temos aktualumas. Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę (1990 m.) susidarė palankios sąlygos aukštojo mokslo sistemos struktūros pokyčiams. Aukštosiose mokyklose pradėta diskutuoti dėl autonomijos, dėl studijų turinio pertvarkos bei tikslingo ir pagrįsto finansavimo. Per visą nepriklausomybės laikotarpį Lietuvoje aukštasis mokslas plėtojosi prieštaringai.

Šiuolaikinės visuomenės raidai reikia kokybišką aukštąjį išsimokslinimą turinčių žmonių, todėl universitetai turėtų siekti aukštos studijų kokybės, peržiūrėti siūlomas studijų programas, nuolat kaupti intelektualinį potencialą, atnaujinti materialiąją bazę. Tam reikalingos lėšos. Valstybė, turėdama ribotus išteklius, paprastai gali tik iš dalies padengti aukštųjų mokyklų finansines reikmes. Todėl valstybės lėšos aukštosioms mokykloms turi būti skirstomos racionaliai ir objektyviai. Kitą dalį išteklių universitetai gali gauti iš papildomų šaltinių.

Pastaruoju metu ypač aktyviai kalbama apie mokslo ir studijų sistemos reformos būtinumą. Finansavimo sistema yra pagrindinis aukštojo mokslo reformos tikslas ir manoma, kad jį įgyvendinus bus išspręsta dauguma aukštojo mokslo sektoriaus problemų.

Temos ištirtumas. Siekiant pertvarkyti Lietuvos aukštojo mokslo sistemą, užtikrinti aukštojo mokslo sistemos kokybę ir įgyvendinti naujus aukštojo mokslo finansavimo principus, buvo priimti pagrindiniai aukštąjį mokslą reguliuojantys įstatymai ir teisės aktai (Lietuvos Respublikos aukštojo mokslo įstatymas, 2000; Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymas, 2002; Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas, 2003; Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymo projektas, 2008), parengti įvairūs programiniai dokumentai (Valstybinės švietimo strategijos 2003 – 2012 m. nuostatos, 2003; Lietuvos aukštojo mokslo sistemos 2006–2010 metų plėtros planas, 2006; Politinių partijų susitarimas dėl mokslo ir studijų sistemos pertvarkos principų, 2007; Lietuvos Respublikos penkioliktosios Vyriausybės programa, 2008).

Aukštojo mokslo studijų kokybės klausimą nagrinėję autoriai Barnett R. (1993), Stumbrys E. (2003), Pūkelis K., Savickienė I. (2003), Juodaitytė A. (2004) pažymi, kad pirmiausiai patys universitetai turi norėti ir stengtis užtikrinti aukštojo mokslo kokybę.

Aukštojo mokslo finansavimo modelius nagrinėję autoriai Cazenave P. (1992), Williams G. (1992), Middlehurst R. (1995), Kraujutaitytė L. (2002) nurodo, kad finansų politikos modelio pasirinkimas priklauso nuo to, kokia yra aukštųjų mokyklų priklausomybė nuo valstybės. Praktikoje dažniausiai pastebimas finansavimo modelių derinys, tačiau vienas iš modelių tame derinyje dominuoja. Pastaruoju metu Lietuvoje ypač populiarus tampa rinkos modelis. Šį modelį nagrinėję autoriai Williams G. (1992), Selteris B., Tapperis T. (1994), Rigbis G. (1995) pabrėžia universitetų autonomiją ir orientavimąsi į rinkos poreikius kaip pagrindinius instrumentus,

galinčius pagerinti studijų kokybę ir efektyvumą, universitetų konkurenciją, studentų mokymosi motyvaciją ir reiklumą.

Aukštojo mokslo reformos bei finansavimo aspektai buvo nagrinėjami Švietimo ir mokslo ministerijos „Aukštojo mokslo reforma. Studijų finansavimas.“ projektiniame pasiūlyme (2007), dokumente „Lietuvos aukštojo mokslo (LAM) sistemos plėtra 2007-2012 m.: konkurencingumas ir finansavimo modelis.“ (2007), Lietuvos politinių partijų rinkimų programose (Tėvynės Sąjungos – Lietuvos krikščionių demokratų 2009 – 2012 m. veiklos programa, 2008; LR Liberalų Sąjūdžio partijos 2008 m. rinkimų programa, 2008; Lietuvos socialdemokratų partijos 2008 m. rinkimų programa, 2008), o taip pat Lietuvos parlamentinių politinių partijų susitarime dėl mokslo ir studijų sistemos pertvarkos principų (2007).

Tyrimo aktualumas. Nors kaita mokslo ir studijų sistemos srityje vyko nuo Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo pradžios, šiandien galime pastebėti, kad universitetai atsitvėrę nuo rinkos, trūksta finansavimo, neracionaliai vykdomas finansavimo valdymas, per mažai finansuojami moksliniai tyrimai ir finansai atiduodami mokslinėms įstaigoms, o ne programoms, moksliniai tyrimai nesukuria pakankamo kiekio pasaulinio lygio produkcijos. Visa tai lėmė Lietuvos aukštojo mokslo stagnaciją ir uždarumą, studijų kokybės smukimą. Kokybę toliau smukdo prasidėjęs protų nutekėjimas. Autoritetingiausiuose aukštųjų mokyklų reitinguose nė viena Lietuvos aukštoji mokykla nepatenka nei į 500 stipriausių pasaulio universitetų sąrašą, nei tarp 100 geriausių Europos universitetų. Vienam studentui skiriamas studijų finansavimas yra vienas žemiausių Europos Sąjungoje.

Tyrimo problema. Ar aukštojo mokslo finansavimas bei studijų apmokestinimas turėtų būti pagrindinė aukštojo mokslo reformos ašis? Ar finansavimo didinimas ir įmokų už studijas įvedimas pagerintų studijų kokybę?

Tyrimo objektas. Lietuvos aukštojo mokslo reformos klausimas: finansavimo aspektas.

Tyrimo tikslas. Ištirti finansavimo aspektą Lietuvos aukštojo mokslo reformos kontekste.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išanalizuoti aukštojo mokslo raidą, paskirti, studijų kokybės klausimą, aukštojo mokslo reformos poreikį teoriniu aspektu.
2. Išanalizuoti Lietuvos aukštojo mokslo finansavimą teoriniu, teisiniu aspektais, išryškinant finansų politikos modelius aukštojo mokslo sistemoje.
3. Ištirti Vyriausybės, Švietimo ir mokslo ministerijos, Lietuvos politinių partijų ir kitus siūlomus aukštojo mokslo finansavimo modelius.

4. Ištirti Lietuvos universitetų studentų nuomonę apie aukštojo mokslo reformą, studijų kokybės gerinimą bei studijų apmokestinimą.
5. Ištirti Lietuvos aukštojo mokslo ekspertų poziciją dėl mokslo ir studijų reformos, studijų kokybės gerinimo bei aukštojo mokslo sektoriaus finansavimo.

Tyrimo hipotezė: Finansavimas – tai instrumentas pagerinti aukštojo mokslo kokybę.

Tiriamieji: anketinėje apklausoje dalyvavo 165 Lietuvos valstybinių universitetų studentai; interviu apklausoje dalyvavo 14 ekspertų, dalyvaujančių aukštojo mokslo politikoje.

Tyrimo metodai. *Teoriniai:* mokslinės literatūros analizė; aukštojo mokslo finansavimą reglamentuojančių dokumentų analizė; *praktiniai:* anketinės apklausos metodas; pusiau struktūruoto interviu metodas; tyrimo duomenų matematinė statistinė analizė atlikta kompiuterine programa SPSS 16.00 (Statistical Package for the social Sciences for Windows).

Tyrimo eiga.

- ✓ Pirmajame etape buvo išstudijuota teorinė, teisinė literatūra, nagrinėjanti aukštojo mokslo raidą, paskirtį, studijų kokybės klausimą, aukštojo mokslo reformos poreikį.
- ✓ Antrajame etape buvo nagrinėjamas Lietuvos aukštojo mokslo finansavimas teoriniu, teisiniu aspektais, išryškinant finansų politikos modelius aukštojo mokslo sistemoje.
- ✓ Trečiajame etape buvo ištirti Vyriausybės, Švietimo ir mokslo ministerijos, Lietuvos politinių partijų ir kiti siūlomi aukštojo mokslo finansavimo modeliai.
- ✓ Empirinio tyrimo etape buvo atlikta Lietuvos universitetų studentų anketinė apklausa bei Lietuvos aukštojo mokslo ekspertų pusiau struktūruoto interviu apklausa, siekiant ištirti poziciją dėl mokslo ir studijų reformos, studijų kokybės gerinimo sąlygų bei aukštojo mokslo sektoriaus finansavimo.

Darbo mokslinis naujumas.

1. Atliktas tyrimas, kuriame dalyvavo Lietuvos valstybinių aukštųjų mokyklų studentai (kiekybinis) ir Lietuvos aukštojo mokslo ekspertai (kokybinis). Duomenys buvo analizuojami, lyginami, apibendrinami.
2. Iš dalies įrodyta, kad finansavimas – tai instrumentas pagerinti aukštojo mokslo kokybę.

Darbo teorinis reikšmingumas.

1. Nagrinėtas esantis Lietuvos aukštojo mokslo finansavimas, išryškinant teorinius finansų politikos modelius aukštojo mokslo sistemoje.
2. Analizuoti siūlomi aukštojo mokslo finansavimo modeliai.

Darbo praktinis reikšmingumas.

1. Aukštojo mokslo įstaigų administracijos atstovai, pedagogai, studentai; aukštojo mokslo politikos kūrėjai, reformos rengėjai gali pasinaudoti atlikto tyrimo duomenimis, siekdami tobulinti aukštojo mokslo įstaigų veiklą; užtikrinti visos aukštojo mokslo sistemos efektyvumą; racionaliai keisti aukštojo mokslo finansavimo modelį.
2. Parengtos rekomendacijos valstybės institucijoms, aukštojo mokslo politikos kūrėjams, reformos rengėjams aukštojo mokslo įstaigų administracijos atstovams, pedagogams, studentams.

Darbo struktūra: darbo turinį sudaro keturi pagrindiniai skyriai, išvados, rekomendacijos, literatūros sąrašas, santrauka ir priedai. Pirmame skyriuje „Lietuvos aukštojo mokslo raida po 1990 m. Reformos poreikis“ analizuojama aukštojo mokslo raida, paskirtis, studijų kokybės klausimas, aukštojo mokslo reformos poreikis teoriniu, teisiniu aspektais. Antroje dalyje „Aukštojo mokslo finansavimo modeliai ir Lietuvos aukštojo mokslo finansavimas“ buvo nagrinėjami finansų politikos modeliai aukštojo mokslo sistemoje (kolegialus, biurokratinis, rinkos) bei Lietuvos aukštojo mokslo finansavimo skyrimo principai ir papildomų lėšų šaltiniai. Trečiame skyriuje „Aukštojo mokslo finansavimo klausimas svarstant ir rengiant mokslo ir studijų sistemos reformą“ buvo analizuojami siūlomi aukštojo mokslo finansavimo modeliai, taip pat aukštojo mokslo finansavimo klausimas politinių partijų 2008 m. rinkimų programose (Tėvynės Sąjungos – Lietuvos krikščionių demokratų, LR Liberalų Sąjūdžio, Lietuvos socialdemokratų). Buvo parengta anketa Lietuvos aukštųjų mokyklų studentams bei interviu klausimynas ekspertams. Ketvirtoje dalyje „Lietuvos aukštojo mokslo finansavimo kaip politinės problemos analizė“ išdėstoma tyrimo eiga ir tyrimo metodai; analizuojami anketų bei pusiau struktūruoto interviu duomenys.

1. LIETUVOS AUKŠTOJO MOKSLO RAIDA PO 1990 M. REFORMOS POREIKIS

1. 1. Lietuvos aukštojo mokslo raida ir paskirtis

Dar prieš atkuriant Lietuvos nepriklausomybę (1990 m. kovo 11 d.) daugelyje aukštųjų mokyklų pradėta diskutuoti dėl aukštųjų mokyklų autonomijos, dėl studijų turinio pertvarkos bei tikslingo ir pagrįsto finansavimo. Daugelis Lietuvos aukštųjų mokyklų jau 1989 m. pradėjo rengti naujus savo mokyklų statutų projektus, kuriuose įtvirtinti demokratijos, mokyklų autonomijos ir atsakomybės prieš tautą principai.

Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, susidarė palankios prielaidos aukštojo mokslo sistemos struktūros pokyčiams. 1991 m. buvo priimtas Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymas. Jame išdėstyti pagrindiniai mokslo ir studijų sistemos funkcionavimo principai, įtvirtintos demokratijos, mokslo, studijų, institucijų autonomijos nuostatos. Įstatymu įteisinta mokslo ir studijų vienovė, moksliniai tyrimai pripažinti kūrybinio darbo forma, įtvirtinta mokslininko akademinė laisvė ir atsakomybė.¹ 1992 metais priimta Lietuvos Respublikos Konstitucija, kurioje įtvirtinta aukštųjų mokyklų autonomija ir laiduojamas gerai besimokantiems piliečiams nemokamas aukštasis mokslas valstybinėse aukštosiose mokyklose.

LR Mokslo ir studijų įstatymo ir Vyriausybės nutarimų nuostatos, aukštųjų mokyklų iniciatyva sudarė sąlygas iš esmės pakeisti Lietuvos aukštojo mokslo sistemą:

- ✓ aukštosiose mokyklose įdiegta trijų pakopų aukštojo mokslo sistema, panaši į daugelio Vakarų šalių;
- ✓ studijų apimčiai nustatyti, studentų mainams palengvinti įvesta studijų kreditų sistema;
- ✓ žinias imta vertinti dešimties balų sistema;
- ✓ sukurta studijų kokybės išorinio vertinimo sistema;
- ✓ atnaujintas studijų turinys - studijų sistema tapo lankstesnė, studentams sudarytos sąlygos ir galimybės dalį dalykų pasirinkti patiems, numatyta daugiau laiko skirti studentų savarankiškam darbui.

Studijos buvo plėtojamos remiantis pasaulinėmis aukštojo mokslo raidos tendencijomis, vyko struktūriniai aukštojo mokslo sistemos pertvarkymai.²

1990-1993 metais pastebimai keitėsi Lietuvos aukštojo mokslo sistemos struktūra. Vis aktualesni darėsi aukštajam mokslui skiriamo biudžetinio finansavimo klausimai. Reikėjo objektyviai paskirstyti lėšas aukštosioms mokykloms.

¹ Lietuvos Respublikos Mokslo ir Studijų įstatymas // Valstybės žinios. 1991, Nr. 7-191

² Lietuvos aukštasis mokslas. – Vilnius, 2002.

Kiekviena aukštoji mokykla savarankiškai formulavo savo tikslus, lenktyniavo priimdama daugiau studentų ir siūlydama naujas studijų programas, kartais nepasirengusi jų tinkamai įgyvendinti. Už mokslą ir studijas atsakingos valstybės institucijos buvo dažnai reorganizuojamos ir todėl nepajėgė kurti valstybinės mokslo ir studijų politikos ir tinkamai spręsti aukštojo mokslo finansavimo klausimų.³

1995 m. buvo įkurtas Studijų kokybės vertinimo centras, kuris organizuoja ekspertinį aukštojo mokslo įstaigų mokslinės ir pedagoginės veiklos vertinimą, kvalifikacijų, susijusių su aukštuoju mokslu, vertinimą ir teikiantis informaciją šių kvalifikacijų pripažinimo klausimais. Planingai organizuojamas universitetinių pagrindinių ir antrosios pakopos studijų vertinimas. Naujos studijų programos į Studijų ir mokymo programų registrą įtraukiamos tik gavus ekspertų rekomendacijas.⁴

Siekiant susieti vidurinės mokyklos baigiamųjų egzaminų sistemą su priėmimo į aukštąsias mokyklas tvarka, 1996 m. įkurtas Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos Nacionalinis egzaminų centras. Svarbiausia jo veiklos sritis - Lietuvos pagrindinės ir vidurinės mokyklos baigiamųjų egzaminų organizavimas, vykdymas, egzaminų rezultatų analizė, diagnostiniai moksleivių žinių ir gebėjimų tyrimai.⁵ 1999 m. pradėti vykdyti pirmieji valstybiniai egzaminai. Nuo 1999 m. pradėtos steigti nevalstybinės aukštosios mokyklos.

Nuo 1993 metų į aukštąsias mokyklas priimama vis daugiau studentų, kurie sutinka mokėti už studijas. Mokėjimo už studijas tvarka teisiniu požiūriu nėra reglamentuota ir aukštosios mokyklos vadovaujasi savo pačių taisyklėmis. Yra atvejų, kai aukštosios mokyklos sutartis dėl mokesčio už mokslą sudaro ir su priimtais į valstybės finansuojamas vietas studentais, kurie neturėtų mokėti už studijas. Tada valstybės finansuojamose vietose studijuojantys asmenys išsipareigoja mokėti už mokslą, jei jų semestro pažymių vidurkis taps mažesnis, nei numatyta sutartyje, arba už studijas mokančio studento pažymių vidurkį (konkurencija dėl valstybės finansuojamų vietų).⁶

Nuo 1998 metų aukštosios mokyklos per Lietuvos valstybinį mokslo ir studijų fondą savo dieninių skyrių studentams skiria paskolas iš dalies padengti gyvenimo išlaidas studijų metu. Siekdamos sumažinti studentų nepasitenkinimą mokamais studijų mokesčiais ir gauti daugiau lėšų, aukštosios mokyklos šias paskolas dažnai skiria už mokslą mokantiems studentams.

³ Lietuvos aukštojo mokslo finansavimas naujajame tūkstantmetyje. Poleminė knyga. – Vilnius: ES PHARE Programa „Aukštojo mokslo institucinė reforma“, 2000.

⁴ Apie Studijų kokybės vertinimo centrą. [Žr. 2008 10 20]. Prieiga per internetą: <http://www.skvc.lt/content.asp?id=75>

⁵ Nacionalinis egzaminų centras. [Žr. 2008 10 20]. Prieiga per internetą: <http://www.egzaminai.lt/45/>

⁶ Lietuvos aukštojo mokslo finansavimas naujajame tūkstantmetyje. Poleminė knyga. – Vilnius: ES PHARE

Siekiant išspręsti aukštojo mokslo sektoriuje esančias problemas (pvz.: silpna socialinių partnerių įtaka aukštojo mokslo sistemoje, neuniversitetinio studijų sektoriaus menka paklausa, silpnas teikiamų kvalifikacijų reglamentavimas, neracionali mokslinės veiklos ir studijų finansavimo sistema), 2000 m. kovo mėnesį priimtas Aukštojo mokslo įstatymas.⁷

Iki 2000 m. Mokslo ir studijų įstatymas buvo įteisinęs vienanarę aukštojo mokslo sistemą. Tai reiškia, kad nepriklausomai nuo institucijos pavadinimo aukštąja mokykla buvo laikoma mokslo ir studijų įstaiga, rengianti specialistus su aukštuoju išsilavinimu, atliekanti mokslinius tyrimus ir kitą kūrybinį darbą. Naujasis Aukštojo mokslo įstatymas įvedė dvinarę aukštojo mokslo sistemą: įteisino dviejų tipų aukštąsias mokyklas - universitetus ir kolegijas. Įteisintos aukštųjų mokyklų tarybos, apibrėžta studentų atstovybės sprendžiamojo balso teisė visuose aukštųjų mokyklų savivaldos ir valdymo organuose. Nuo 2002 metų atsisakyta savo lėšomis studijuojančiųjų priėmimo į valstybinių aukštųjų mokyklų pirmosios pakopos ir vientisąsias dieninės formos studijas, įvesta studentų studijų įmokų sistema.⁸

Kadangi pagrindinis Lietuvos aukštųjų mokyklų lėšų šaltinis yra valstybės biudžeto asignavimai, dabartinę aukštojo mokslo finansavimo padėtį lemia principai, kuriais vadovaujasi Lietuvos Respublikos Seimas ir Vyriausybė, nustatydami ir paskirstydami aukštajam mokslui skiriamų valstybės biudžeto lėšų dalį.

Aukštojo mokslo sistema yra svarbiausia kiekvienos šalies mokslo, kultūros, socialinės ir ekonominės plėtros dalis. Pastaruoju metu aukštasis išsimokslinimas tapo visuomenės prioritetu centru, skatinantis ekonomikos suklestėjimą, gamybos veiksmingumą, aukštą gyvenimo kokybę.

Aukštųjų mokyklų priedermė - ugdyti aktyvią, trokštančią žinoti ir suprasti asmenybę, taip pat dinamišką, veržlią visuomenę. Privalu puoselėti ugdytinių patriotines, pilietines, ekologines nuostatas, kurias apibrėžia sąvokos pareiga, atsakomybė, ištikimybė šalies kultūrai ir tradicijoms. Prie tradicinių aukštojo mokslo priedermių - specialistų rengimo ir mokslinių tyrimų, pastaruoju metu prisideda nauji įpareigojimai. Universitetai turės užtikrinti tęstinį, visą gyvenimą trunkantį mokymąsi.⁹

Lietuvos Respublikos aukštojo mokslo įstatymo preambulėje rašoma: „*Aukštojo mokslo uždavinys - ugdyti išsilavinusią, mokslui ir naujausioms technologijoms bei kultūros vertybėms imlią asmenybę ir visuomenę, kurti, kaupti ir skleisti mokslo žinias bei kultūros vertybes, įtvirtinti nacionalinės kultūros savitumą*“.¹⁰ Aukštosios mokyklos privalo ugdyti darnią, išsilavinusią

⁷ Lietuvos aukštasis mokslas. – Vilnius, 2002.

⁸ Lietuvos Respublikos aukštojo mokslo įstatymas. // Valstybės žinios. 2000, Nr. 27 – 715.

⁹ Lietuvos aukštojo mokslo finansavimas naujajame tūkstantmetyje. Poleminė knyga. – Vilnius: ES PHARE Programa „Aukštojo mokslo institucinė reforma“, 2000.

¹⁰ Lietuvos Respublikos aukštojo mokslo įstatymas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 27 – 715.

asmenybę ir visuomenę, besivadovaujančią humanistinėmis, demokratinėmis, pilietinėmis ir tautinėmis nuostatomis.

Pagrindiniai Lietuvos aukštojo mokslo sistemos tikslai ir uždaviniai nusakomi tokiomis nuostatomis:¹¹

- kurti, kausti ir skleisti mokslo žinias ir kultūrą, skatinti humanistinę ir demokratine visuomenės raidą;
- sudaryti palankias ir vienodas sąlygas visiems pasirengusiems siekti aukštojo mokslo, įgyti aukštąjį išsimokslinimą ir profesinę kvalifikaciją;
- skleisti tęstinio mokymo(si) idėją, sudaryti sąlygas tobulinti įgytą išsimokslinimą ir profesinę kvalifikaciją visą gyvenimą;
- rengti mokslininkus ir menininkus, gebančius veikti tolesnę mokslo ir kultūros plėtrą;
- stiprinti mokslo ir studijų poveikį šalies ūkiui ir kultūrai, demokratinėmis, humanistinėmis nuostatomis grindžiamu visuomenės ugdymui.
- garantuoti aukštą mokslo ir studijų lygį, atitinkantį tarptautinius standartus, leidžiantį institucijoms lygiateisiškumo pagrindais dalyvauti tarptautinėje mokslo ir studijų kooperacijoje;
- mokslinė, šviečiamąja ir kita kultūrine veikla veikti pažangią visos valstybės ir jos regionų raidą.

Galima daryti tokias išvadas:

1. Iš karto po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo imta kalbėti apie aukštojo mokslo sistemos kaitą. Buvo diskutuota dėl aukštųjų mokyklų autonomijos, studijų turinio pertvarkos bei tikslingo ir pagrįsto finansavimo.
2. Priimtas Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymas (1991) bei Vyriausybės priimti nutarimai sudarė sąlygas iš esmės pakeisti aukštojo mokslo sistemą; studijų kokybės priežiūrai įkurtas Studijų kokybės vertinimo centras (1995); baigiamųjų egzaminų organizavimui įsteigtas Nacionalinis egzaminų centras (1996); siekiant išspręsti aukštojo mokslo sektoriuje esančias problemas priimtas Lietuvos Respublikos aukštojo mokslo įstatymas (2000).
3. Aukštojo mokslo paskirtis – ugdyti aktyvią, išsilavinusią, mokslui ir naujausioms technologijoms atvirą asmenybę bei visuomenę, puoselėjančią tautos tradicijas bei kultūros vertybes, gebančią kurti, kausti ir skleisti mokslo žinias ir kultūrą.

¹¹ Lietuvos aukštojo mokslo finansavimas naujajame tūkstantmetyje. Poleminė knyga. – Vilnius: ES PHARE Programa „Aukštojo mokslo institucinė reforma“, 2000.

4. Prasidėjus mokslo ir studijų pertvarkai vis aktualesnis darėsi aukštajam mokslui skiriamo biudžetinio finansavimo klausimas. Kadangi pagrindinis Lietuvos aukštųjų mokyklų lėšų šaltinis buvo ir yra valstybės biudžeto asignavimai, aukštojo mokslo finansavimo padėti lemia principai, kuriais vadovaujasi Lietuvos Respublikos Seimas ir Vyriausybė, nustatydami ir paskirstydami aukštajam mokslui skiriamą valstybės biudžeto lėšų dalį.

1. 2. Studijų kokybės klausimas

Aukštojo mokslo decentralizavimo sąlygomis susiduriama su būtinumu tobulinti ir efektyvinti studijų kokybės užtikrinimo sistemą, išskiriant ją prioritetine sritimi. Tam būtina atkreipti dėmesį į pagrindines kokybės užtikrinimo procedūras, kad aukštojo mokslo prieinamumas būtų teisingas, platus ir demokratiškas.

Dabartinės lietuvių kalbos žodyne **kokybės** sąvoka apibrėžiama kaip „1) kategorija, charakterizuojanti daiktus ir reiškinius pagal jų rūšies esmę; 2) ypatybė, vertė, tikimo/tinkamumo laipsnis“.¹² Tam, kad galėtume nustatyti taip vadinamą atitikimo/tinkamumo laipsnį, turime žinoti, kokie yra kokybės **kriterijai**.

Anot Juodaitytės A., „*kokybė - tai vartotojų poreikius tenkinantis rezultatas, atitinkantis tam tikrų paslaugų modelį*“.¹³ Taigi, kiekviena organizacija, teikianti tam tikras paslaugas, pirmiausia turi rūpintis, kad atitiktų vartotojų reikalavimus kokybės prasme. Kadangi aukštosios mokyklos teikia studijas visiems pageidaujantiems studijuoti, jos turi užtikrinti aukštą studijų kokybę ir įtraukti studentus į mokymosi visą gyvenimą procesą.

Autorė teigia, kad studijų kokybės pagrindu turi būti konkrečios strategijų, projektų, procesų, kokybės valdymo procedūros. Atsižvelgiant į universiteto misiją ir tikslus, veiklos planavimas turėtų vykti strateginiame valdymo lygmenyje. Taip pat, turi būti numatomi veiksmai, užtikrinami ryšiai tarp atskirų universiteto padalinių, padedantys pasiekti studijų kokybės Tuo tikslu universitete gali būti įsteigtas atskiras padalinys, kuris rūpinasi universiteto veiklos perspektyvomis, tikslų derme kokybės požiūriu.¹⁴

Mokslininko Barnett R. nuomone, sąvoka „kokybė“ gali atspindėti pasikeitusį požiūrį į kontrolę, kai pagrindiniai akcentai perkeliama nuo išorinės kontrolės į vidinę. Kokybės kriterijai šiuo atveju reiškia ne tik gauto rezultato atitikimą tam tikram pavyzdžiui, bet ir vartotojo

¹² Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. [Žr. 2008 11 05]. Prieiga per internetą <http://www.autoinfo.lt/webdic/>

¹³ Juodaitytė A. Studijų kokybė aukštojoje mokykloje: valdymo filosofija ir prakseologija. // Aukštojo mokslo kokybė. – Kaunas, Vytauto Didžiojo universitetas, 2004.

¹⁴ Juodaitytė A. Studijų kokybė aukštojoje mokykloje: valymo filosofija ir prakseologija. // Aukštojo mokslo kokybė. – Kaunas, Vytauto Didžiojo universitetas, 2004.

poreikiams. Kokybė yra pačios organizacijos vidinė problema, kai pagrindinis dėmesys skiriamas pastoviam veiklos tobulinimui, įtraukiant į šį procesą visą bendruomenę.¹⁵

Galima formuluoti tokias išvadas:

1. Kalbėdami apie kokybę, turime žinoti, kokie yra kokybės kriterijai. Kriterijai priklauso nuo universiteto misijos, strategijos, tikslų, veiklos planavimo. Kokybės užtikrinime turi dalyvauti visi universiteto struktūriniai padaliniai.
2. Aukštųjų mokyklų kokybės kriterijai turi būti orientuoti į vartotojo (studento) poreikių tenkinimą, užtikrindami aukštą studijų kokybę bei studentų mokymosi visą gyvenimą procesą.

1. 2. 1. Vidinis ir išorinis kokybės vertinimas

Autorius Stumbrys E. nurodo, kad mokslo ir studijų kokybės spragų aukštosiose mokyklose atsiranda dėl neefektyvaus valdymo, vidinės kokybės užtikrinimo sistemos netobulumo arba nebuvimo. Jis išskiria du svarbiausius aukštojo mokslo kokybės užtikrinimo aspektus - vidinį ir išorinį vertinimą.¹⁶ Nesvarbu, apie kokią kokybę kalbama - studijų, mokslo ar aukštosios mokyklos veiklos. Visos aukštosios mokyklos privalo prisiimti atsakomybę už savo studijų kokybę, atliekamų mokslinių tyrimų lygį, studijų programų bei kitų teikiamų paslaugų aktualumą ir tinkamumą.

Europos aukštojo mokslo nuostatos ir gairės yra pagrįstos tam tikrais vidinės ir išorinės kokybės užtikrinimo principais¹⁷:

- aukštojo mokslo teikėjai atsako už paslaugų kokybę bei jos užtikrinimą; turi būti sukurta tam tikra organizacinė struktūra, kuri užtikrintų studijų programų vykdymą bei tobulinimą;
- būtina rūpintis visuomenės suinteresuotumu aukštojo mokslo kokybe bei nuostatomis; kokybės užtikrinimo procesuose labai svarbu skaidrumas ir išorinis vertinimas;
- visoje Europos aukštojo mokslo erdvėje turi būti tobulinama studijų kokybė, atsižvelgiant į studentų ir kitų suinteresuotų šalių poreikius; aukštosios mokyklos turi gebėti parodyti kokybę tiek savo šalyje, tiek tarptautiniu lygiu;

¹⁵ Barnett R. *Improving Higher Education: Total Quality Care*. – London: SRHE/ Open University Press, 1992.

¹⁶ Stumbrys E. Lietuvos aukštojo mokslo kokybės užtikrinimas – pirmaeilis dabarties uždavinys. // *Studijų kokybės užtikrinimo sistemos modeliavimas pasaulinės patirties kontekste*. Konferencijos medžiaga 2003 lapkričio 20 d. – Kaunas, 2003.

¹⁷ *Aukštojo mokslo kokybės užtikrinimo nuostatos*. – Vilnius, 2006.

- turi būti skatinama aukštųjų mokyklų atskaitomybė, ypač atskaitomybė už valstybinį ir privatų finansavimą; kokybės užtikrinimas atskaitomybės tikslu yra visiškai suderinamas su kokybės užtikrinimu tobulinimo tikslu;

Kokybės užtikrinimo kriterijai yra glaudžiai susiję su kiekvienos aukštosios mokyklos tikslais, veiklos pobūdžiu, atsižvelgiant į visuomenės ir darbo rinkos poreikius. Universiteto tikslus bei studijų kokybės kriterijus turėtų žinoti visų padalinių (fakultetų, katedrų ir kt.) darbuotojai bei kiti suinteresuoti asmenys. Kokybės užtikrinimo procedūros turėtų apimti vidinį (savianalizės) ir išorinį (pagrįstą išorinių ekspertų įvertinimu) vertinimą.

Vidinė kokybės užtikrinimo sistema. Vidinis aukštosios mokyklos savęs vertinimas (savianalizė) turėtų įtraukti visus susijusius su konkrečia aukštąja mokykla atstovus (dėstytojus, mokslininkus, administratorius, studentus, taip pat socialinius partnerius, mokyklos absolventus).

Yra parengtos Europos nuostatos ir gairės **vidiniam** aukštųjų mokyklų kokybės užtikrinimui. Jose yra išdėstyta, kad:¹⁸

- ✓ Aukštosiose mokyklose turėtų būti įgyvendinama **kokybės užtikrinimo politika** (numatyti tikslai, uždaviniai, veikimo būdai, vykdomų programų, suteikiamų kvalifikacijų nuostatos). Aukštosios mokyklos turėtų sukurti ir įgyvendinti nuolatinio kokybės gerinimo strategiją. Strategija, politika bei veikimo būdai turėtų būti įteisinti ir viešai skelbiami. Šiuose dokumentuose turėtų būti numatytas studentų bei kitų suinteresuotų šalių vaidmuo.
- ✓ **Studijų programų, suteikiamų kvalifikacijų patvirtinimas**, stebėseną ir periodinis vertinimas. Aukštųjų mokyklų siūlomoms studijų programoms turi būti gerai sudarytos, reguliariai stebimos ir periodiškai vertinamos, užtikrinant jų tęstinį aktualumą ir paklausumą.
- ✓ **Studentų laimėjimų vertinimas.** Studentų rezultatai turėtų būti vertinami naudojantis viešai paskelbtais, aiškiais, skaidriais, visiems suprantamais ir pagrįstais kriterijais bei procedūromis.
- ✓ **Dėstytojų kokybės užtikrinimas.** Aukštojoje mokykloje studentus mokantis personalas turi būti kvalifikuotas ir kompetentingas tai daryti. Dėstytojai yra vienas svarbiausių mokymosi šaltinių, lengviausiai prieinamų daugumai studentų, todėl svarbu, kad jie turėtų pakankamai dėstomo dalyko žinių ir patirties, žinių perteikimo įgūdžių, gebėtų gauti grįžtamąjį ryšį apie savo darbą. Aukštosios mokyklos turi užtikrinti, kad dėstytojai būtų

¹⁸ Aukštojo mokslo kokybės užtikrinimo nuostatos. – Vilnius, 2006.

bent minimalaus būtinos kompetencijos lygio. Taip pat, turi būti numatyti ir būdai, kaip atleisti dėstytojus iš pareigų, jei jie dirba neveiksmingai.

- ✓ **Studijų ištekliai ir parama studentams.** Aukštosios mokyklos turi užtikrinti tinkamus ir pakankamus išteklius, reikalingus studentų mokymuisi kiekvienoje studijų programoje. Be dėstytojų, studentai priklauso ir nuo kitų mokymosi išteklių. Tai materialiniai (pvz., biblioteka, kompiuteriai) ir žmonių (konsultantai, patarėjai, mokytojo padėjėjai) ištekliai. Šios ir kitos priemonės studentams turėtų būti lengvai prieinamos, sukurtos pagal jų poreikius, atsižvelgiant į šių paslaugų vartotojų atsiliepimus. Aukštosios mokyklos turėtų reguliariai tobulinti, prižiūrėti, įvertinti studentams teikiamų paslaugų veiksmingumą.
- ✓ **Informacijos sistemos.** Aukštoji mokykla turi užtikrinti, kad ji kaupia, analizuoja, naudojami tinkama informacija, padedančia veiksmingai valdyti ir vykdyti studijų programas bei kitą savo veiklą.
- ✓ **Viešas informavimas.** Aukštosios mokyklos turi nuolat skelbti naujausią, tikslią ir objektyvią kiekybinę bei kokybinę informaciją apie vykdomas studijų programas, suteikiamas kvalifikacijas ir kitą savo veiklą.

Įgyvendindamos savo tikslus ir prisiimdamos už tai atsakomybę, aukštosios mokyklos privalo turėti vidinę kokybės užtikrinimo sistemą.

Išorinis kokybės vertinimas. Išorinio studijų kokybės vertinimo paskirtis - patvirtinti vidinės studijų kokybės užtikrinimo sistemos procedūrų patikimumą ir efektyvumą.

Išorinį kokybės vertinimą sudaro šios dalys: institucijos veiklos savianalizė, ekspertų grupės sudarymas, grupės vizitas į aukštąją mokyklą, vertinimo išvadų suformulavimas, vertinimo rezultatų paskelbimas.¹⁹

Išorinis vertinimas turėtų būti grindžiamas bendradarbiavimu, pasitarimais ir patarimais tarp nepriklausomų ekspertų iš išorės ir susijusių asmenų iš aukštosios mokyklos. Agentūrų vertinimo sistema turėtų apimti ne tik patį vertinimo procesą, bet ir rūpestingą kokybės nuostatų numatymą, kuriomis būtų remiamasi atliekant vertinimą. Profesinės asociacijos, socialiniai partneriai ir absolventai galėtų būti įtraukiami į ekspertų grupes. Galėtų būti organizuojamas užsienio ekspertų dalyvavimas vertinime, siekiant skatinti keitimąsi patirtimi, įgyta kitose valstybėse. Išorinis kokybės vertinimas baigiamas apibendrinamuoju studijų kokybės įvertinimu -

¹⁹ Stumbrys E. Lietuvos aukštojo mokslo kokybės užtikrinimas – pirmaeilis dabarties uždavinys. // Studijų kokybės užtikrinimo sistemos modeliavimas pasaulinės patirties kontekste. Konferencijos medžiaga 2003 lapkričio 20 d. – Kaunas, 2003.

rekomendacijomis aukštajai mokyklai bei siūlymais dėl studijų kokybės tobulinimo. Kokybės užtikrinimo procedūrų ir jų rezultatų ataskaita turėtų būti skelbiama viešai, teikiant geras nuorodas partneriams bei visuomenei (tekstai pateikiami interneto svetainėje, komentuojamos spaudos konferencijose, aptariamos spaudoje).²⁰

Galima formuluoti tokias išvadas:

1. Išskiriami du svarbiausi aukštojo mokslo kokybės užtikrinimo aspektai – vidinis (aukštosios mokyklos savianalizė) ir išorinis (pagrįstas išorinių ekspertų įvertinimu) vertinimas, kurie abu svarbūs kokybės gerinimo procese.
2. Vidiniam aukštųjų mokyklų kokybės užtikrinimui svarbu: įgyvendinti kokybės užtikrinimo politiką (tikslai, uždaviniai, veikimo būdai ir t.t.), periodiškai vertinti studijų programas, suteikiamas kvalifikacijas, studentų laimėjimus, užtikrinti dėstytojų (dėstyto) kokybę, remti studentus ir aprūpinti studijų ištekliais, informuoti visuomenę.
3. Išorinio studijų kokybės vertinimo esmė - patvirtinti vidinės studijų kokybės užtikrinimo sistemos procedūrų patikimumą ir efektyvumą. Šis vertinimas turi būti grindžiamas bendradarbiavimu, pasitarimais ir patarimais tarp nepriklausomų ekspertų iš išorės ir susijusių asmenų iš aukštosios mokyklos.

1. 2. 2. Aukštojo mokslo studijų kokybės realybė ir organizavimas Lietuvoje

Vienas iš Lietuvos aukštosioms mokykloms keliamų uždavinių yra užtikrinti savo veiklos efektyvumą, t.y., aukštą teikiamų paslaugų (studijų) kokybę. Universitetai rūpinasi studijų kokybės gerinimu, bet tai dažnai daroma nesistemiškai, neapibrėžus aiškių tikslų, standartų ir kriterijų, naudojant netinkamus kokybės vertinimo instrumentus. Todėl studijų kokybė tobulinama nekryptingai ir nepasiekiamas laukiamų rezultatų. Gerinant studijų kokybę pirmiausiai reikėtų išsikelti tikslus, numatyti standartus ir kriterijus, kuriais galėtume siekiamą studijų kokybę apibrėžti.

Jokia išorinė institucija (ministerija, inspekcija ar vertinimo agentūra) negali užtikrinti kokybės, jeigu tuo nesirūpina pati aukštoji mokykla. Lietuvoje aukštųjų mokyklų kokybės vertinimą atlieka Studijų kokybės vertinimo centras, kuris organizuoja dalinį ir išsamų studijų programų vertinimą, mokslinių tyrimų ir mokslo taikomosios veiklos vertinimą bei kvalifikacinį

²⁰ Aukštojo mokslo kokybės užtikrinimo nuostatos. – Vilnius, 2006.

mokslo ir studijų institucijų vertinimą.²¹ Tačiau Studijų kokybės vertinimo centro pagrindinė funkcija yra *padėti* aukštosioms mokykloms užtikrinti aukštojo mokslo kokybę ir skatinti ją nuolat gerinti. Lietuvoje iki šiol nėra tokios aukštojo mokslo inspekcijos, kuri galėtų uždrausti teikti nekokybiškas paslaugas ir bausti už tai, kad nesilaikoma teisės aktų.²²

Universitetai neturi tvirtų bendravimo su socialiniais partneriais tradicijų, todėl pasitaiko, kad juose dėstoma tai, ką geba dėstytojai, o ne tai, ko reikia darbo rinkai. Svarbu skatinti universitetus ir pramonės įmones glaudžiau bendradarbiauti, siekiant universitetuose įgytas žinias paskleisti visuomenėje ir pritaikyti versle. Verslininkai investuoja lėšas ten, kur jiems apsimoka, todėl universitetams naudinga gerinti studijų kokybę ir pritraukti socialinius partnerius, nes tai gali būti papildomas finansavimo šaltinis.²³

Galima daryti tokias išvadas:

1. Studijų kokybės vertinimas universitetuose dažnai atliekamas nesistemiškai, neapibrėžus aiškių tikslų, standartų ir kriterijų, naudojant netinkamus kokybės vertinimo instrumentus. Todėl studijų kokybė tobulinama nekryptingai ir nepasiekiami laukiamų rezultatų.
2. Lietuvoje nėra aukštojo mokslo inspekcijos, kuri galėtų uždrausti teikti nekokybiškas paslaugas ir bausti už tai, kad nesilaikoma teisės aktų. Studijų kokybės vertinimo centro funkcija yra *padėti* aukštosioms mokykloms užtikrinti aukštojo mokslo kokybę ir skatinti ją nuolat gerinti.
3. Universitetai neturi tvirtų bendradarbiavimo su socialiniais partneriais tradicijų, o tai gali būti susiję su papildomais finansavimo šaltiniais ir studijų kokybės gerinimu.

1. 2. 3. Aukštojo mokslo kokybės klausimas teisiniu aspektu

Išanalizavus pagrindinius aukštąjį mokslą reguliuojančius įstatymus (LR aukštojo mokslo įstatymas 2000 m. kovo 21 d. Nr. VIII-1586; LR švietimo įstatymas 2003 m. birželio 17 d. Nr. IX-1630; LR mokslo ir studijų įstatymas 2002 m. birželio 11 d. Nr. IX-945) buvo iširta, kad dokumentuose mažai dėmesio skiriama studijų kokybės užtikrinimui. Įstatymuose nėra atskirų straipsnių, kuriuose būtų aptarti su kokybe susiję į(si)pareigojimai. Kokybės aspektas gali būti pastebėtas nurodant, kad už kokybę atsako švietimo teikėjas (aukštoji mokykla); nurodant

²¹ Pūkelis K., Savickienė I. Studijų kokybės vertinimo sistemų lyginamoji analizė: pasaulinė patirtis. // Studijų kokybės užtikrinimo sistemos modeliavimas pasaulinės patirties kontekste. Konferencijos medžiaga 2003 lapkričio 20 d. – Kaunas, 2003.

²² Stumbrys E. Lietuvos aukštojo mokslo kokybės užtikrinimas – pirmaeilis dabarties uždavinys. // Studijų kokybės užtikrinimo sistemos modeliavimas pasaulinės patirties kontekste. Konferencijos medžiaga 2003 lapkričio 20 d. – Kaunas, 2003.

²³ Ten pat.

aukštosioms mokykloms sudaryti sąlygas asmeniui įgyti kokybišką aukštąjį išsilavinimą.; sudaryti sąlygas asmens tęstiniam mokymuisi, dėstytojų kvalifikacijos kėlimui bei persikvalifikavimui. Taip pat nurodoma, kad pati aukštoji mokykla gali būti steigiama tik tuo atveju, jei yra tinkama materialinė bazė ir kitos sąlygos, būtinos studijų programų, mokslinių tyrimų kokybei užtikrinti. Studijų programų kokybę periodiškai vertina Studijų kokybės vertinimo centras ir viešai skelbia savo išvadas. Aukštosios mokyklos rengia perspektyvinius 5 metų savo plėtros planų projektus.²⁴

Su studijų kokybės vertinimu susijusias problemas ir jų sprendimo galimybes galima pastebėti Valstybinėse švietimo strategijos 2003-2012 metams nuostatose (2003), kur kalbama apie visą švietimo sistemą.²⁵ Šiame dokumente iškeltos problemos svarbios ir aukštojo mokslo sektoriui. Čia nurodoma, kad šiuo metu Lietuvoje dar nėra patikimos švietimo kokybės vertinimo sistemos. Vertinami ir matuojami tik kai kurie atskirų sričių rezultatai, neretai tai daroma nenuosekliai, epizodiškai. Toks švietimo vertinimas per mažai orientuotas į kokybės tobulinimą. Dėl šių priežasčių pabrėžiama būtinybė ateityje vertinti ne tik veiklos rezultatus, bet ir analizuoti pažangą, išplėtoti pačių atliekamo vertinimo tradiciją, o jo rezultatus skelbti viešai ir jais pasinaudoti sudarant studijų kokybės tobulinimo planus. Akcentuojama, kad švietimo kokybės vertinimas privalėtų būti išsamus, objektyvus ir visapusiškas. Švietimo finansavimas ir išteklių naudojimas turi būti reformuojamas taip, kad padėtų švietimo sistemai geriau prisitaikyti prie laisvos rinkos ir užtikrintų geresnį švietimo prieinamumą bei kokybę.²⁶

Išanalizavus Lietuvos Respublikos nutarimą „Dėl Lietuvos aukštojo mokslo sistemos plėtros 2006–2010 m. plano patvirtinimo“ (2006) išskiriant studijų kokybės aspektą, buvo pastebėta, kad šiame dokumente yra atskira dalis apie studijų turinio atnaujinimą ir aukštojo mokslo kokybės vertinimą. Taip pat pastebėta, kad kokybė siejama su besimokančiųjų poreikiais ir visuomenės pažanga. Numatyti studijų kokybės gerinimo uždaviniai, apimantys aukštojo mokslo sistemos valdymo, finansavimo didinimo ir veiklos vertinimo tobulinimą, mokslinių tyrimų bazės stiprinimą. Kalbama apie tokią aukštojo mokslo kokybę, kuri galėtų užtikrinti žinių visuomenės ir žiniomis grįstos ekonomikos poreikius. Tam numatyta²⁷:

²⁴ Lietuvos Respublikos aukštojo mokslo įstatymas.// Valstybės žinios. 2000, Nr. 27 – 715.

²⁵ Valstybinės švietimo strategijos 2003-2012 metams nuostatos 2003 m. liepos 4 d. Nr. IX-1700. [Žr. 2008 11 05].
Prieiga per internetą: http://www.smm.lt/teisine_baze/docs/strategija2003-12.doc

²⁶ Ten pat.

²⁷ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2006 m. balandžio 5 d. nutarimas Nr. 335 “Dėl Lietuvos aukštojo mokslo sistemos plėtros 2006–2010 m. plano patvirtinimo”. [Žr. 2008 12 05]. Prieiga per internetą: <http://www.smm.lt/smt/docs/msvg/Aukstojo%20mokslo%20sistemos%20pletros%202006-2010%20metu%20planas.doc>

1. vykdyti perspektyvinius specialistų poreikio tyrimus, pagal jų rezultatus planuoti valstybinių aukštųjų mokyklų tinklo plėtrą, Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto lėšas studijoms ir paramą studentams;
2. nuolat vertinti aukštojo mokslo sistemos būklę ir aukštųjų mokyklų veiklą, studijų programas ir institucijas, pasitelkti užsienio ekspertus; analizuoti vertinimo rezultatus, atsižvelgiant į absolventų rengimo kokybę, gebėjimą įsitvirtinti darbo rinkoje; rengti prognozę;
3. diegti bendrus europinius kokybės užtikrinimo standartus nacionalinėje kokybės užtikrinimo sistemoje; sukurti visų studijų kryptių reglamentus, taip sudaryti tarpkryptinių studijų sąlygas; skatinti studentų ir dėstytojų mobilumą;
4. tobulinti Lietuvos aukštųjų mokyklų bendrą su užsienio aukštosiomis mokyklomis studijų programų rengimo, vertinimo ir registravimo tvarką; įtraukti darbdavius ir kitus socialinius partnerius į studijų kokybės vertinimą.

Galima formuluoti tokias išvadas:

1. Išanalizavus pagrindinius aukštąjį mokslą reguliuojančius įstatymus buvo ištirta, kad dokumentuose mažai dėmesio skiriama studijų kokybės užtikrinimui. Įstatymuose nėra atskirų straipsnių, kuriuose būtų aptarti su kokybe susiję į(si)pareigojimai.
2. Strateginiuose dokumentuose kokybės klausimas yra aktualus. Numatyti studijų kokybės gerinimo uždaviniai, apimantys aukštojo mokslo sistemos valdymo, finansavimo didinimo ir veiklos vertinimo tobulinimą, mokslinių tyrimų bazės stiprinimą.

1. 3. Lietuvos aukštojo mokslo reformos poreikis

Strateginis Europos Sąjungos (toliau - ES) dokumentas, įpareigojantis vykdyti permainas, susijusias su nacionalinės aukštojo mokslo sistemos įtraukimu į bendrą Europos aukštojo mokslo erdvę, yra Bolonijos proceso Deklaracija (1999). Šio dokumento tikslas – iki 2010 m. sukurti palyginamą laipsnių sistemą, studijų kreditų sistemą, skatinti tarptautinį bendradarbiavimą, remti akademinės bendruomenės mobilumą, siekti geresnių socialinių sąlygų, skatinti mokymąsi visą gyvenimą, studentų vaidmens stiprinimą, užtikrinti studijų kokybę ir kt..²⁸

LR Vyriausybės „Nacionalinėje Lisabonos strategijos įgyvendinimo programoje“ (2005) yra nurodytas Lisabonos strategijos (2000) nustatytas strateginis tikslas – per 10 metų ES paversti „konkurencingiausia ir dinamiškiausia žinių pagrindu augančia ekonomika pasaulyje“, spartinant technologinę pažangą, kuriant žinių visuomenę, mažinant socialinę atskirtį ir atliekant būtinas ekonomines reformas. Lisabonos strategijoje nurodyta imtis veiksmų įvairiose srityse: vidaus rinkos, informacinės visuomenės, mokslinių tyrimų, švietimo, struktūrinių ekonomikos reformų ir kt., taip sudarant palankias sąlygas augimui ir darniems viešiesiems finansams.²⁹

Nuolat kintančios teisinės, ekonominės, demografinės, kultūrinės ir technologinės aplinkos sąlygos, konkurencija ir su tuo susijusi kokybės kėlimo būtinybė yra pakankamos prielaidos reformuoti Lietuvos aukštąjį mokslą. Reformos būtinybę nulemia ir vidiniai sistemos požymiai³⁰:

- Nepatenkinamas aukštojo mokslo institucijų valdymo efektyvumas;
- Nepakankamai tenkinami studentų, veiklos pasaulio poreikiai;
- Nepakankama akademinio ir administracinio aukštojo mokslo institucijų personalo kvalifikacija ir kompetencija tinkamai reaguoti į vykstančius pokyčius;
- Tik formali aukštojo mokslo institucijų autonomija ribojanti studijų efektyvumą ir paslaugų kokybės gerinimą.

LR nutarime „Dėl Lietuvos aukštojo mokslo sistemos plėtros 2006–2010 m. plano patvirtinimo“ (2006)³¹ Lietuvos aukštojo mokslo sistemos būklė buvo analizuota remiantis

²⁸ Svarbiausi Bolonijos proceso dokumentai. Bolonijos – Bergeno laikotarpis 1999-2005 m. – Vilnius, ŠMM, 2005.

²⁹ LR Vyriausybės Nacionalinė Lisabonos strategijos įgyvendinimo programa 2005 m. lapkričio 22 d., Nr. 1270. [Žr. 2008 12 05]. Prieiga per internetą: <http://www.ukmin.lt/lt/strategija/doc/n.lis.pr.-2005-11-22,nr.1270.doc>

³⁰ Projekto „Lietuvos aukštojo mokslo (LAM) sistemos plėtra 2007-2012 m.: konkurencingumas ir finansavimo modelis“ santrauka. [Žr. 2008 12 05]. Prieiga per internetą:

http://www.smm.lt/smt/docs/msvg/LAM_SANTRAUKA_pilna_260207.pdf

³¹ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2006 m. balandžio 5 d. nutarimas Nr. 335 „Dėl Lietuvos aukštojo mokslo sistemos plėtros 2006–2010 m. plano patvirtinimo“. [Žr. 2008 12 05]. Prieiga per internetą: <http://www.smm.lt/smt/docs/msvg/Aukstojo%20mokslo%20sistemos%20pletros%202006-2010%20metu%20planas.doc>

Pasaulio banko, Europos Komisijos, Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos, Lietuvos Respublikos valstybės institucijų ir socialinių partnerių išvadomis.

Lietuvoje labai išplėtotas aukštųjų mokyklų (universitetų) skaičius. Veikia 15 valstybinių ir 7 nevalstybiniai universitetai (žr. 1 lentelė). Universitetinėse aukštosiose mokyklose rengiamų specialistų skaičius neatitinka jų poreikio darbo rinkoje. Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės duomenimis, pastaraisiais metais į Lietuvos aukštąsias mokyklas stoja apie 70 procentų abiturientų. Per pastaruosius 7 metus studentų skaičius aukštosiose mokyklose išaugo beveik dvigubai. 2001 m. šalies aukštosiose mokyklose studijavo apie 115 tūkst. studentų, o šiais metais (2008) Lietuvos universitetuose ir kolegijose jų buvo virš 200 tūkst. (iš jų beveik 145 tūkst. universitetuose) (žr. 2 lentelė). Akivaizdu, jog Lietuvos aukštasis mokslas tampa masiniu.

1 lentelė. Valstybinių ir nevalstybinių universitetų skaičius (pagal Statistikos departamento duomenis, 2008)³²

	2001- 2002	2002- 2003	2003- 2004	2004- 2005	2005- 2006	2006- 2007	2007- 2008
Universitetų skaičius	19	19	21	21	21	22	22
Valstybiniai universitetai	15	15	15	15	15	15	15
Privatūs universitetai	4	4	6	6	6	7	7

³² Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės. Valstybinės ir nevalstybinės mokymo įstaigos. [Žr. 2008 12 05].

Prieiga per internetą :

<http://db1.stat.gov.lt/statbank/selectvarval/saveselections.asp?MainTable=M3110108&PLanguage=0&TableStyle=&Buttons=&PXSIId=3460&IQY=&TC=&ST=ST&rvar0=&rvar1=&rvar2=&rvar3=&rvar4=&rvar5=&rvar6=&rvar7=&rvar8=&rvar9=&rvar10=&rvar11=&rvar12=&rvar13=&rvar14=>

2 lentelė. Besimokančiųjų skaičius aukštojo mokslo sektoriuje 2001 – 2008 m. (pagal Statistikos departamento duomenis, 2008)³³

	2001- 2002	2002- 2003	2003- 2004	2004- 2005	2005- 2006	2006- 2007	2007- 2008
Aukštasis mokslas	115 178	143 601	168 386	188 203	195 158	196 941	201 912
Universitetas	106 913	119 548	130 245	138 516	141 771	143 204	144 336

Pagrindinis studijų valstybinėse aukštosiose mokyklose finansavimo šaltinis – Lietuvos Respublikos valstybės biudžetas. Aukštajam mokslui skiriamų lėšų dalis per pastaruosius 7 metus buvo apie 1 proc. BVP, t.y. augant Lietuvos BVP, kartu augo ir finansavimo apimtys. Problema yra ta, kad šis augimas netolygus studentų skaičiaus didėjimui. Todėl rezultatas toks, kad valstybės skiriamos lėšos aukštajam mokslui augo, tačiau dėl smarkiai padidėjusio studentų skaičiaus aukštojo mokslo sektoriuje, santykinis finansavimas mažėjo (labai sumažėjo vienam studentui teikiamas finansavimas). Eurostato duomenimis, 2005 m. Lietuvoje vienam studentui finansuoti buvo skiriama 3800 eurų pagal perkamosios galios standartą. Šios lėšos siekia vos 37% ES vidurkio. Lietuva užima beveik paskutinę vietą tarp kitų ES šalių pagal lėšas, tenkančias vienam studentui. Nuo Lietuvos nežymiai atsiliko tik Latvija, Bulgarija ir Rumunija.

Anot Martinaičio Ž., didesnių lėšų skyrimas savaime negarantuoja geresnių rezultatų. Didinant finansavimą, kartu reikia užtikrinti efektyvesnį lėšų panaudojimą, t.y. įgyvendinti plačias reformas, pradedant sistemos reguliavimo mechanizmų pertvarkymu ir baigiant šiuolaikiškų vadybos principų diegimu aukštosiose mokyklose. Prieš didinant įmokas, reikėtų sutvarkyti paskolų sistemą taip, kad paskolą reikėtų atiduoti tik tada, kai buvusio studento pajamų lygis pasiektų tam tikrą ribą. Tai reikštų, kad didžiąją studijų kainos dalį sumoka pats studentas, bet tik tuomet, kai jo investicija į aukštąjį mokslą duoda apčiuopiamą naudą darbo rinkoje. Įmokų didinimas nepertvarkius paskolų sistemos reikštų, kad už studijas turi mokėti studijuojančiųjų

³³ Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės. Besimokantieji. [Žr. 2008 12 05]. Prieiga per internetą : <http://db1.stat.gov.lt/statbank/selectvarval/saveselections.asp?MainTable=M3110101&PLanguage=0&TableStyle=&Buttons=&PXSID=3453&IQY=&TC=&ST=ST&rvar0=&rvar1=&rvar2=&rvar3=&rvar4=&rvar5=&rvar6=&rvar7=&rvar8=&rvar9=&rvar10=&rvar11=&rvar12=&rvar13=&rvar14>

tėvai, o tai paskatintų socialinę atskirtį, nes užkirstų neturtingesniųjų tėvų vaikams kelią į aukštąjį mokslą bei pažeistų prieinamumo principą.³⁴

Mokslo ir studijų departamento duomenimis, nė vienas Lietuvos universitetas nepatenka tarp 500 pasaulio ar 100 Europos geriausių universitetų. Nuolat augant studentų skaičiui aukštosiose mokyklose, mažėja lėšų, tenkančių vienam studentui, bei didėja studentų ir dėstytojų skaičiaus santykis.³⁵

Švietimas ir moksliniai tyrimai turi didžiausią įtaką augimui ir užimtumui. Lisabonos strategijoje (2000) nurodyta, kad „investicijos į žmones ir aktyvios, dinamiškos gerovės valstybės vystymas“ turi lemiamą įtaką žinių ekonomikai.³⁶ Tai reiškia, jog valstybės narės turi daugiau investuoti į žmogiškuosius išteklius ir skirti didesnę dėmesį visą gyvenimą trunkančiam mokymuisi. Pagal Lisabonos strategiją Moksliniams tyrimams ir eksperimentinei plėtrai (toliau MTEP) kasmet (nuo 2010 m.) reikėtų skirti ne mažiau kaip 3% BVP. Ši Europos Sąjungos rodiklį turėtų sudaryti ne tik biudžeto, bet ir pramonės, verslo lėšos. Eurostato duomenimis, pagal MTEP finansavimą Lietuva priskiriama prie labiausiai atsiliekančių šalių. Šiai sričiai 2006 m. Lietuvoje buvo skiriama 0,80% BVP, Europos Sąjungos vidurkis - 1,84%.³⁷

Remianti Pasaulio banko, Europos Komisijos, Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos, Lietuvos Respublikos valstybės institucijų ir socialinių partnerių išvadomis, Lietuvoje studijų sistema plėtojama neatsižvelgiant į žinių visuomenės poreikius, kartais dėl aukštųjų mokyklų, ypač universitetų individualių interesų. Aukštosiose mokyklose daug siauros specializacijos, besidubliuojančių studijų programų, kurių turinys kartais neatitinka studijų krypties, per mažai orientuotas į praktinius įgūdžius, tolesnį gebėjimų tobulinimą. Aukštosios mokyklos per mažai derina studijų programas su darbo rinka. Todėl atsiranda kai kurių sričių specialistų perteklius, tuo tarpu trūksta kvalifikuotų darbininkų ir techninių darbuotojų. Tai negali užtikrinti absolventų profesinės karjeros ir mažina gebėjimą prisitaikyti prie kintančios darbo rinkos. Galima pastebėti, kad nemaža absolventų įsidarbina ne pagal įgytą profesiją ir išsilavinimo lygį. Studentai per mažai orientuojami įgyti tokius gebėjimus, kurie leistų jiems

³⁴ Martinaitis Ž. Aukštojo mokslo finansavimas: trupiniai begemotams. [Žr. 2008 12 05]. Prieiga per internetą: <http://www.postscriptum.lt/nr11-universitetas/aukstojo-mokslo-finansavimas-trupiniai-begemotams/>

³⁵ Mokslo ir studijų departamentas. Situacija. [Žr. 2008 12 05]. Prieiga per internetą: http://www.mokslas.lt/lt/apie_mokslo_ir_studiju_sistemas_pertvarka/situacija/

³⁶ Lisabonos strategija: daugiau ir geresnių darbų konkurencingesnėje Europoje. [Žr. 2008 11 05]. Prieiga per internetą: <http://www.europarl.europa.eu/highlights/lt/1001.html>

³⁷ Science, Technology and Innovation in Europe. [Žr. 2008 12 05]. Prieiga per internetą: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/pls/portal/docs/PAGE/PGP_PRD_CAT_PREREL/PGE_CAT_PREREL_YEAR_2008/PGE_CAT_PREREL_YEAR_2008_MONTH_03/9-10032008-EN-BP.PDF

atsirinkti, kritiškai vertinti specialiąsias žinias, savarankiškai naudotis įgytomis žiniomis ir igūdžiais mokantis visą gyvenimą.³⁸

Pastebimi silpni ryšiai su socialiniais partneriais mokslo, technologijų ir eksperimentinės plėtros srityse, todėl šių sričių rezultatai nepakankamai naudojami versle. Mokslinių tyrimų kryptys menkai susijusios su verslo plėtros kryptimis ir jo poreikiais, todėl verslas mažai investuoja į mokslą, technologijas, eksperimentinę plėtrą ir neskatinamas to daryti. Buvo iširta, kad privačių šaltinių lėšos 2003 metais sudarė trečdalį visų aukštosios mokyklos lėšų (38,5% – universitetų ir 29,4% – kolegijų). Didžiąją dalį privačių lėšų sudarė studijuojančių savo lėšomis studentų studijų įmokos.³⁹

Apibendrinant išanalizuotą medžiagą, galima formuluoti šias išvadas:

1. Yra parengti du strateginiai Europos Sąjungos dokumentai, įpareigojantys Lietuvą vykdyti permainas, susijusias su nacionalinės aukštojo mokslo sistemos įtraukimu į bendrą Europos aukštojo mokslo erdvę (Bolonijos proceso Deklaracija (1999)) bei prisidėti prie ES siekio tapti konkurencingiausia ir dinamiškiausia žinių pagrindu augančia ekonomika pasaulyje (Lisabonos strategija (2000)).
2. Lietuvoje labai išplėtotas universitetinių aukštųjų mokyklų skaičius (15 valstybinių, 7 nevalstybinės), į kurias pastaraisiais metais įstoja apie 70% abiturientų. Per pastaruosius 7 metus studentų skaičius aukštosiose mokyklose išaugo beveik dvigubai.
3. Nors per pastaruosius 7 metus valstybės skiriamos lėšos aukštajam mokslui augo, tačiau dėl smarkiai padidėjusio studentų skaičiaus aukštojo mokslo sektoriuje, santykinis finansavimas mažėjo (labai sumažėjo vienam studentui teikiamas finansavimas). Pagal lėšas, tenkančias vienam studentui, Lietuva užima beveik paskutinę vietą tarp kitų ES valstybių.
4. Pagal Lisabonos strategiją Moksliniams tyrimams ir eksperimentinei plėtrai (toliau MTEP) kasmet (nuo 2010 m.) reikėtų skirti ne mažiau kaip 3% BVP. Pagal MTEP finansavimą Lietuva priskiriama prie labiausiai atsiliekančių Europos Sąjungos šalių. Šiai sričiai 2006 m. Lietuvoje buvo skiriama 0,80% BVP, Europos Sąjungos vidurkis - 1,84%.
5. Aukštosiose mokyklose daug siauros specializacijos, besidubliuojančių studijų programų, kurių turinys kartais neatitinka studijų krypties, per mažai orientuotas į praktinius igūdžius bei į rinkos poreikius.

³⁸ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2006 m. balandžio 5 d. nutarimas Nr. 335 “Dėl Lietuvos aukštojo mokslo sistemos plėtros 2006–2010 m. plano patvirtinimo”. [Žr. 2008 12 05]. Prieiga per internetą: <http://www.smm.lt/smt/docs/msvg/Aukstojo%20mokslo%20sistemos%20pletros%202006-2010%20metu%20planas.doc>

³⁹ Ten pat.

6. Universitetinės aukštosios mokyklos palaiko silpnus ryšius su socialiniais partneriais mokslo, technologijų ir eksperimentinės plėtros srityse. Didžiąją dalį privačių lėšų sudarė studijuojančių savo lėšomis studentų studijų įmokos.

Galima daryti bendrą skyriaus išvadą, kad nuo Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo imta kalbėti apie aukštojo mokslo sistemos kaitą. Buvo priimami teisės aktai, Vyriausybės nutarimai, rengiami strateginiai dokumentai, taip pat ES dokumentai, reguliuojantys aukštąjį mokslą. Lietuvos aukštosiose mokyklose mažai dėmesio buvo kreipiama aukštųjų mokyklų veiklos, studijų kokybės užtikrinimui, neracionaliai skirstomas finansavimas. Todėl laikui bėgant atsirado poreikis **reformuoti mokslo ir studijų sritį. Tačiau reforma vienu metu turi apimti kelis aukštojo mokslo segmentus. T.y., turi būti numatyta ir finansavimo, ir struktūrinė, ir turinio, ir kokybės užtikrinimo reforma. Visi šie dalykai turi būti keičiami vienu metu, neteikiant prioriteto kažkuriai vienai sričiai.**

2. AUKŠTOJO MOKSLO FINANSAVIMO MODELIAI IR LIETUVOS AUKŠTOJO MOKSLO FINANSAVIMAS

2. 1. Finansų politikos modeliai aukštojo mokslo sistemoje

Aukštasis mokslas yra brangiai kainuojanti vertybė. Aukštosioms mokykloms būtinos auditorijos, bibliotekos, laboratorijos, moderni kompiuterinė ir kitokia techninė įranga, aukštos kvalifikacijos specialistai - ne tik akademinis, bet ir kitas funkcijas atliekantis personalas. Tačiau be didelių finansinių investicijų į materialiuosius ir žmogiškuosius institucinio aukštojo mokslo išteklius vargu ar galima tikėtis mokslinių tyrimų rezultatų ir akademinų paslaugų, vertų aukštojo mokslo pavadinimo.

Vienas iš dažniausių požiūrių į akademinės bendruomenės finansavimą yra įsitikinimas, kad lėšomis aukštąjį mokslą turi aprūpinti valstybė. Kraujutaitytė L. pažymi, kad valstybė, būdama atsakinga už aukštojo mokslo raidą ir bandydama suvaidinti aktyvų vaidmenį siekiant aukštojo mokslo atvirumo ir ekonominio efektyvumo, turėtų:

- stebėti akademinės bendruomenės organizacinius procesus ir prireikus šiuos procesus reguliuoti finansinėmis priemonėmis;
- užtikrinti akademinės bendruomenės teikiamų paslaugų kokybę, kad aukštoji mokykla galėtų aprūpinti įvairias profesines organizacijas aukšto lygio specialistais, keliančiais įmonių našumą ir skatinančiais šalies pažangą;
- rūpintis, kad mokesčių mokėtojai, investuojantys į aukštąjį mokslą, turėtų iš jo naudos ir kad jiems atsipirktų investicijos;
- garantuoti šalyje galimybių lygybę ir socialinį teisingumą: aukštasis mokslas yra brangus, todėl turi būti deramai finansuojamas valstybės lėšomis, kad daugumai žmonių jis būtų prieinamas.⁴⁰

Šie argumentai reikalauja iš valstybės didinti arba mažinti aukštosioms mokykloms skiriamas lėšas pagal tai, kiek bus plečiamas arba siaurinamas aukštojo mokslo prieinamumas studentams ir mokslinių tyrimų paslaugomis besinaudojančioms įmonėms. Middlehurst R. pastebi, jei valstybė turi teisę reguliuoti aukštojo mokslo prieinamumą, tai reiškia, kad aukštosios mokyklos biudžetas gali būti visiškai priklausomas nuo valstybės politinių bei administracinių siekių. Tačiau, jeigu aukštoji mokykla turi teisę savarankiškai formuoti savo vartotojų kontingentą, ji turi ir galimybę, atsižvelgdama į vartotojų poreikius, derėtis su valstybe dėl jai

⁴⁰ Kraujutaitytė L. Aukštojo mokslo demokratiškumo pagrindai. Monografija. – Vilnius: LTU, 2002.

reikalingų lėšų.⁴¹ Cazenave P. (1992), Williams G. (1992), Middlehurst R. (1995) nuomone, kai valstybė yra vienintelis arba vienas iš pagrindinių aukštojo mokslo finansinių šaltinių, pastebima aukštosios mokyklos priklausomybė nuo valstybės. Tačiau ši priklausomybė gali būti stipresnė arba silpnesnė. Tai priklauso nuo pasirinkto valstybinio finansinių išteklių paskirstymo modelio, kuris gali būti paremtas akademinės bendruomenės kolegialaus valdymo, valstybės biurokratinės kontrolės arba rinkos poreikius remiančiais sprendimų priėmimo principais.

Anot Kraujutaitytės L., visi trys valstybės lygmeniu taikomi finansų politikos modeliai taip pat sudaro ir aukštosios mokyklos lėšų gavimo bei paskirstymo modelių pagrindus. Aukštojo mokslo sistemoje valstybė gali nuspręsti taikyti visus tris arba vieną iš modelių. Kita vertus, praktikoje nėra grynų biurokratinių, kolegialųjų ar rinkos mechanizmų, todėl sprendimai gali būti priimami biurokratiškai arba kolegialiai, ar remiantis rinkos perspektyva tiek aukštojo mokslo sistemos, tiek ir institucijos lygmeniu.⁴²

Išvada tokia, kad valstybė labiau ar mažiau aprūpina lėšomis aukštąjį mokslą. Nuo to priklauso ir aukštųjų mokyklų priklausomybė nuo valstybės. Kuo didesnę dalį lėšų skiria valstybė aukštajam mokslui, tuo labiau jis yra priklausomas. Taip pat priklausomumą nulemia valstybės pasirinktas finansų politikos modelis.

2. 1. 1. Kolegialaus finansų politikos modelio ypatumai

Kolegialaus finansų politikos modelio esmė ta, kad valstybės finansavimo politika yra grindžiama subsidijų nuostata ir tradicine aukštųjų mokyklų finansinės nepriklausomybės idėja. Tokia universitetų finansinė nepriklausomybė atspindi ne tik valstybės poziciją pasitikėti universitetais. Nuo senų laikų ypatingą reikšmę turi universitetų išsaugoti nepriklausomi nuo valstybės finansiniai šaltiniai - labdara, studentų investicijos ar kitais būdais gaunamos lėšos.⁴³ Todėl net tuomet, kai valstybės skiriamos lėšos sudaro didžiąją universiteto biudžeto dalį, išlieka universiteto finansinės nepriklausomybės teisė. Middlehurst R. laikosi pozicijos, jog tik savarankiškai priimami akademinės bendruomenės sprendimai dėl finansų pasiskirstymo atveria jai galimybes veiksmingai panaudoti turimas lėšas.⁴⁴ Cazenave P. nurodo, kad iš valstybės gautos subsidijos sudaro nuosavą aukštosios mokyklos biudžetą, o nuosavus pinigus universitetas

⁴¹ Middlehurst R. *Changing Leadership in Universities* // Schuller T. (ed.). *The Changing University*. London: SRHE and Open University Press, 1995.

⁴² Kraujutaitytė L. *Aukštojo mokslo demokratiškumo pagrindai*. Monografija. – Vilnius: LTU, 2002.

⁴³ Cazenave P. *Financing of Institutions* // Clark B.R., Neave G. (eds.). *The Encyclopedia of Higher Education*. Oxford, New York, Seoul, Tokyo: Pergamon Press, 1992.

⁴⁴ Middlehurst R. *Changing Leadership in Universities* // Schuller T. (ed.). *The Changing University*. London: SRHE and Open University Press, 1995.

visuomet stengiasi naudoti efektyviai. Šios santykių tarp valstybės ir universiteto prielaidos sudaro palankias sąlygas pasireikšti kolegialiam lėšų paskirstymo procesui, grindžiamam diskretiškumu ir susitarimu. Toks susitarimas pasiektas tiek tarp valstybės ir aukštosios mokyklos, tiek ir tarp aukštojoje mokykloje pagal institucinės autonomijos principą veikiančių savarankiškų akademinų padalinių.⁴⁵

Autorių Cazenave P. (1992), Williams G. (1992), Middlehurst R. (1995) nuomone, kai turimas lėšas pavyksta suderinti su akademiniiais poreikiais, išsaugoma profesinė integracija, aukšta akademinų paslaugų kokybė ir tvirta akademinė vienybė. Jie taip pat pažymi, kad finansinė nepriklausomybė, kuria naudojami universitetai, kai valstybė taiko kolegialųjį finansų politikos modelį, akademinėi bendruomenei naudinga dar ir kitais atžvilgiais. Visų pirma, ji išlaisvina institucijos akademinę bendruomenę nuo valstybinių biurokratinių procedūrų, antra, ji užtikrina institucinę autonomiją ir akademinę laisvę, trečia, ji neleidžia akademinėi bendruomenei dirbti nekokybiškai. Nuo to tiesiogiai priklauso universiteto prestižas, o kartu ir akademinų paslaugų privati paklausa bei lėšos. Galiausiai, išvengiama pinigų švaistymo, nes savi pinigai visuomet panaudojami saviems, o ne iš išorės primestiems tikslams pasiekti.⁴⁶

Taikant kolegialųjį modelį valstybės santykiai su akademinė bendruomene grindžiami paramos principu. Šis modelis atspindi labiau decentralizuotą valstybinių lėšų paskirstymą.

Galima daryti tokias išvadas:

1. Kolegialaus finansų politikos modelio esmė - valstybės teikiamos subsidijos ir aukštosios mokyklos nepriklausomybė. Iš valstybės gautos subsidijos sudaro nuosavą aukštosios mokyklos biudžetą, kurį universitetai gali naudoti savo nuožiūra.
2. Taikant šį modelį, universitetai gali naudotis nepriklausomais nuo valstybės finansiniais šaltiniais – labdara, studentų investicijomis ir pan.

2. 1. 2. Biurokratinio finansų politikos modelio ypatumai

Kita aukštųjų mokyklų finansavimo politikos forma, kurios pagrindas - biudžeto asignavimai. Aukštosios mokyklos asignavimas šiuo atveju reiškia neatsiejamą ryšį tarp skiriamų pinigų ir tikslų jiems panaudoti. Šiam ryšiui išsaugoti įsivyrėja biurokratinis finansų paskirstymo modelis. Jį taikydama valstybė siekia užtikrinti, kad aukštosios mokyklos lėšos būtų naudojamos būtinai atsižvelgiant į valstybės poreikius, o ne vien tik į akademinės bendruomenės siekius.⁴⁷

⁴⁵ Cazenave P. Financing of Institutions // Clark B.R., Neave G. (eds.). The Encyclopedia of Higher Education. Oxford, New York, Seoul, Tokyo: Pergamon Press, 1992.

⁴⁶ Kraujutaitytė L. Aukštojo mokslo demokratiškumo pagrindai. Monografija. – Vilnius: LTU, 2002.

⁴⁷ Williams G. Changing Patterns of Finance in Higher Education. London: SRHE and Open University Press, 1992.

Tokiu atveju aukštosios mokyklos akademinų padalinių struktūras lemia valstybės prioritetai, kurie dažniausiai siejami su potencialių studentų skaičiumi, studijų sritimis ir mokslinių tyrimų programomis. Viso to reikia, siekiant šalies ekonominės pažangos ar politinių bei socialinių vertybių. Manoma, jog geriausia valstybinių prioritetų realizavimo priemonė yra valstybinis finansų politikos reguliavimas ir kontrolė. Tik tai gali garantuoti, kad valstybės lėšas aukštosios mokyklos panaudos efektyviai, operatyviai atsiliepdamos į visuomenės poreikius ir užtikrindamos aukštą akademinų paslaugų kokybę.⁴⁸

Kaip rodo Williams G. tyrimas, pagal biurokratizacijos laipsnį aukštojo mokslo sistemose dažniausiai pasireiškia šios trys finansų politikos formos⁴⁹:

1. **Visiška biurokratija**, kai valstybinė administracija, paskirstanti išteklius, atsiskaito centrinei valdymo institucijai. Visi sprendimai, kuriuos priima administracija, yra tik konkretizuoti centrinės valdžios priimti sprendimai. Pastebimas aukštas sprendimų priėmimo proceso centralizacijos lygis. Tokiomis sąlygomis aukštosios mokyklos kartais net įsivaizduojamos kaip valstybinių paslaugų skyriai.

2. **Dalinė biurokratija**, kai dalį politinių sprendimų gali priimti žemesnio hierarchijos lygio vadovai. Bendrosios taisyklės jau būna ne tokios detalios ir ne tokios unifikuotos. Priimant sprendimus jos suteikia aukštojo mokslo institucijų vadovams šiek tiek autonomijos. Tačiau šiuo atveju vadovai už savo sprendimus turi atsiskaityti ne tik centrinei valdžiai, bet ir kitoms išorinėms finansavimo tarnyboms. Taip yra todėl, kad didžiąją dalį finansų aukštosios mokyklos gauna iš centrinės valdžios, tačiau aukštojo mokslo institucijas administruoja kitos centrinės valdžios suformuotos, įteisintos ir politiškai kontroliuojamos institucijos. Tai susilpnina biurokratiją, tačiau sustiprina įvairių konfliktų galimybes.

3. Vadinamoji **valstybinio sindikalizmo biurokratijos forma**, kai vyriausybė perleidžia įvairiems komitetams detalai apibrėžtas išteklių paskirstymo kontrolės funkcijas. Į šiuos komitetus įtraukiami akademinės bendruomenės nariai iš įvairių institucijų. Komitetų valdžia suprantama kaip aukščiausios valdžios interesus išreiškianti tarnyba. Į komitetą įtraukiami arba įvairių sričių ekspertai, atstovaujantys profesinių bendruomenių interesams, arba įvairių akademinų subbendruomenių interesams atstovaujantys aukštojo mokslo institucijų atstovai. Tačiau abiem atvejais komitetai atsiskaito tiek centrinei valdžiai, tiek ir kolegoms iš institucinių hierarchiškos valdžios struktūrinių padalinių, kurių interesai būna atstovaujami.

⁴⁸ Kraujutaitytė L. Aukštojo mokslo demokratiškumo pagrindai. Monografija. – Vilnius: LTU, 2002.

⁴⁹ Williams G. The Economic Approach // Clark B. R. (ed.) Perspectives on Higher Education. Los Angeles: University of California Press, 1987.

Biurokratinis finansų politikos modelis atspindi valstybės kaip prižiūrėtojos poziciją. Galima samprotauti, jog biurokratiškos pozicijos įsitvirtinimui turėjo įtakos XX amžiaus pradžioje Weberio M. išryškinti biurokratijos bruožai. Mokslininkas juos siejo su organizacijos efektyvumui svarbiomis sąlygomis: racionaliū darbo pasidalijimu, aukšta vadovų kompetencija, galimybe kopti karjeros laiptais, nešališkumu ir tarnybine paslaptimi, darbu pagal formalias sutartis, darbo drausmei ir produktyvumui būtinomis taisyklėmis.⁵⁰ Tačiau mokslininkas taip pat pabrėžė, kad šie principai turi būti taikomi nepamirštant žmogiškojo veiksnio ir viskam būtino saiko nuostatos. Kalbėdama apie biurokratiją Kraujutaitytė L. pastebi, kad demokratiškoje bendruomenėje biurokratija gali būti rimta sėkmingos organizacinės veiklos kliūtis, nes visa tai, ką galima pasiekti biurokratiškai, galima ir demokratiškai, bet ne atvirkščiai.⁵¹

Williams G. pabrėžia, kad biurokratijos finansų politikos modelis naudingas, kadangi sudaro palankias sąlygas greitai ir lengvai įgyvendinti valstybinius prioritetus, jei jie suderinti su paskirstomais ištekliais. Taip pat, leidžia pasiekti tokią akademinų paslaugų kokybę, kuri tiksliai atitinka įteisintus kokybės kriterijus. Autoriaus nuomone, šis modelis tikriausiai yra vienintelis efektyvus būdas valstybei siekiant įgyvendinti tiksliai suplanuotą ilgalaikę nacionalinę ekonomikos politiką.⁵²

Galima formuluoti tokias išvadas:

1. Biurokratinio finansų politikos modelio pagrindas – biudžeto asignavimai. Universitetas panaudoja gautas iš valstybės lėšas atsižvelgdamas į valstybės iškeltus prioritetus, o ne į akademinės bendruomenės interesus. Taikant šį modelį manoma, kad geriausia valstybinių prioritetų realizavimo priemonė yra valstybinė finansų politikos kontrolė ir priežiūra.
2. Williams G. tyrimas padėjo išskirti tris biurokratijos finansų politikos formas: visiška biurokratija, kai visus sprendimus priima centrinė valdžia ir pilnai atsiskaitoma centrinei valdžiai; dalinė biurokratija, kai dalį sprendimų gali priimti žemesni padaliniai, nors atsiskaityti turi ne tik centrinei valdžiai, bet ir kitoms institucijoms; valstybinis sandikalizmas, kai detaliam apibrėžtos išteklių paskirstymo kontrolės funkcijos perleidžiamos įvairiems komitetams, kurie atsiskaito ir centrinei valdžiai, ir kitiems struktūriniam padaliniam.

⁵⁰ Kilcullen J. Max Weber: on bureaucracy. [Žr. 2008 10 20]. Prieiga per internetą: <http://www.humanities.mq.edu.au/Ockham/y64109.html>.

⁵¹ Kraujutaitytė L. Aukštojo mokslo demokratiškumo pagrindai. Monografija. – Vilnius: LTU, 2002.

⁵² Williams G. The Economic Approach // Clark B. R. (ed.) Perspectives on Higher Education. Los Angeles: University of California Press, 1987.

2. 1. 3. Rinkos modelio ypatumai

Dviejų pirmųjų modelių alternatyva vadinama rinkos modeliu. Kaip teigia Barnett R., taikant šį aukštojo mokslo finansų politikos modelį, didžiausia išteklių paskirstymo problema yra ne kokiems akademinės veiklos prioritetams būtina skirti lėšų, o kaip tie prioritetai turi būti nustatyti ir įteisinti.⁵³ Williams G. pastebi, jei šis procesas bus paremtas tik akademinės bendruomenės ar valstybės interesais, gali būti nepastebėti kitų grupių poreikiai.⁵⁴ Todėl rinkos modelis reikalauja atkreipti dėmesį bent jau į keturias grupes, kurių atstovai turėtų dalyvauti nustatant politikos prioritetus. Tai gali būti šios grupės⁵⁵:

1. *dėstytojai ir mokslininkai*, kurių kompetencija - akademinė paslaugų kūrybinis potencialas ir ekspertinės žinios;
2. *aukštųjų mokyklų vadovai*, kurie rūpinasi aukštojo mokslo politikos procesais institucijoj;
3. *valstybė*, kuri atstovauja visuomenės interesams;
4. *studentai ir jų darbdaviai* kaip akademinė paslaugų vartotojai.

Šių grupių interesų suderinimas ir aukštojo mokslo įstaigos galimybė naudotis įvairiais finansiniais šaltiniais apsunkina institucinį lėšų reguliavimo procesą. Kita vertus, interesų ir finansinių šaltinių įvairovė sudaro palankias sąlygas akademinės bendruomenės veiklą orientuoti į skirtingų visuomenės grupių poreikių plėtojimą. Todėl galima teigti, kad, vienos grupės interesai negali nulemti finansinius išteklius, kuriuos galėtų gauti aukštoji mokykla, arba aukštoji mokykla turi atsižvelgti į skirtingų grupių poreikius, norėdama gauti didesnę finansavimą.

Valstybinį aukštųjų mokyklų finansavimą dažniausiai lemia politiniai ir ekonominiai prioritetai. Esant rinkos modeliui, prioritetinių sričių įgyvendinimą valstybė gali užsitikrinti siūlydama įvairias programas ar projektus, tuo pačiu skatindama aukštųjų mokyklų konkurenciją.

Galima pateikti dar kelis investuotojus į aukštąjį mokslą:⁵⁶

- **Šeima** yra suinteresuota investuoti pinigus į ateitį, atsižvelgiant į tai, kiek jai yra naudingos perkamos žinios bei išsilavinimas. Todėl aukštajai mokyklai šeima dažnai skiria pinigų, kiek leidžia jos galimybės.
- **Įmonės** pasirengusios pirkti tas aukštojo mokslo paslaugas, kurios joms apsimoka ir kurios turi tiesioginį poveikį įmonės prestižui bei darbo našumui.

⁵³ Barnett R. The Idea of Higher Education. London: SRHE and OU Press, 1990.

⁵⁴ Williams G. Changing Patterns of Finance in Higher Education. London: SRHE and Open University Press, 1992.

⁵⁵ Kraujutaitytė L. Aukštojo mokslo demokratiškumo pagrindai. Monografija. – Vilnius: LTU, 2002.

⁵⁶ Barnett R. The Idea of Higher Education. London: SRHE and OU Press, 1990.

- **Užsienio šalis** taip pat domina efektyvios ir aukštos kokybės aukštųjų mokyklų teikiamos paslaugos. Todėl, esant rinkos modeliui, lėšas aukštoji mokykla gali gauti ne tik kaip valstybines subsidijas ar asignavimus, bet ir kaip atlyginimą, dotacijas, labdarą, stipendijas ar paslaugas.

Galima apibendrinti, kad taikant rinkos modelį, užtikrintos subsidijos ir asignavimai, kuriuos galėtų gauti aukštoji mokykla, virsta pinigais, tiesiogiai priklausančiais nuo aukštojo mokslo institucijos gebėjimo teikti paslaugas, kurios orientuotos į rinkos poreikius.

Aukštoji mokykla priversta atsiverti visuomenei (rinkai) suteikdama kuo daugiau informacijos apie save: studijų kokybę, įgyvendinamas programas, puoselėjamas vertybes. Rinkos sąlygomis tai tiesiogiai susiję su aukštosios mokyklos biudžetu: žinojimas apie bendruomenę gali patraukti visuomenės dėmesį ir investuoti į ją. Tokiomis aplinkybėmis aukštojo mokslo reformos kyla iš vidinių institucijos poreikių nuolat prisitaikyti prie nepastovios aplinkos sąlygų, bandant lanksčiai ir operatyviai tenkinti nuolat besikeičiančius visuomenės poreikius. Jos taip pat verčia nuolat tobulinti ir bendrąsias akademinės bendruomenės gyvenimą reguliuojančias normas, derinant jas prie pakitusių rinkos lūkesčių.

Taigi rinkos modelis skatina aukštąsias mokyklas prisiimti atsakomybę ne tik už efektyvų gaunamų lėšų paskirstymą, bet ir už jų pritraukimą iš įvairių privačių finansinių šaltinių, panaudojant, savo intelektualinę ir materialinę nuosavybę, pritraukiant paramą, labdarą, perduodant mokymo, tyrimų ir ekspertinių konsultacijų paslaugas, investuojant į paslaugas lėšas, gautas iš studentų registracijos mokesčio ar mokesčio už mokslą. Dėl to aukštajai mokyklai atsiveria galimybės būti gerokai autonomiškesnei už tą, kuri yra iš esmės priklausoma nuo valstybinių subsidijų ar asignavimų. Rinkos modelio šalininkai pateikia mažiausia penkis pagrindinius jį pateisinančius argumentus:⁵⁷

1. Privatus aukštojo mokslo finansavimo sektorius gali palengvinti valstybės našta;
2. Aukštasis mokslas yra ne tik valstybės, bet ir kitų institucijų bei privačių asmenų investicija į ateitį. Todėl daugelis tų, kurie turi tiesioginę naudą iš aukštojo mokslo, turi investuoti į savo ateitį.
3. Privatus finansavimas skatina asmeninį suinteresuotumą paslaugų kokybe, o tai savo ruožtu turi tiesioginę įtaką aukštosios mokyklos teikiamų paslaugų kokybei, kuria būtina rūpintis veikiant rinkos mechanizmams.
4. Privatus finansavimas nėra būtinas tam, kad aukštojoje mokykloje veiktų rinkos mechanizmai. Todėl akademinės bendruomenės teikiamų paslaugų kokybė gali būti gerokai aukš-

⁵⁷ Kraujutaitytė L. Aukštojo mokslo demokratiškumo pagrindai. Monografija. – Vilnius: LTU, 2002.

tesnė, jei ji bus paremta ne tik konkurencijos principu, bet ir valstybės užsakymais, o ne vien tik jos teikiamomis subsidijomis.

5. Valstybinis ir privatus aukštojo mokslo finansavimas gali užtikrinti ne tik aukštą akademinį paslaugų kokybę, bet ir jų efektyvumą. Išaugusi paslaugų pasiūla ir jų pasirinkimas mažina kainas, skatina paslaugų kūrėjus mažiausiomis sąnaudomis siekti geriausių rezultatų, o vartotojams sudaro galimybes derinti savo akademinį poreikį su finansinėmis galimybėmis.

Galima daryti tokias išvadas:

1. Veikiant rinkos modeliui, būtina atkreipti dėmesį į dėstytojų ir mokslininkų, aukštųjų mokyklų vadovų, valstybės, studentų ir jų darbdavių grupių interesus, nes šių grupių atstovai dalyvauja nustatant aukštojo mokslo politikos prioritetus. Vienos grupės interesai negali nulemti finansinius išteklius, kuriuos galėtų gauti aukštoji mokykla.
2. Taikant rinkos modelį, užtikrintos subsidijos ir asignavimai, kuriuos galėtų gauti aukštoji mokykla, virsta pinigais, tiesiogiai priklausančiais nuo aukštojo mokslo institucijos gebėjimo teikti paslaugas, kurios orientuotos į rinkos poreikius.
3. Veikiant rinkos modeliui, aukštosios mokyklos stengiasi suteikti visuomenei kuo daugiau informacijos apie save (studijų kokybę, įgyvendinamas programas, puoselėjamas vertybes ir kt.), nes tai tiesiogiai susiję su aukštosios mokyklos biudžetu.

2. 2. Lietuvos aukštojo mokslo finansavimas

Šiuo metu mokslo ir studijų institucijų finansavimą reglamentuoja Mokslo ir studijų įstatymo (2002) 23, 24, 25, 26, 27 ir 28 straipsniai ir Aukštojo mokslo įstatymo (2000) VIII skirsnis „Aukštųjų mokyklų finansavimas“. Mokslo ir studijų finansavimo aspektas bei su finansavimu susijusios problemos buvo nagrinėjami Valstybinėse švietimo strategijos 2003 – 2012 m. nuostatose (2003), Lietuvos aukštojo mokslo sistemos 2006–2010 metų plėtros plane (2006). Siūlymai dėl aukštojo mokslo reformos bei mokslo ir studijų finansavimo pateikti dokumente Lietuvos aukštojo mokslo sistemos plėtra 2007 – 2012 m. Konkurencingumas ir finansavimo modelis (2006), Švietimo ir mokslo ministerijos (toliau – ŠMM) pasiūlymuose mokslo ir studijų reformai (2007).

2. 2. 1. Aukštojo mokslo finansavimo skyrimo principai

LR Aukštojo mokslo įstatymo VIII skirsnyje „Aukštųjų mokyklų finansavimas“ (2000) nurodyta, kad valstybės biudžeto lėšas kiekvienai valstybinei aukštajai mokyklai kasmet Švietimo ir mokslo ministerijos teikimu skiria Seimas. Lietuvos aukštosios mokyklos didžiąją dalį joms būtinų lėšų gauna iš valstybės išdo (didžiaja dalimi vyrauja biurokratinis modelis). Valstybės biudžeto lėšos aukštajai mokyklai skiriamos bendra suma: paprastosios išlaidos (neiškiriant lėšų darbo užmokesčiui) ir valstybės numatyti valstybės biudžeto asignavimai nepaprastosioms išlaidoms (kurių nustatyto dydžio negalima keisti).⁵⁸ Prie nepaprastųjų išlaidų priskiriamos išlaidos naujų objektų statybai ir įsigyti ilgalaikio naudojimo turtą. Stipendijų, kurias aukštosios mokyklos moka studentams, fondo dydį reglamentuoja Vyriausybės nutarimai. Aukštosios mokyklos, naudodamos išlaidų sąmatose numatytas lėšas, keisti pradinę jų paskirtį gali tik Finansų ministerijai leidus, tačiau ir tuo atveju negali viršyti patvirtintų paprastųjų ir nepaprastųjų išlaidų ir darbo užmokesčio fondo. Finansų ministerija valstybės biudžeto asignavimus aukštosioms mokykloms perveda iš Valstybės išdo į aukštųjų mokyklų biudžetines sąskaitas, kiekvieną kartą nurodydama išlaidų paskirtį. Asignavimai pervedami tik aukštajai mokyklai raštu paprašius.⁵⁹

Aukštosioms mokykloms iš valstybės biudžeto ir kitų Vyriausybės kontroliuojamų sąskaitų išimtiniais atvejais gali būti skirta ir **papildomų lėšų**. Tai lėšos, skirtos renovuoti ir plėtoti

⁵⁸ Lietuvos Respublikos aukštojo mokslo įstatymas. VIII skirsnis Aukštųjų mokyklų finansavimas. // Valstybės žinios. 2000, Nr. 27 – 715.

⁵⁹ Lietuvos aukštojo mokslo finansavimas naujajame tūkstantmetyje. Poleminė knyga. – Vilnius: ES PHARE Programa „Aukštojo mokslo institucinė reforma“, 2000.

materialiąją bazę, statyti naujus pastatus, leisti mokslo leidinius ir vadovėlius. Valstybės biudžeto lėšų konkurso būdu gauna Lietuvos valstybinis mokslo ir studijų fondas, finansuojantis aukštųjų mokyklų mokslinius tyrimus. Biudžeto lėšomis finansuojamos įvairios valstybinės ir žinybinės programos. Aukštajai mokyklai skiriamos valstybės biudžeto lėšos turi būti siejamos su atitinkamomis programomis ir aukštosios mokyklos veiklos vertinimo rezultatais.⁶⁰

Valstybinės aukštosios mokyklos lėšas sudaro:⁶¹

- **Valstybės biudžeto lėšos** (studentų studijų įmokoms padengti; studentų stipendijoms; programoms įgyvendinti; tarptautiniams mainams plėtoti);
- **Kitos lėšos** (pajamos iš mokslinės veiklos; pajamos iš ūkinės veiklos ir teikiamų paslaugų; lėšos, gautos iš tarptautinių ir kitų fondų bei organizacijų; studentų studijų įmokos; kitos teisėtai įgytos lėšos).

Valstybės biudžeto lėšų dydį nulemia valstybės finansuojamų studijų vietų skaičius ir studijų brangumas (pvz., kuo daugiau studentų ir kuo brangesnės studijos, tuo daugiau institucijai skiriama lėšų). Valstybinės aukštosios mokyklos lėšos, gautos kaip studentų studijų įmokos (taip pat ir pilną studijų kainą mokančių studentų įmokos), pajamos, gautos iš mokslinės ir ūkinės veiklos bei teikiamų paslaugų įtraukiamos į valstybės biudžeto apskaitą, tačiau naudojamos pačios aukštosios mokyklos specialiosioms programoms finansuoti. Aukštosios mokyklos šias lėšas valdo, naudoja bei disponuoja jomis savarankiškai.

Studijų išlaidų, lėšų poreikio, studijų kainos nustatymą, taip pat studijų lėšų paskirstymą mokslo ir studijų institucijoms reglamentuoja Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto lėšų poreikio nustatymo ir jų skyrimo mokslo ir studijų institucijoms metodika, patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Paminėtina, kad pagal šią metodiką aukštojo mokslo institucijoms skiriamos lėšos dėstytojų, mokslo ir kitų su studijomis susijusių darbuotojų darbo užmokesčiui ir valstybiniam socialiniam draudimui, su studijomis ir jų mokslinio lygio palaikymu susijusioms prekėms ir paslaugoms, studijoms, studentų kultūros, sporto ir visuomeninei veiklai, mokslui ir menui, ūkiui ir administravimui ir kultūros vertybių priežiūrai, studentų studijų įmokoms padengti, studentų stipendijoms, tarptautiniams mainams plėtoti, projektams įgyvendinti. Kiekviena aukštoji mokykla studijų išlaidas gali finansuoti iš valstybės biudžeto lėšų, skiriamų

⁶⁰ Ten pat.

⁶¹ Lietuvos Respublikos aukštojo mokslo įstatymas. VIII skirsnis Aukštųjų mokyklų finansavimas. // Valstybės žinios. 2000, Nr. 27 – 715.

studijų įmokoms padengti; lėšų, kurias sumoka patys studentai mokėdami studijų įmokas arba visą studijų kainą; kitų lėšų ir pajamų, gaunamų už teikiamas paslaugas.⁶²

Maksimaliai leistiną priimamų studentų skaičių pagal kiekvieną aukštąją mokyklą, studijų pakopą (I, II, III), formą (dieninė, vakarinė, neakivaizdinė) ir finansavimo pobūdį (pilnai, iš dalies valstybės finansuojami ir nefinansuojami studentai) kasmet nustato Vyriausybė. Aukštosios mokyklos siekia, kad joms būtų nustatytas kuo didesnis studentų skaičius, nes nuo to priklauso studijoms skiriamų valstybės biudžeto lėšų suma.

Aukštosios mokyklos taip pat suinteresuotos priimti kuo didesnę valstybės nefinansuojamų studentų skaičių. Kadangi ši studijų kaina siejama su studijų išlaidomis, apskaičiuotomis pagal Vyriausybės patvirtintą metodiką, tai didesnes pajamas institucijos gali gauti priimdamos daugiau už studijas mokančių studentų. Atitinkamai vienam studentui tenkanti valstybės lėšų dalis mažėja.⁶³

LR Aukštojo mokslo įstatyme esantis reglamentavimas leidžia studentus pagal mokesčius už mokslą suskirstyti į tris grupes: nemokančius už mokslą, mokančius nustatytą studijų įmoką (4 MGL dydžio (1040 Lt per metus)) ir mokančius pilną studijų kainą. Gerai besimokantiems valstybinių aukštųjų mokyklų (dieninės formos) studentams laiduojamas nemokamas mokslas – jų studijų įmokos apmokamos valstybės lėšomis. Tačiau Konstitucija neapibrėžia gerai besimokančio studento sąvokos ir klausimas, kas aukštosiose mokyklose turi teisę studijuoti nemokamai, nuolat kelia diskusijų. Šiuo metu (pagal LR Aukštojo mokslo įstatymą (2002)), gerai besimokančiais studentais laikomi 30% kiekvienos studijų programos studentų, atrinktų kas semestrą pagal geriausias studijų rezultatus. Ne mažiau kaip 50% dieninių studijų studentų, atrinktų aukštosios mokyklos konkurso tvarka pagal mokymosi rezultatus (pirmąjį studijų semestrą – pagal stojimo rezultatus), studijų įmokos apmokamos valstybės lėšomis. Asmenys, įstoję į vakarinės ir neakivaizdinės formų visų pakopų studijas turi mokėti visą studijų kainą.⁶⁴ Galima manyti, kad tai sukuria skirtingas studijų prieinamumo sąlygas, kurios priklauso nuo pasirinktos studijų formos. Konkrečiai ši nuostata diskriminuoja vakarinių ir neakivaizdinių studijų studentus dieninių studijų studentų atžvilgiu, nes šiuo atveju mokestis už mokslą priklauso nuo studijų formos.

Valstybės iš dalies finansuojami studentai per semestrą moka 4 MGL dydžio (1040 Lt per metus) studijų įmoką. ŠMM duomenimis, toks įmokos dydis neužtikrina studijų kaštų padengimo. Valstybės finansuojamiems studentams skiriamos valstybės biudžeto lėšos kartu su šių studentų

⁶² Ten pat.

⁶³ Ten pat.

⁶⁴ Ten pat.

mokamomis studijų įmokomis leidžia padengti tik apie 56% jų studijų kaštų.⁶⁵ Taigi ribotos valstybės finansinės galimybės ir įstatymu nustatyta 4 MGL dydžio studijų įmoka neleidžia užtikrinti valstybės finansuojamų studentų studijų kaštų padengimo.

Galime pastebėti, kad iki šiol valstybės biudžeto lėšų skyrimas aukštosioms mokykloms mažai buvo sietas su jų veiklos programomis ir visai nesietos su studijų kokybe ir lėšų naudojimo veiksmingumu. Aiškios valstybės aukštojo mokslo politikos stoka ir nuolatinis lėšų stygius lėmė, kad mokslą ir studijas prislėgė daug problemų, keliančių grėsmę visai sričiai. Smunka dėstytojo ir mokslininko profesijos prestižas, į mokslinį ir pedagoginį darbą ateina mažai jaunimo. Lėšų stoka neleidžia atnaujinti mokslinės aparatūros ir įsigyti aukšto lygio studijoms ir mokslinimas tyrimams reikiamų medžiagų, literatūros.

Apibendrinant tai, kas išdėstyta, galima formuluoti šias išvadas:

1. Aukštųjų mokyklų lėšos, gautos kaip studentų studijų įmokos (taip pat ir pilną studijų kainą mokančių studentų įmokos); iš mokslinės ir ūkinės veiklos, teikiamų paslaugų įtraukiamos į valstybės biudžeto apskaitą. Tačiau aukštosios mokyklos šias lėšas valdo, naudoja bei disponuoja jomis **savarankiškai**.
2. Studijų finansavimo reglamentavimas skatina ir suteikia teisę universitetams didinti studentų skaičių (nes su tuo susiję didesnės pajamos), todėl vienam studentui tenkanti valstybės lėšų dalis mažėja.
3. Esama studijų finansavimo sistema (ribotos valstybės finansinės galimybės ir įstatymu nustatyta 4 MGL dydžio studijų įmoka) nesudaro galimybių padengti studijų kaštus.
4. Valstybinis reguliavimas užkerta galimybes aukštosioms mokykloms konkuruoti tarpusavyje ir lanksčiai reaguoti į rinkos poreikius bei realią paklausą.
5. Studijų prieinamumo sąlygos skiriasi priklausomai nuo pasirinktos studijų formos (dieninės, vakarinės, neakivaizdinės). Asmenys, įstoję į vakarinės ir neakivaizdinės formų visų pakopų studijas turi mokėti visą studijų kainą, kas diskriminuoja minėtų studijų formų studentus dieninių studijų studentų atžvilgiu.

Remiantis šiomis išvadamis galima daryti vieną bendrą išvadą, kad **reikia keisti esantį aukštojo mokslo finansavimą, daugiau dėmesio skiriant racionaliam lėšų skirstymui, konkurencijos tarp universitetų siekimui, atsižvelgimui į rinkos poreikius ir pagal esamą situaciją reguliuoti studentų priėmimą į konkrečias studijų programas.**

⁶⁵ Aukštojo mokslo reforma. Studijų finansavimas. Prijektinis pasiūlymas. – Vilnius: ŠMM, 2007.

2. 2. 2. Aukštųjų mokyklų papildomų lėšų šaltiniai ir su tuo susijusios problemos

Aukštosioms mokykloms tenka ieškoti papildomų lėšų, leidžiančių stiprinti aukštųjų mokyklų materialiąją bazę, tobulinti darbuotojų kvalifikaciją ir skatinti jų suinteresuotumą darbu.

Lietuvoje vienas papildomų lėšų šaltinių yra studentų įvairūs mokėjimai aukštajai mokyklai. Tokie mokėjimai dažniausiai yra nustatomi sutartyje, kurią studami į aukštąją mokyklą pasirašo būsimieji studentai. Tarp jų gali būti dalinė studijų įmoka dėl per mažo semestro egzaminų vidurkio, mokesčiai už kurso kartojimą, pakartotinus ir pavėluotus atsiskaitymus, išduodamus dokumentus ir kt. Pagrindinė studijų mokesčio našta tenka studentams, sutikusiems studijuoti valstybės nefinansuojamose vietose. Taip pat, aukštosios mokyklos siūlo mokamus kvalifikacijos tobulinimo ir keitimo kursus ar modulius.⁶⁶ Taigi, studentų įmokos yra labai svarbi aukštųjų mokyklų lėšų dalis. Pastaruoju metu, kalbant apie aukštojo mokslo reformą, dažnai sutinkama nuomonė, kad reikia apmokestinti studijas. Galima manyti, kad tuomet universitetai gaus dar daugiau įplaukų. Numatyta, kad už studijas mokantys studentai galės gauti tam valstybės paskolą. Tačiau dar nėra sukurta tinkama paskolų sistema, todėl įmokų už studijas įvedimas pagilins socialinę nelygybę.

Kita problema sietina su nevienodu studijų programų populiarumu. Dabar labai populiarios socialinių ir humanitarinių mokslų studijų kryptys. Studentai dažniau renkasi mokamas šių mokslų studijų programas. Taigi ir aukštosios mokyklos suinteresuotos skirti daugiau dėmesio šioms programoms. Tuo tarpu mažiau populiarių mokslo sričių (technologijos, fizinių, biomedicinos ir kt.), kurių studijų programų įgyvendinimas yra brangesnis, specialistų rengimui aukštosios mokyklos negali skirti pakankamai išteklių. Tokių programų įgyvendinimas reikalauja brangios įrangos, geros laboratorinės ir praktinės bazės, tačiau dėl nepopuliarumo šios studijų programos nepritraukia studentų. Galime pastebėti, kad kiekvienoje aukštojoje mokykloje galioja savo taisyklės ir yra skirtingos studijų kainos. Pasitaiko, kad už tas pačias ar panašias studijų programas studijų mokestis skirtingose aukštosiose mokyklose skiriasi. Kartais brangesnėms studijų programoms nustatomas mažesnis studijų mokestis nei populiarioms pigesnėms studijų programoms. Taip aukštosios mokyklos dalį nepopuliarių ir brangių studijų programų išlaidų dengia lėšomis, gaunamomis už populiarias studijų programas.⁶⁷

Rūpinantis aukštojo mokslo kokybe, aukštosios mokyklos turi būti suinteresuotos kelti ir gerinti jau dirbančių specialistų kvalifikaciją. Todėl daugėja už įvairius kvalifikacijos tobulinimo

⁶⁶ Lietuvos aukštojo mokslo finansavimas naujajame tūkstantmetyje. Poleminė knyga. – Vilnius: ES PHARE Programa „Aukštojo mokslo institucinė reforma“, 2000.

⁶⁷Ten pat..

ir perkvalifikavimo kursus surenkamos lėšos. Tam tikrų papildomo aukštųjų mokyklų finansavimo galimybių atveria tarptautinės mokslinės programos. Taip pat yra Europos Sąjungos inicijuojamos programos (TEMPUS, SOCRATES (ERASMUS)), kurios padeda dalyvaujančiom aukštosioms mokykloms atnaujinti savo techninę bazę, skatinti studentų ir dėstytojų mobilumą, padėti rengti studijų modulius ir padėti socialiai remtiniems visuomenės sluoksniams.⁶⁸ Problema ta, kad tarptautinių fondų teikiamas galimybes Lietuvos mokslininkai dėl nepakankamo užsienio kalbų mokėjimo ir vidinės inercijos kol kas išnaudoja nepakankamai.

Svarbus papildomas aukštųjų mokyklų lėšų šaltinis yra konkursinis mokslinių tyrimų finansavimas. Skirstymas yra toks, kad tam tikros organizacijos disponuoja valstybės lėšomis ir skirsto jas tyrimams, kurie, ekspertų nuomone, verti būti finansuojami.

Kai kurios aukštosios mokyklos ieško ir randa užsakovų savo vykdomų mokslinių tyrimų rezultatams ir sukurtoms naujoms technologijoms. Jos gauna papildomų lėšų iš pramonės užsakymų, konsultacinės veiklos, eksperimentinės ir bandomosios gamybos. Tačiau socialinių partnerių įtraukimas į aukštojo mokslo sektorių dar nėra labai aktyvus. Užsienio aukštosios mokyklos nemažai lėšų gauna iš labdaros ir paramos. Lietuvos įstatymai aukštųjų mokyklų nepriskiria prie organizacijų, kurios turi teisę gauti labdarą. Lietuvos Respublikos labdaros ir paramos įstatymas taip pat nėra veiksmingas, todėl parama mokslui ir studijoms nedidelė.⁶⁹

Aukštosios mokyklos dalį lėšų gauna iš veiklos, nepriskiriamos prie pagrindinių jų funkcijų. Tai lėšos už patalpų, pastatų ir kitų materialijų vertybių nuomą, reklamos, bendrabučių ir poilsio bazių paslaugas, studentų maitinimą, taip pat lėšos iš kitos ūkinės veiklos. Tačiau problema yra ta, kad mokestis, kurį studentai moka už bendrabučių nuomą, nepadengia visų sąnaudų ir bendrabučius tenka finansuoti papildomai. Daugiau pajamų aukštoji mokykla galėtų gauti, nuomodama laikinai nenaudojamas patalpas, pastatus ir žemę. Tačiau Vyriausybė yra nustačiusi tvarką, pagal kurią didelę už nuomą gautų lėšų dalį būtina pervesti valstybės biudžetui, ir aukštosios mokyklos tokia nuoma nėra suinteresuotos. Ankštosios mokyklos galėtų gauti lėšų ir už parduodamą nenaudojamą įrangą ir kitą turtą, tačiau pardavimą sunkina leidimų sistema ir konkursų organizavimo taisyklės. Todėl dažniau apsimoka leisti daiktui sutrūnyti nei jį parduoti.⁷⁰

⁶⁸ Erasmus for Higher Education. [Žr. 2008 11 05]. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/education/lifelong-learning-programme/doc80_en.htm

⁶⁹ Lietuvos aukštojo mokslo finansavimas naujajame tūkstantmetyje. Poleminė knyga. – Vilnius: ES PHARE Programa „Aukštojo mokslo institucinė reforma“, 2000.

⁷⁰ Ten pat.

Apibendrinant galima formuluoti tokias išvadas:

1. Didžiąją dalį universitetų papildomų lėšų sudaro studentų įvairios įmokos. Siekiant įvesti privalomą mokestį už studijas, gali būti, kad universitetai ims tuo piktnaudžiauti priimdami kuo daugiau studentų. Tai taip pat gali pagilinti socialinę atskirtį.
2. Universitetai gauna papildomų lėšų, priimdami daugiau studentų į siūlomas populiarias studijų programas. Brangiau apmokestinus populiarias studijų programas, universitetai gali skirti papildomų lėšų nepopuliarioms, brangiau kainuojančioms studijų programoms.
3. Papildomų finansavimo galimybių atveria tarptautinės mokslinės programos (TEMPUS, SOCRATES). Dėl nepakankamo užsienio kalbų mokėjimo ir vidinės inercijos Lietuvos mokslininkai šias galimybes kol kas išnaudoja nepakankamai.
4. Nors kai kurios aukštosios mokyklos suranda užsakovų savo vykdomų mokslinių tyrimų rezultatams ir sukurtoms naujoms technologijoms, socialinių partnerių dalyvavimas aukštojo mokslo srityje yra silpnas.
5. Aukštosios mokyklos nesuinteresuotos nuomoti nenaudojamų patalpų, pastatų, žemės bei parduoti nenaudojamą įrangą ir kitą turtą, nors galėtų gauti už tai papildomų lėšų. Vyriausybė yra nustačiusi tvarką, pagal kurią didelę už nuomą gautą lėšų dalį būtina pervesti valstybės biudžetui, o įrangos pardavimą sunkina leidimų sistema ir konkursų organizavimo taisyklės.

Apibendrinant visą skyrių galima daryti bendrą išvadą, kad **Lietuvos aukštojo mokslo finansavimas didžiąją dalimi paremtas biurokratiu finansų politikos modeliu** (valstybė finansuoja aukštąjį mokslą, skirdama subsidijas ir asignavimus, nustatydamą finansuojamų studentų skaičių; koordinuoja lėšų panaudojimą, gauna ataskaitas iš aukštųjų mokyklų apie perspektyvinio plėtros plano vykdymą ir pan.), **taip pat pastebimi rinkos modelio elementai** (aukštosios mokyklos gali rengti įvairių sričių studijų programas, tokiu būdu palikdamos pasirinkimo laisvę pačiam studentui bei skatindamos universitetų tarpusavio konkurenciją); **mažiausiai taikomas kolegialus finansų politikos modelis** (aukštosios mokyklos, gavusios studentų studijų įmokas (taip pat ir pilnai už studijas mokančių studentų įmokas), gali jas savarankiškai valdyti, nors jos ir įtraukiamos į valstybės biudžeto sąskaitą).

3. AUKŠTOJO MOKSLO FINANSAVIMO KLAUSIMAS SVARSTANT IR RENGIANT MOKSLO IR STUDIJŲ SISTEMOS REFORMĄ

3. 1. Siūlomi aukštojo mokslo finansavimo modeliai

Projekte „Lietuvos aukštojo mokslo (LAM) sistemos plėtra 2007-2012 m.: konkurencingumas ir finansavimo modelis“ (2007) išdėstyta pozicija, kad aukštojo mokslo sistemos finansavimo problemos susijusios su esamais aukštojo mokslo sistemos valdymo trūkumais. Finansavimo problemas ypač susijusios su aukštųjų mokyklų valdymo uždarmu ir menku socialinių partnerių dalyvavimas. Parama studentams nesprendžia aukštojo mokslo prieinamumo, nes valstybės remiamų studijų ir stipendijų gavimas yra labiau susietas su mokymosi pasiekimais, o ne su socialine padėtimi. Nesutvarkyta valstybinių paskolų studijoms sistema; silpnas privataus finansinio sektoriaus dalyvavimas studijų paskolų teikimo srityje. Nėra išplėtotas studijų ir mokslinių tyrimų papildomas finansavimas, kur taip pat galima pritraukti verslo sektorių ir atsakyti į jo poreikius bei interesus. Mokslinių tyrimų srityje praktiškai neveikia konkursinis mokslinių tyrimų projektų finansavimas.⁷¹ Tai leidžia daryti išvadą, kad būtina keisti esamą aukštojo mokslo finansavimą.

Išanalizavus Lietuvos Respublikos nutarimą „Dėl Lietuvos aukštojo mokslo sistemos plėtros 2006–2010 m. plano patvirtinimo“ (2006) išskiriant aukštojo mokslo finansavimo aspektą, buvo pastebėta, kad šiame dokumente vienas iš tikslų yra „*racionalizuoti ir didinti aukštojo mokslo sistemos finansavimą naudojant naujus finansavimo šaltinius*“.⁷² Plano nuostatos labiausiai yra orientuotos į studijų prieinamumo užtikrinimą ir socialinę studentų paramą. Yra numatyta keisti esantį finansavimo modelį, siekiant racionaliau naudoti aukštajam mokslui skiriamas lėšas. Nurodyta, kad pagal siūlomą studijų modelį studijų išlaidas sudaro dvi dalys: studijų įmoka ir studijų krypties kainos dalis, kurios nepadengia studijų įmoka. Numatyta, kad aukštojo mokslo finansavimas turi pereiti **nuo institucijų finansavimo prie studijų finansavimo** (per kreditavimo sistemą). Taip pat, numatoma sutvarkyti paskolų sistemą, kad studentai palankiomis sąlygomis galėtų gauti paskolas studijų įmokoms sumokėti; sudaryti galimybes darbdaviams aktyviai dalyvauti studijų finansavimo procese - įvesti mokesčių lengvatas įmonėms

⁷¹ Lietuvos aukštojo mokslo (LAM) sistemos plėtra 2007-2012 m.: konkurencingumas ir finansavimo modelis. [Žr. 2008 12 05]. Prieiga per internetą: http://www.smm.lt/smt/docs/msvg/LAM_pletros_pasiulymas_260207.pdf

⁷² Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2006 m. balandžio 5 d. nutarimas Nr. 335 „Dėl Lietuvos aukštojo mokslo sistemos plėtros 2006–2010 m. plano patvirtinimo“. [Žr. 2008 11 05]. Prieiga per internetą: <http://www.smm.lt/smt/docs/msvg/Aukstojo%20mokslo%20sistemos%20pletros%202006-2010%20metu%20planas.doc>

investuojančioms į savo darbuotojų parengimą, kvalifikacijos tobulinimą. Tačiau per mažai dėmesio yra skiriama finansavimo mechanizmo išaiškinimui bei jo pagrindimui. Taip pat lieka neišku, kaip užtikrinti racionalesnį studentų mąstymą, renkantis studijų programas, finansavimo šaltinius ir finansinius instrumentus. Plane išdėstyti siekiai užtikrinti aukštojo mokslo prieinamumą, stipendijų bei paskolų sistemą labiau orientuojant į socialinę paramą studentams.

Švietimo ir mokslo ministerijos parengtame projektiniame pasiūlyme „Aukštojo mokslo reforma. Studijų finansavimas“ (2007) taip pat yra pasiūlytas aukštojo mokslo finansavimo modelis, paremtas tokiomis principinėmis nuostatomis⁷³:

- ✓ Valstybės biudžeto lėšos, skirtos studijoms, neperskirstomos tarp aukštųjų mokyklų, bet **įskaitomos į jų bazinį finansavimą**. Toks finansavimas nėra susietas su studentų skaičiumi ir neskatina aukštųjų mokyklų dirbtinai šį skaičių didinti. Jeigu būtų įdiegtas studijų krepšelis, padidėtų aukštųjų mokyklų konkurencija dėl valstybės lėšų. Silpnesnės aukštosios mokyklos, neatlaikiusios konkurencijos, netektų šiuo metu turimo valstybės finansavimo dalies.
- ✓ **Aukštosios mokyklos pačios nusistato priimamų studentų skaičių**, atsižvelgdamos į rinkos poreikius ir finansinius išteklius. Valstybė nustato tik minimalų į aukštąsias mokyklas priimamų tam tikrų studijų krepšelių studentų skaičių, kad ilguoju laikotarpiu nebūtų atsisakyta brangesnių, tačiau valstybei svarbių studijų (valstybės užsakymas). Valstybės užsakymo konkurse galėtų dalyvauti ir privačios aukštosios mokyklos.
- ✓ Įstatymas reglamentuoja tik minimalią ir maksimalią studijų įmokos ribas, o **konkretų įmokos dydį galėtų nusistatyti pačios aukštosios mokyklos**. Visiems vienos mokyklos studentams įmoka vienoda. Ji gali būti skirtinga skirtingose studijų pakopose, taip pat universitetinėms ir neuniversitetinėms studijoms. Kai kurie studentai galėtų būti atleisti nuo studijų įmokos mokėjimo. Tokia sistema leis savarankiškai planuoti pajamas, skatins konkurenciją tarp aukštųjų mokyklų, skatins siekti geresnės studijų ir veiklos kokybės.
- ✓ **Stipendijos mokamos tik socialiai remtiniams studentams**. Gerai besimokantiems studentams galėtų būti mokamos pačių aukštųjų mokyklų, privačių fondų įsteigtos stipendijos, vardinės stipendijos ir pan.
- ✓ **Visiems studentams sudaromos galimybės** lengvatinėmis sąlygomis **pasiskolinti studijoms**. Studijų įmokos grąžinimas galėtų būti siejamas su studijas baigusiu asmenų įsidarbinimu ir pajamomis.

⁷³ Aukštojo mokslo reforma. Studijų finansavimas. Projektinis pasiūlymas. – Vilnius: ŠMM, 2007.

- ✓ **Gerai besimokantys studentai**, pasiskolinę studijoms, **atleidžiami nuo paskolų gražinimo**, o mokėjusiems iš savo lėšų įmokos gražinamos. Įstatyme turėtų būti apibrėžta, kokie studentai laikomi gerai besimokančiais.

Remiantis Rektorių konferencijos priimtu kreipimusi į Lietuvos studentus “Dėl tolesnės aukštojo mokslo reformos” (2006), Liberalų sąjūdžio siūlymais „Mokslo ir studijų sistemos reformos metmenys” (2006), Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu Nr. 974 “Dėl Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto lėšų poreikio nustatymo ir jų skyrimo mokslo ir studijų institucijoms metodikos patvirtinimo” (2006), Lietuvos mokslo tarybos siūlymais „Dėl studijų finansavimo tobulinimo“ (2007), Žalio A. pateikta aukštojo mokslo finansavimo reforma (2007) ir atlikus modelių alternatyvų analizę, buvo pasiūlytas optimalus aukštojo mokslo finansavimo modelio variantas projekte „Lietuvos aukštojo mokslo (LAM) sistemos plėtra 2007-2012 m.: konkurencingumas ir finansavimo modelis“ (2007).⁷⁴

Organizuojant aukštojo mokslo studijas būtina atsižvelgti į esamus ir ateities darbo rinkos bei visuomenės poreikius teikiant kokybiškas aukštojo mokslo studijų paslaugas. Aukštojo mokslo studijų finansavimo modelis turi išspręsti šiuos uždavinius⁷⁵:

- Užtikrinti studijų prieinamumą.
- Skatinti konkurenciją tarp aukštųjų mokyklų.
- Didinti studentų motyvaciją.
- Skatinti efektyvesnę valstybės biudžeto lėšų panaudojimą.
- Didinti studijų finansavimo šaltinių įvairovę.

LAM finansinio modelio bendrasis tikslas yra:

Projekte išdėstytas aukštojo mokslo finansavimo modelis remiasi šiomis principinėmis nuostatomis⁷⁶:

- **Studijų įmoką nustato pačios aukštojo mokslo institucijos.** Tai yra, studijų įmoka neturėtų būti reguliuojama valstybės, nes jos dydį lems įvairūs veiksniai, tokie kaip kaštų struktūra, aukštosios mokyklos prestižas, studento pasirinkimas, taip pat ir geografinis veiksnys. Norint reguliuoti studijų įmokos dydį, reikėtų pažinti ir įvertinti minėtus veiksnius, bet tai atlikti praktiškai neįmanoma.
- **Aukštojo mokslo institucijų konkurencija** dėl studentų lėšų pritraukimo gali vykti per studijų kokybės užtikrinimą bei studijų kainą, efektyviai naudojant lėšas.

⁷⁴ Lietuvos aukštojo mokslo (LAM) sistemos plėtra 2007-2012 m.: konkurencingumas ir finansavimo modelis. [Žr. 2008 12 05]. Prieiga per internetą: http://www.smm.lt/smt/docs/msvg/LAM_pletros_pasiulymas_260207.pdf

⁷⁵ Ten pat.

⁷⁶ Ten pat.

- **Valstybė**, naudodama tam tikrus finansinius instrumentus (studento krepšelį, stipendijas, valstybines paskolas) turėtų būti atsakinga už aukštojo mokslo studijų prieinamumo didinimą bei valstybės ir visuomenės interesų atstovavimą.
- **Studento motyvacija** mokytis galėtų būti skatinama galimybe už aukštus pasiekimus studijų kainą (ar jos dalį) pasidengti valstybinėmis lėšomis (studento krepšelio, stipendijos, valstybinės paskolos pagalba). Studentas, priklausomai nuo pasiekimų bei pragyvenimo lygio naudoja įvairius finansinius šaltinius studijų kainai padengti. Studentas įgauna pagrįstą teisę kontroliuoti studijų kokybę.
- **Aukštosioms mokykloms turėtų būti suteikta tikra autonomija**, kad jos būtų pilnai atsakingos už savo biudžeto formavimą bei finansų valdymą, įskaitant nekilnojamą turtą. Aukštojo mokslo institucijos biudžetas formuojamas iš studijų įmokų, kitų pritraukiamų lėšų, iš verslo bei įvairių fondų.
- **Studento krepšelis** turėtų būti vienodo dydžio ir skiriamas visiems įstojusiems į aukštojo mokslo instituciją. Didindama (mažindama) krepšelio sumą, valstybė reguliuotų stojančiųjų skaičių (nes reiktų daugiau/mažiau primokėti už studijas). 10 procentų geriausiai besimokančių studentų gautų valstybines stipendijas. Netekus stipendijos, studijų kaina dengiama asmeninėmis lėšomis arba paskola. Valstybė krepšelio bei stipendijų pagalba pilnai arba dalinai finansuotų I ir II pakopos studijas. Už antrines studijas studentas moka pilną kainą. Priklausomai nuo pragyvenimo lygio studentas gali pretenduoti į socialines stipendijas.
- Studento krepšelio administravimui, universitetų veiklos, programų vertinimui vyriausybė turi įsteigti **įgaliotą instituciją**, kuri užtikrintų ir kitų finansinių išteklių šaltinių koordinaciją.
- Įvedant mokamas studijas yra būtina užtikrinti, kad studentas nepriklausomai nuo savo bei savo šeimos turtinės padėties galėtų prieinamomis sąlygomis gauti **paskolą** studijoms apmokėti. Siektina, kad lengvatines paskolas studijoms teiktų tikrai valstybė. Paskolas taip pat galėtų teikti privačios finansinės institucijos ir būtų imamos studento asmenine rizika, bet jų grąžinimas laiduojamas valstybės.

Siūlomas Lietuvos aukštojo mokslo studijų finansavimo modelis siekia išspręsti dvi pagrindines ir susijusias problemas, tai: **finansinių išteklių trūkumas studijoms finansuoti ir studentų neracionalus studijų programų pasirinkimas**. Finansinis modelis taip pat siekia suderinti studijų erdvėje veikiančių subjektų interesus su finansinių išteklių struktūra.

Apibendrinant išdėstyta medžiaga galima formuluoti šias išvadas:

1. Svarbiausi aukštojo mokslo reformos siūlomų finansavimo modelių tikslai yra užtikrinti studijų prieinamumą, skatinti konkurenciją tarp aukštųjų mokyklų, didinti studentų motyvaciją, užtikrinti efektyvesnę valstybės biudžeto lėšų panaudojimą, didinti studijų finansavimo šaltinių įvairovę.
2. Siūlomi aukštojo mokslo reformos finansavimo modeliai daugiausiai turi rinkos modelio elementų. Siūloma suteikti universitetams autonomiją formuojant biudžetą, valdant finansus, įskaitant nekilnojamą turtą, priimant studentus, nustatant studijų įmoką. Taip pat, skatinama konkurencija tarp universitetų dėl studentų, studijų krepšelių, siūlant kokybiškesnes studijų programas.
3. Valstybės reguliavimas (biurokratinis modelis) išlieka skiriant dalį finansavimo (studijų krepšelis arba bazinis finansavimas) aukštosioms mokykloms, užsakant kai kurių nepaklausių, bet strategiškai svarbių valstybei specialistų rengimą, suteikiant lengvatines paskolas studentams, užtikrinant studijų prieinamumą visiems norintiems studijuoti.
4. Neatsiejamai nuo studijų finansavimo pertvarkos turi būti kompleksiskai reformuojamas aukštųjų mokyklų valdymas, studijų kokybės priežiūra, mokslo ir eksperimentinės plėtros finansavimas, turto valdymas ir kiti aukštojo mokslo sistemos veiklos aspektai.

3. 2. Lietuvos aukštojo mokslo finansavimas partijų rinkimų programose

Rengdamos savo rinkimų programas, partijos turėjo išdėstyti mintis ir išskirti prioritetus įvairiose politinėse srityse, tame tarpe ir Švietimo politikos srityje. Pastaruoju metu vyko ypač aktyvios diskusijos apie aukštojo mokslo reformos būtinumą, studijų kokybę, aukštojo mokslo finansavimą bei studijų apmokestinimą, todėl šie aspektai aptarti partijų rinkimų programose. Siekiant išanalizuoti politikų išdėstytas mintis išvardintais klausimais, buvo pasirinktos Tėvynės Sąjungos – Lietuvos krikščionių demokratų partijos 2009 – 2012 m. veiklos programa, LR Liberalų Sąjūdžio partijos 2008 m. rinkimų programa, Lietuvos Socialdemokratų partijos 2008 m. rinkimų programa.

3. 2. 1. Lietuvos aukštojo mokslo finansavimo klausimas Tėvynės Sąjungos – Lietuvos krikščionių demokratų 2009 – 2012 m. veiklos programoje

Tėvynės Sąjungos – Lietuvos krikščionių demokratų partijos 2009 – 2012 m. veiklos programoje iškeltas švietimo politikos tikslas - „*sukurti kūrybingą, pilietišką ir dorovišką asmenybę ugdančią, į kūrybiškos visuomenės ateitį orientuotą švietimo sistemą*“.⁷⁷ Krikščionys demokratai pasisako už aukštojo mokslo reformą ir kelia aukštojo mokslo uždavinį - „*sukurti kokybišką, šiuolaikišką aukštąjį mokslą, kuris būtų konkurencingas ne tik aplinkinėse šalyse, bet ir Europoje*“.⁷⁸

Analizuojant aukštojo mokslo finansavimo klausimą pastebėta, kad programoje numatyta keisti esamą studijų finansavimo modelį, kai valstybė finansuoja studijų vietas universitetuose. Manoma, kad šis finansavimo modelis nėra orientuotas į kokybę, neskatina studijų turinio kaitos, nėra orientuotas nei į studijuojančiųjų, nei į visuomenės poreikius.

Iškelta pozicija, kad valstybė turi skirti lėšas studentams („lėšos paskui studentą“, „studijų krepšeliai“), kurias jie galėtų neštis į tą aukštąją mokyklą, kuri geriausiai atitinka jų interesus ir lūkesčius. Tik taip valstybė užtikrintų investicijas į gambiausius studentus, ir tuo pačiu skatintų konkuravimą tarp aukštųjų mokyklų, jų norą pritraukti pačius gambiausius asmenis, su kuriais ateitų garantuotas valstybės finansavimas. Manoma, kad suteikdama gambiausiems abiturientams finansavimą studijuoti tai, ką jie nori, ir patiems kontroliuoti lėšas, kurias valstybė skiria jų

⁷⁷ Tėvynės Sąjunga – Lietuvos krikščionys demokratai. Pradėkime kartu kurti geresnę Lietuvą. Veiklos programa 2009 – 2012 metams. – Vilnius, 2008.

⁷⁸ Ten pat.

studijoms, valstybė bent iš dalies skatintų juos rinktis studijas Lietuvoje, o ne išvažiuoti studijuoti į užsienį.

Toks aukštojo mokslo finansavimo modelis sustiprintų aukštųjų mokyklų konkurenciją dėl studentų; skatintų kelti studijų kokybę, siekiant pritraukti gabius studentus; stiprinti akademinį personalą ir siūlyti įdomesni, aktualesni, patrauklesni, akademinį turinį.

Programoje taip pat išdėstytos finansavimo skyrimo studentams sąlygos. LR Konstitucija garantuoja nemokamas studijas gerai besimokantiems studentams. Valstybės finansavimą gavę studentai, kurių pasiekimai per visą studijų laikotarpį neatitiks gero mokymosi sąlygos, studijų išlaidas privalės apmokėti patys: gautas valstybės finansavimas bus paverčiamas lengvatine studijų paskola. Pastebėta ir kita galimybė šiuo klausimu. Tam tikras skaičius gerai įvertintų abiturientų, negavusių valstybės finansavimo, gali būti priimti į pačių apmokamas studijų vietas. Tiems iš jų, kurie mokysis gerai per visą studijų laikotarpį, taip pat bus pritaikyta LR Konstitucijoje įtvirtinta teisė į nemokamas (valstybės finansuojamas) studijas. Programoje yra numatyta imtis tam tikrų priemonių siekiant išvengti protų nutekėjimo. Valstybės finansavimas bus siejamas su įsipareigojimais išdirbti Lietuvoje tam tikrą nustatytą laiką.

Planuojama valstybės finansuojamų studijų krepšelių skaičių ir jų paskirstymą studijų sritims grįsti Lietuvos visuomenės poreikiais. Tas valstybei svarbias sritis, kurios nėra paklausios, bus stengiamasi išsaugoti skiriant tikslines stipendijas, kurios neleistų toms specialybėms išnykti.

Yra išdėstytos pozicijos dėl paskolų sistemos sukūrimo valstybės finansavimo negavusiems studentams. Jiems bus teikiamos beprocentės lengvatinės paskolos studijų mokesčiams bei pragyvenimui padengti. Studijų paskolų išmokėjimo pradžia bus siejama su baigusiųjų įsidarbinimu, o gautąsias paskolas bus galima išmokėti per ilgą laikotarpį.

Numatoma skirti valstybės lėšų mokslo finansavimui, orientuojantis į fundamentinius tyrimus. Taikomiesiems moksliniams tyrimams siekti finansavimo iš verslo įmonių. Pagrindinis principas - mokslo finansavimą skirstyti konkursų būdu, per programų ir projektų finansavimą ir sieti su mokslo veiklos kokybe.

Mokslo bei studijų kokybės aspektas siejamas su išoriniu aukštųjų mokyklų veiklos kokybės auditu, pasitelkiant tarptautinius ekspertus.⁷⁹

Apibendrinant galima teigti, kad švietimui, o tuo pačiu ir aukštojo mokslo reformai partija skiria labai didelį dėmesį. Logiškai išdėstytos pozicijos, aptarti visi aukštojo mokslo probleminiai klausimai, preliminariai nurodyti problemų sprendimų laikotarpiai.

⁷⁹ Tėvynės Sąjunga – Lietuvos krikščionys demokratai. Pradėkime kartu kurti geresnę Lietuvą. Veiklos programa 2009 – 2012 metams. – Vilnius, 2008.

Tėvynės Sąjungos – Lietuvos krikščionių demokratų partijos 2009 – 2012 m. veiklos programos analizė leidžia formuluoti tokias išvadas:

1. Numatyta keisti dabartinę aukštojo mokslo finansavimo sistemą, kai valstybė finansuoja studijų vietas universitetuose. Laikomasi pozicijos, kad studijų kokybę, studijų turinio kaitą, universitetų konkurenciją skatintų toks institucinis finansavimo modelis, kai lėšos į universitetą ateitų kartu su gambiausiais studentais, kuriems valstybė skiria finansavimą („lėšos paskui studentą“, „studijų krepšeliai“).
2. Valstybės finansavimą galės gauti gambiausi studentai, tačiau visą studijų laikotarpį jie turės atitikti LR Konstitucijoje apibrėžtą „gerai besimokančio“ studento sąlygą. Priešingu atveju valstybės finansavimas bus paverčiamas lengvatine studijų paskola.
3. Valstybės finansavimo negavusiems studentams bus sudarytos galimybės gauti lengvatinę paskolą studijoms ir pragyvenimui.
4. Mokslo bei studijų kokybės aspektas siejamas su išoriniu aukštųjų mokyklų veiklos kokybės auditu, programų akreditavimu, netikslingų programų panaikinimu.

3. 2. 2. Lietuvos aukštojo mokslo finansavimo aspektas LR Liberalų Sąjūdžio partijos 2008 m. rinkimų programoje

Pagrindinis aukštojo mokslo reformos tikslas, nurodytas LR Liberalų Sąjūdžio partijos 2008 m. rinkimų programoje, sukurti „*aukštos kokybės prieinamas paslaugas teikiančią, visuomenės raidą aktyviai veikiančią, konkurencingą aukštojo mokslo ir studijų sistemą*“.⁸⁰

Vienas pagrindinių pokyčių, kuriuos siūlo LR Liberalų Sąjūdis – kiek įmanoma sumažinti valstybės reguliavimą ir aukštosios mokyklos suteikti tikrą autonomiją. Tik tuomet, kai aukštosios mokyklos pačios galės reguliuoti savo veiklą, finansus, turės atsiskaityti už veiklos rezultatus, galės būti užtikrinama studijų ir mokslo kokybė.

Manoma, kad aukštųjų mokyklų autonomija sustiprins konkurenciją dėl studentų ir valstybės finansavimo. Aukštosios mokyklos turės teisę „*nusistatyti studijų programas ir studijų turinį, mokslo veiklos kryptis, vidaus struktūrą, personalo politiką, taip pat teisę disponuoti įsigytu ir valstybės patikėtu turtu. Tuo tikslu įstatymais bus nustatytas specialus aukštųjų mokyklų teisinis statusas*“.⁸¹ Pats universitetas spręs, kaip panaudoti turimas lėšas, nesvarbu, ar tai iš

⁸⁰ LR Liberalų Sąjūdžio 2008 m. rinkimų į Lietuvos Respublikos Seimą programa. Tavo galimybių Lietuva. [Žr. 2008-09-15]. Prieiga per internetą: http://www.liberalusajudis.lt/index.php/rinkimai/rinkimu_programa/56298

⁸¹ Ten pat.

valstybės gauti pinigai, ar ne. Atsižvelgiant į aukščiau išdėstytas mintis galima teigti, kad universitetai, turėdami laisvę patys reguliuoti savo politiką bus priversti orientuotis į darbo rinkos poreikius.

Dėl studijų finansavimo programoje iškelta pozicija, kad valstybinis finansavimas turi būti skiriamas asmeniui, o ne institucijoms. Todėl valstybės lėšos bus skiriamos ne universitetams, o asmenims pagal jų pažangumą („studento krepšelio principas“). Studentai galės rinktis valstybinę arba privačią studijų instituciją, į kurią kartu su studentu ateis paskirtas valstybės finansavimas. Gabiausiems studentams numatytos stipendijos. Norintiems, bet neturintiems galimybės studijuoti valstybės lėšomis, bus sudarytos palankios sąlygos gauti valstybės remiamą paskolą.

LR Liberalų Sąjūdžio partijos 2008 m. rinkimų programoje taip pat pasisakoma už suderintą profesinių mokyklų, kolegijų ir universitetų praktinę veiklą ir šių institucijų orientavimąsi į rinkos poreikius.

Numatoma, kad moksliniai tyrimai bus finansuojami konkursų būdu, pereinant prie ilgalaikio finansavimo. Jų rezultatai bus vertinami atsižvelgiant į išorinę (tarptautinę) ekspertizę.⁸²

Apibendrinant galima teigti, kad švietimo srityje partija numato tam tikras kardinalias permainas, suvedama viską į tikrą universitetų autonomiją ir orientavimąsi į rinkos poreikius. Idėjos išdėstytos aiškiai, tačiau nėra nurodyta, kaip ir per kiek laiko numatoma keisti aukštojo mokslo sistemą.

LR Liberalų Sąjūdžio partijos 2008 m. rinkimų programos analizė leidžia formuluoti tokias išvadas:

1. Vienas pagrindinių pokyčių, kuriuos siūlo LR Liberalų Sąjūdis – sumažinti valstybės reguliavimą ir aukštosios mokyklos suteikti autonomiją. Aukštosios mokyklos turės teisę nusistatyti studijų programas, studijų turinį, mokslo veiklos kryptis, vidaus struktūrą, personalo politiką, taip pat galės disponuoti įsigytu ir valstybės patikėtu turtu, savo nuožiūra valdyti ir naudoti turimus finansus.
2. Valstybės lėšos bus skiriamos ne universitetams, o asmenims pagal jų pažangumą („studento krepšelio principas“). Šias lėšas asmuo atsineš į pasirinktą valstybinę arba privačią studijų instituciją.
3. Aukštųjų mokyklų autonomija skatins tarpusavio konkurenciją, studijų kokybės gerinimą ir orientavimąsi į rinkos poreikius. Turės būti suderinta profesinių mokyklų, kolegijų ir universitetų praktinė veikla.

⁸² Ten pat.

3. 2. 3. Aukštojo mokslo finansavimo aspektas Lietuvos socialdemokratų partijos 2008 m. rinkimų programoje

Lietuvos socialdemokratų partijos 2008 m. rinkimų programoje numatytas švietimo ir mokslo tikslas „užtikrinti tinkamą švietimo prieinamumą, gerą švietimo ir mokslo kokybę bei aukštą švietimo ir mokslo sistemos efektyvumą“.⁸³ Šio tikslo bus siekiama didinant švietimo ir mokslo finansavimą, gerinant dėstytojų kvalifikaciją, tobulinant švietimo ir mokslo sistemos valdymą, optimizuojant švietimo ir mokslo įstaigų tinklą, sudarant sąlygas taikyti mokslo rezultatus plečiant Lietuvos pramonę ir vystant technologijas.⁸⁴

Siekiant permainų švietimo srityje partijos programoje išdėstyti siūlymai didinti švietimui ir moksliniams tyrimams skiriamą finansavimą, kelti dėstytojų atlyginimus, finansuoti dėstytojų kvalifikacijos kėlimo programas, didinti mokslo ir studijų fondą, skirtą studentų paskoloms. Galima manyti, kad būtent valstybės finansavimo didinimas padės pagerinti studijų kokybę, užtikrins švietimo prieinamumą bei švietimo sistemos efektyvumą.

Programoje yra iškelta mintis, kad reikia keisti aukštojo mokslo finansavimo metodiką, nes esanti nėra efektyvi, tačiau nenurodyta, kokia tai bus metodika, į ką bus kreipiamas dėmesys keičiant aukštojo mokslo finansavimo sistemą, galiausiai, kaip bus įdiegta pasirinkta metodika.

Programoje kalbama apie profesinių mokyklų tinklo optimizavimą, tačiau nieko nėra užsiminta apie aukštąsias mokyklas. ŠMM duomenimis, Lietuvoje 15 valstybinių aukštųjų mokyklų, 7 nevalstybinės aukštosios mokyklos⁸⁵, aukštojo mokslo įstaigos įsikūrusios didžiuosiuose Lietuvos miestuose, todėl akivaizdu, kad reikalingas aukštųjų mokyklų tinklo reorganizavimas.

Siūloma suteikti daugiau teisių dėstytojų, studentų organizacijoms vertinant ir darant įtaką švietimo ir mokslo politikai. Pasisakoma dėl lankstesnio ugdymo ir studijų turinio diegimo, jungtinių programų atsiradimo, studentų ir dėstytojų mainų didinimo, visapusio aukštųjų mokyklų studentų lavinimo. Taip pat pastebima pozicija, kad aukštosioms mokykloms norima suteikti daugiau autonomijos disponuojant turtu, kuriant programas. Tačiau nėra konkrečių minčių dėl aukštojo mokslo reformos, aukštojo mokslo finansavimo, studijų kokybės gerinimo. Matoma senoji studijų ir mokslo sistemos pozicija, siūlomi neesminiai pokyčiai.

⁸³ Lietuvos socialdemokratų partijos 2008 metų rinkimų į LR Seimą programos nuostatos. [Žr. 2008-09-15]. Prieiga per internetą: <http://lsdp.lt/lt/index.php/component/content/article/575-programos-nuostatos-pilnas#svietimas>

⁸⁴ Ten pat.

⁸⁵ Teisėtai Lietuvoje veikiančios aukštosios mokyklos. [Žr. 2008-09-15]. Prieiga per internetą: <http://www.smm.lt/smt/tvam/index.htm>

Kalbant apie mokslinių tyrimų finansavimą, siūloma įdiegti programinį ir konkursinį finansavimą. Manoma, kad tokiu būdu mokslas geriau tarnautų šalies ekonomikos plėtros poreikiams. Aukštųjų mokyklų ir studijų programų vertinimui būtų įsteigta nepriklausoma agentūra.⁸⁶

Apibendrinant galima teigti, kad Socialdemokratų partijos 2008 m. rinkimų programos nuostatos aukštojo mokslo srityje akcentuoja sistemos tobulinimą skiriant didesnę finansavimą. Mažai kalbama apie valstybės reguliavimo mažinimą ar funkcijų supaprastinimą, biudžeto lėšų racionalų paskirstymą, studijų kokybės gerinimą ir efektyvumo užtikrinimą.

Lietuvos Socialdemokratų partijos 2008 m. rinkimų programos analizė leidžia formuluoti tokias išvadas:

1. Visose švietimo ir tuo pačiu aukštojo mokslo srityse pagerėjimo siekiama didesniu finansavimu. Tačiau papildomos lėšos reformos reikalaujančiai aukštojo mokslo sričiai neatneštų studijų kokybės pagerėjimo ir efektyvumo.
2. Aukštojo mokslo finansavimo srityje pateikiama nuostata keisti aukštojo mokslo finansavimo metodiką. Tačiau nėra konkrečių minčių, kokia tai bus metodika, kaip bus keičiama esanti sistema, kokių tikimasi kaitos rezultatų. Socialdemokratų partijos atstovai linkę išlaikyti esančią sistemą, siūlant neesminius pokyčius.

⁸⁶ Lietuvos socialdemokratų partijos 2008 metų rinkimų į LR Seimą programos nuostatos. [Žr. 2008-09-15]. Prieiga per internetą: <http://lsdp.lt/lt/index.php/component/content/article/575-programos-nuostatos-pilnas#svietimas>

3. 3. Aukštojo mokslo finansavimo klausimas Lietuvos politinių partijų susitarime dėl aukštojo mokslo reformos ir LR Mokslo ir studijų įstatymo projekte

Pastaruoju metu aukštojo mokslo reformos klausimais vyksta daug diskusijų, susirinkimų, analizių. Niekam nekyla abejonių, kad reforma būtina, nes esama aukštojo mokslo sistema veikia neefektyviai, neteikia kokybiško išsilavinimo ir labai brangiai kainuoja tiek valstybės biudžetui, tiek patiems studentams. Siekiant apibrėžti mokslo ir studijų pertvarkos principus, buvo pasirašytas Lietuvos politinių partijų susitarimas dėl šalies aukštojo mokslo reformos (2007) bei parengtas LR Mokslo ir studijų įstatymo projektas (2008).

Analizuojant Lietuvos politinių partijų susitarimą dėl mokslo ir studijų sistemos pertvarkos principų pastebėta, kad jame numatyta iš pagrindų pertvarkyti visus aukštojo mokslo funkcionavimo aspektus – nuo finansavimo iki valdymo. Kaita mokslo ir studijų sistemos srityje turėtų vykti remiantis šiais principais:

- ✓ išteklių koncentravimas bei efektyvus naudojimas;
- ✓ aukštųjų mokyklų autonomija, atsakomybė ir atskaitomybė;
- ✓ racionalus bei veiksmingas valstybės reguliavimas;
- ✓ laisva konkurencija, asmeninis suinteresuotumas, mokslo ir studijų tinklo gerinimas.⁸⁷

Susitarime nurodyta, kad studijų finansavimas turėtų susidėti iš trijų dalių: valstybės kompensuojamos dalies, asmeninių studentų įmokų ir kitų lėšų (socialinių partnerių įtraukimas). Siūloma įvesti valstybės bazinį finansavimą nustatant minimalų studentų skaičių, kurį įsipareigoja parengti aukštoji mokykla. Kai kurių specialybių studijos galėtų būti finansuojamos studijų krepšelio principu. Studijų įmokos ribas nustato valstybė. Studijų įmokos dydį šiose ribose nusistato pačios aukštosios mokyklos. Todėl turi būti sukurta efektyvi paskolų sistema. Aukštosioms mokykloms numatoma suteikti autonomiją nustatant priimamų studentų skaičių, studijų programas, studijų turinį, mokslo veiklos kryptis, savo vidaus struktūrą, personalo politiką, taip pat teisę disponuoti savo įgytu ir valstybės patikėtu turtu. Tuo tikslu numatyta įstatymais apibrėžti ypatingą aukštųjų mokyklų teisinį statusą.

Pasirašytas ir paskelbtas partijų susitarimas iš esmės yra deklaratyvus dokumentas. Jame pagrindinės reformos kryptys ir gairės tik paminėtos, neišskleidžiamas norimas sukurti aukštojo mokslo modelis. Nėra aiškūs konkretūs aukštojo mokslo kaitos žingsniai ir, svarbiausia,

⁸⁷ Lietuvos parlamentinių politinių partijų susitarimas dėl mokslo ir studijų sistemos pertvarkos principų. [Žr. 2008-11-10]. Prieiga per internetą: http://mokslasplius.lt/lms/files/active/0/MS%20pertvarkos%20principai_2007_06_14_susitarimas.doc

prioritetai bei tai, kokia tvarka jie bus įgyvendinami. Partijų pasirašytas susitarimas nėra reformatoriškas žingsnis reikiama linkme.

LR Mokslo ir studijų įstatymo projektas skirtas pakeisti šiuo metu galiojančius LR Aukštojo mokslo įstatymą (2000) ir LR Mokslo ir studijų įstatymą (2002) bei juos apjungti. Svarbiausios naujovės siūlomos mokslo ir studijų institucijų autonomijos ir atskaitomybės, valdymo, finansavimo, studijų sistemos, studijų ir mokslinės veiklos kokybės užtikrinimo, studentų paramos srityse.⁸⁸

Finansavimo srityje matomi pokyčiai. Yra nurodyta, kad Valstybinių mokslo ir studijų institucijų lėšas sudarys valstybės biudžeto lėšos, valstybės fondų lėšos, tarptautinių ir užsienio fondų ir organizacijų skiriamos lėšos, lėšos, gautos kaip programinis konkursinis mokslinių tyrimų finansavimas, lėšos, gautos kaip parama pagal Labdaros ir paramos įstatymą, kitos teisėtai gautos lėšos.

Valstybės finansavimas aukštosioms mokykloms išlieka studijoms, stipendijoms, moksliniams tyrimams, administravimui ir ūkiui, valstybės investicijų programoms ir projektams. Tačiau skirstant finansavimą, bus atsižvelgiama į studijų programą, studijų pakopas, studijų kryptis ir pan. Nurodoma, kad finansavimas bus paskaičiuojamas pagal tam tikrą formulę, tačiau ta formulė nepateikiama. Taigi, matome, kad finansavimo mechanizmas vėl lieka neaiškus.

Galima daryti išvadas:

1. Pasirašytame partijų susitarime dėl aukštojo mokslo reformos pagrindinės kryptys ir gairės tik paminėtos, neišskleidžiant norimo aukštojo mokslo modelio. Nėra aiškūs aukštojo mokslo kaitos žingsniai, prioritetai bei tai, kokia tvarka jie bus įgyvendinami.
2. LR Mokslo ir studijų įstatymo projekte siūloma kaita mokslo ir studijų institucijų autonomijos ir atskaitomybės, valdymo, finansavimo, studijų sistemos, studijų ir mokslinės veiklos kokybės užtikrinimo, studentų paramos srityse. Nurodoma, kad finansavimas bus paskaičiuojamas pagal tam tikrą formulę, tačiau formulė nepateikiama, todėl finansavimo mechanizmas vėl lieka neaiškus.

Apibendrinant visą skyrių galima daryti vieną bendrą išvadą, kad šiuo metu siūlomi aukštojo mokslo reformos finansavimo modeliai **daugiausiai turi rinkos modelio elementų** (siūloma suteikti universitetams autonomiją formuojant biudžetą, valdant finansus, priimant studentus, nustatant studijų įmoką; skatinama konkurencija tarp universitetų dėl studentų, studijų krepšelių, siūlant kokybiškesnes studijų programas). Valstybės reguliavimo (**biurokratinio**

⁸⁸ LR Mokslo ir studijų įstatymo projektas. [Žr. 2008-12-10]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/cgi-bin/getfint?C1=e&C2=329804>

modelio) reikšmė ryškiai sumažėja. Išlieka dalis valstybės finansavimo aukštosioms mokykloms, užsakant kai kurių specialistų rengimą; suteikiant lengvatines paskolas studentams; užtikrinant studijų prieinamumą visiems norintiems studijuoti.

4. LIETUVOS AUKŠTOJO MOKSLO FINANSAVIMO KAIP POLITINĖS PROBLEMOS ANALIZĖ

4.1. Tyrimo eiga ir tyrimo metodai

Tyrimo eiga. Išanalizavus mokslinę literatūrą, toliau buvo siekta ištirti Lietuvos universitetų studentų nuomonę apie aukštojo mokslo reformą, studijų kokybės gerinimą bei studijų apmokestinimą. Tam uždaviniui pasiekti buvo sudaryta anketa I – VI kursų Lietuvos universitetų studentams. Buvo siekta ištirti studentų nuomonę, nuo ko turėtų prasidėti aukštojo mokslo reforma; kas pagerintų studijų kokybę; kokius padarinius studentai įžvelgia, apmokestinus aukštojo mokslo studijas. Dalis anketų studentams buvo išdalinta prieš paskaitas, kita dalis anketų padalinta universitetų skaityklose.

Siekiant palyginti kiekybinio (studentų anketinės apklausos) tyrimo duomenis su kokybinio tyrimo duomenimis, buvo atlikta aukštojo mokslo ekspertų apklausa, panaudojus pusiau standartizuoto interviu metodą. Buvo siekta ištirti Lietuvos aukštojo mokslo ekspertų poziciją dėl mokslo ir studijų reformos, studijų kokybės gerinimo, aukštojo mokslo sektoriaus finansavimo, studijų apmokestinimo bei rinkos modelio taikymo Lietuvos aukštojo mokslo sistemoje. Dėl interviu su ekspertais buvo susitarta individualiai, pokalbiai įrašyti, naudojantis technine priemone (diktofonu).

Klausimynų struktūra ir turinys.

Anketą Lietuvos universitetų studentams sudaro 3 pagrindiniai klausimai, jiems parinkti blokai teiginių (10; 12; 11), kuriuos studentai turi įvertinti pagal Likerto skalę (skiriami 5 balai už atsakymą „*Visiškai nesutinku*“; 1 balas už atsakymą „*Visiškai sutinku*“) (žr. 1 priedas). Taip siekiama ištirti I – VI kursų studentų nuomonę, kokie turėtų būti pirmieji aukštojo mokslo reformos žingsniai; kokie veiksmai pirmiausiai pagerintų studijų kokybę; kas galėtų atsitikti, įvedus mokestį už aukštąjį mokslą. Anketoje taip pat suformuluoti 3 uždaro tipo klausimai, į kuriuos pateikti galimi atsakymai; iš jų studentas turi pasirinkti vieną jam labiausiai priimtina (arba pasiūlyti savo atsakymą). Šie klausimai skirti ištirti studentų nuomonę apie šiuo metu galiojančią aukštojo mokslo apmokestinimo sistemą.

Interviu klausimyną, skirtą Lietuvos aukštojo mokslo ekspertams, sudaro 10 klausimų (žr. 2 priedas), kuriais siekiama ištirti Lietuvos aukštojo mokslo ekspertų poziciją dėl efektyvios ir racionalios mokslo ir studijų reformos pradžios; studijų kokybės gerinimo žingsnių; aukštojo mokslo sektoriaus finansavimo bei studijų apmokestinimo; rinkos modelio atitikimo Lietuvos

politinius tikslus. Interviu klausimai buvo tiesiogiai pateikti apklausos ekspertams, pokalbį įrašius naudojantis technine priemone (diktofonu). Atsižvelgiant į pašnekovo dėstomas mintis pokalbio metu, kartais nebuvo griežtai laikomasi klausimyno tvarkos, todėl apklausa atitiko pusiau standartizuoto interviu metodą.

Tyrimo priemonės. Tyrimui atlikti buvo naudojami darbo autorės parengti atskiri klausimynai: anketa Lietuvos universitetų I - VI kursų studentams, kurią sudaro 3 pagrindiniai klausimai su parinktais blokais teiginių (10; 12; 11) ir 3 papildomi klausimais su pateiktais atsakymų variantais (žr. 1 priedas); interviu klausimynas Lietuvos aukštojo mokslo ekspertams, kurį sudaro 10 klausimų (žr. 2 priedas). Klausimynai buvo sudaryti naudojantis išanalizuotos mokslinės literatūros išvadamis.

Duomenų apdorojimo metodika. Tyrimo duomenų matematinė statistinė analizė atlikta kompiuterine programa SPSS 16.00 (Statistical Package for the social Sciences for Windows).

Dviejų nepriklausomų imčių (pvz.: moterų, vyrų) vidurkiams palyginti naudotas T – Test, kitaip T student kriterijus.

Daugiau negu dviejų nepriklausomų imčių (pvz: universitetas: MRU, VU, VGTU ir pan.) vidurkiams palyginti naudotas ANOVA kriterijus.

Skirtumams tarp dviejų nepriklausomų imčių dažnių palyginti naudotas χ (chi kvadratas) kriterijus, leidžiantis nustatyti reikšmingumo lygmenį (alfa lygmenį).

Kai reikšmingumo lygmuo $p < 0,05$, laikoma, kad skirtumas statistiškai reikšmingas; kai reikšmingumo lygmuo $p < 0,01$, skirtumas esminis; kai reikšmingumo lygmuo $p < 0,001$ – skirtumas labai ryškus; kai reikšmingumo lygmuo $p < 0,0001$ – visiškas skirtumas. Kai reikšmingumo lygmuo $p > 0,05$, laikoma, kad skirtumai tarp dažnių yra statistiškai nereikšmingi.

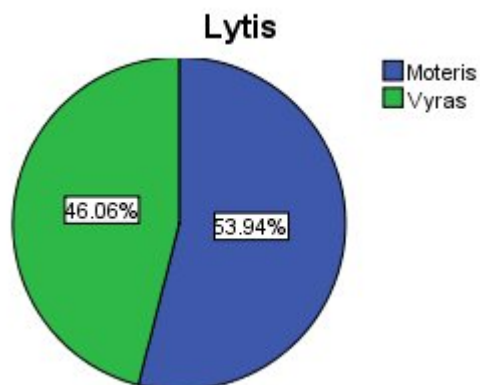
Tyrimo imtis. Tiriamų Lietuvos universitetų studentų grupė buvo parinkta netikimybinio parinkimo būdu, taikant grupės formavimą „gniūžties“ principu.⁸⁹ Tokia atranka pasirinkta todėl, kad yra patogi, tiriamuosius lengva rasti ir apklausti.

Tyrimo dalyvavo 165 Lietuvos universitetuose, įvairiuose fakultetuose besimokantys I – VI kursų (t.y. bakalauro ir magistratūros studijų pakopų) studentai. Tyrimas buvo atliekamas 9 valstybiniuose Lietuvos universitetuose Vilniuje, Kaune, Klaipėdoje, Šiauliuose.

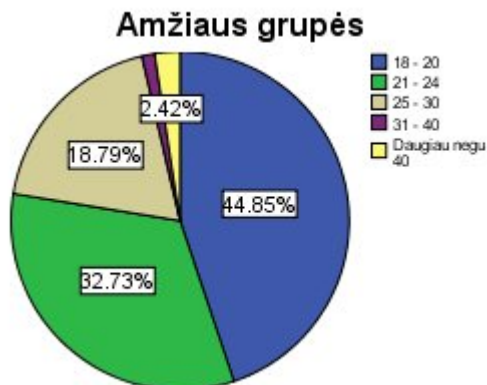
⁸⁹ Kardelis K. Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai. – Kaunas: JUDEX leidykla, 2002.

Apklausoje dalyvavo šiek tiek daugiau merginų negu vaikinių, tačiau šis skirtumas nėra didelis (žr. 1 pav.), todėl galima teigti, kad pagal lytį respondentai pasiskirstė beveik po lygiai.

Kitokią rezultatą matome respondentų pasiskirstyme pagal amžiaus grupes (žr. 2 pav.). Didžioji dauguma tyrime dalyvavusių respondentų yra 18 – 24 metų studentai. Apie 20 % visų apklaustųjų yra vyresni negu 25 metų amžiaus. Vyresni nei 30 metų studentai sudaro vos 3,63 % visų apklaustųjų. Tai rodo, kad aukštojo mokslo studijų sektoriuje dominuoja jauni asmenys, neseniai baigę mokyklas ir siekiantys įgyti aukštąjį išsimokslinimą.

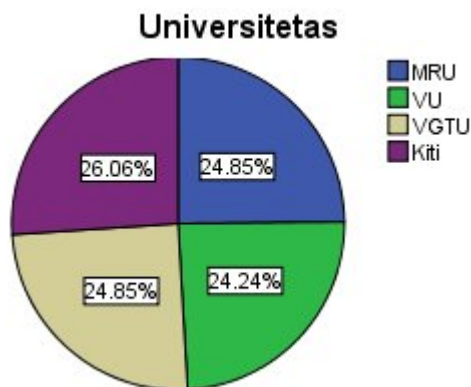

1 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal lytį, %

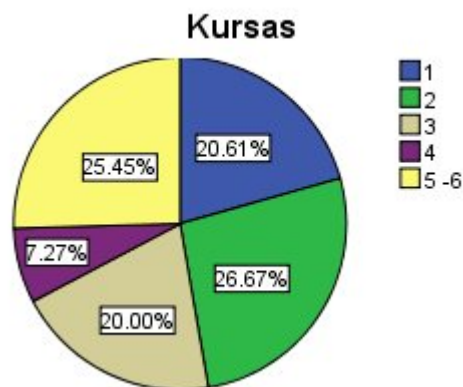

2 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal amžių, %

Galima manyti, kad skirtingų universitetų studentų nuomonė apie aukštojo mokslo reformą, studijų kokybę, aukštojo mokslo finansavimą bei apmokestinimą skiriasi. Tuo tikslu buvo pasirinkti skirtingi Lietuvos universitetai. Pagal respondentų skaičių suformuotos 4 grupės (žr. 3 pav.): Mykolo Romerio universiteto, Vilniaus universiteto, Vilniaus Gedimino technikos universiteto ir „kitų“ universitetų studentai. Į „kitų“ universitetų studentų grupę dėl mažesnio respondentų skaičiaus pateko Vilniaus dailės akademijos, Vilniaus pedagoginio universiteto, Kauno medicinos universiteto, Kauno technologijos universiteto, Klaipėdos universiteto, Šiaulių universitetų studentai. Respondentų skaičius paminėtose universitetų grupėse panašus (24% - 26%), todėl tyrimo rezultatus galima bus lyginti tarp grupių.

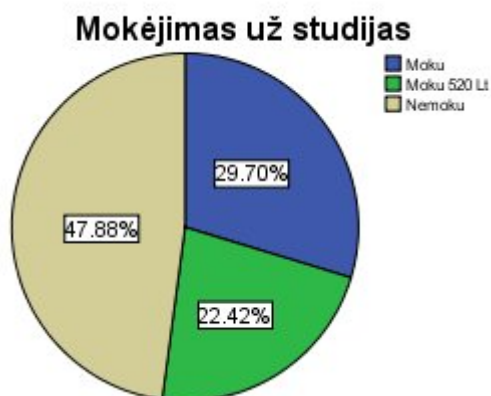
3 pav. Respondentų pasiskirstymas universitetuose, %

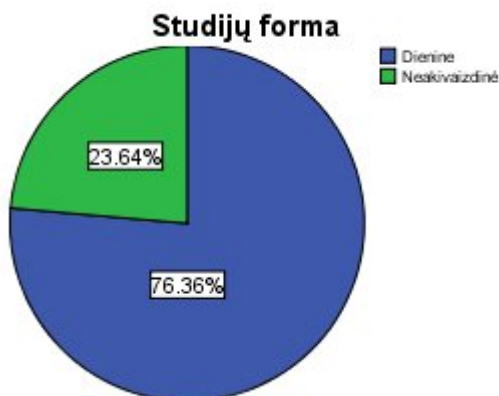
4 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal studijų kursus, %

Labai panašiai pasiskirstė studentų, besimokančių 1 – 3 kursuose bei 5 – 6 kursuose, skaičius (žr. 4 pav.). Mažiausiai apklaustų respondentų mokosi 4 kurse (7,27 %). Esant tokiam pasiskirstymui tarp respondentų, galima bus iširti žemesnių ir aukštesnių kursų studentų nuomonę apie aukštojo mokslo reformos pagrindinius žingsnius, studijų kokybės gerinimo sąlygas bei studijų apmokestinimo pasekmes. Galima manyti, kad atskirų grupių nuomonė minėtais klausimais skirsis. Remiantis pateiktais duomenimis (žr. 4 pav.) galima nustatyti, kad didžioji dauguma respondentų yra bakalauro studijų pakopos studentai (74, 55 %). Magistratūros studijų studentai sudaro ketvirtadalį visų apklaustųjų.

Pagal mokesčių už studijas respondentai pasiskirstė į tris grupes (žr. 5 pav.). Beveik lygiomis dalimis pasiskirstė mokančių (52,22 %) ir nemokančių (47,88 %) už mokslą respondentų grupės. Mokantys už studijas studentai sudaro dvi panašaus dydžio grupes: pilną studijų kainą mokantys (29,70 %) ir už mokslą mokantys 4 MGL (šiuo metu 520 Lt) (22,45%).

5 pav. Mokančių ir nemokančių už studijas respondentų pasiskirstymas, %

6 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal studijų formą, %

Galima manyti, kad respondentų nuomonė apie aukštojo mokslo reformą, studijų kokybę bei apmokestinimą skirsis priklausomai nuo pasirinktos studijų formos. Apklausoje dalyvavo dieninių ir neakivaizdinių studijų formų Lietuvos aukštųjų mokyklų studentai (žr. 6 pav.). Tyrime dalyvavusių studentų daugumą sudarė dieninėse studijose besimokantys studentai (76,36 %). Neakivaizdinėse studijose studijuojantys respondentai sudarė ketvirtadalį visų apklaustųjų.

Tiriamų Lietuvos aukštojo mokslo ekspertų grupė buvo parinkta netikimybinu parankiniu grupės parinkimo būdu.⁹⁰ Šis būdas dar vadinamas patogumo imtimi, nes apklausoje dalyvavo respondentai, su kuriais susitarti buvo paprasta ir patogiu. Su ekspertais dėl pokalbio buvo susitarta iš anksto, pokalbis įrašomas naudojantis technine priemone (diktofonu). Interviu metu gauti duomenys buvo analizuojami ir apibendrinti.

Taikant pusiau standartizuoto interviu metodą buvo apklausti 14 ekspertų. Šią ekspertų imtį sudarė dvi atskiros interesų grupės: vienos iš jų atstovais buvo Lietuvos valstybinių universitetų Studentų atstovybių nariai (6), atsakingi už aukštojo mokslo reformos sritį; kitos grupės respondentai buvo Lietuvos valstybinių universitetų bei vienos viešosios įstaigos administracijos atstovai (8), kurie dalyvauja aukštojo mokslo politikos kūrime bei analizuoja keliamus aukštojo mokslo reformos klausimus.

Galima manyti, kad dviejų ekspertų interesų grupių atstovai išdėstys skirtingas pozicijas dėl efektyvios ir racionalios mokslo ir studijų reformos pradžios; studijų kokybės gerinimo aspektų; aukštojo mokslo sektoriaus finansavimo bei studijų apmokestinimo; rinkos modelio atitikimo Lietuvos politinius tikslus.

Atlikus kiekybinio ir kokybinio tyrimo duomenų analizę, rezultatai buvo lyginami tarpusavyje, daromos išvados bei apibendrinimai.

Kiekybinio ir kokybinio tyrimo duomenų analizė leido iš dalies patvirtinti iškeltą tyrimo hipotezę, kad finansavimas – instrumentas pagerinti aukštojo mokslo kokybę.

⁹⁰ Kardelis K. Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai. – Kaunas: JUDEX leidykla, 2002.

4. 2. Studentų nuomonės dėl aukštojo mokslo reformos: finansavimo aspekto analizė

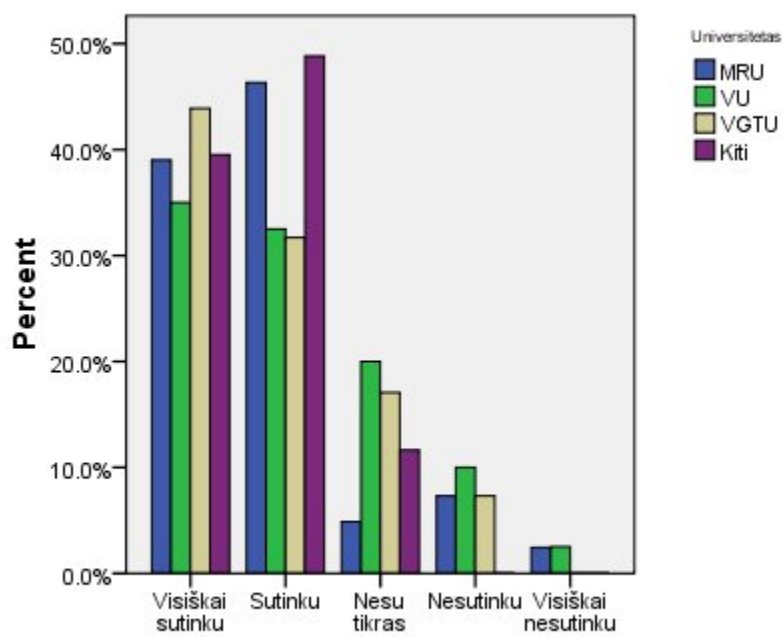
Buvo suformuluotas uždavinys ištirti Lietuvos universitetų studentų nuomonę apie aukštojo mokslo reformą, studijų kokybės gerinimą bei studijų apmokestinimą. Išanalizavus teorinę literatūrą, aukštąjį mokslą reguliuojančius įstatymus ir teisės aktus, programinius dokumentus suformuluotam uždaviniui pasiekti buvo sudaryta anketa studentams (žr. 1 priedas), kurioje pagrindiniams trimis klausimams buvo pateikti teiginiai, kuriuos respondentai turėjo įvertinti pagal Likerto skalę. Tai padėjo ištirti, kokiems veiksams studentai teikia pirmenybę, ko pirmiausiai reikia imtis, siekiant reformuoti aukštąjį mokslą, gerinant studijų kokybę bei kokių pasekmių sulauktume apmokestinus aukštąjį mokslą.

4. 2. 1. Aukštojo mokslo reformos pradžios etapai

Siekiant ištirti studentų nuomonę apie aukštojo mokslo reformos pradžią, šiuo klausimu anketoje buvo pateikta 10 teiginių, kuriuos respondentai turėjo įvertinti pagal Likerto skalę (skiriami 5 balai už atsakymą „*Visiškai nesutinku*“; 1 balas už atsakymą „*Visiškai sutinku*“) (žr. 1 priedas). Tyrimo duomenys pateikti paveiksluose (žr. 3 priedas, 1. 1. pav. – 1. 10. pav.).

Analizuojant tyrimo duomenis, buvo ištirta, kad **aukštojo mokslo reforma**, apklaustų studentų nuomone, pirmiausiai **turėtų prasidėti nuo studijų kokybės vertinimo** (žr. 3 priedas, 1. 1. pav.), **kokybiškos ir išsamios informacijos teikimo apie universitetus bei studijų programas** (žr. 3 priedas, 1. 8. pav.) bei nuo **dėstytojų kvalifikacijos kėlimo** (žr. 3 priedas, 1. 7. pav.). Taip mano net 80% - 85% visų apklaustųjų. Dauguma respondentų sutinka, kad aukštojo mokslo reformos pradžioje reikėtų pasirūpinti **stipendijų gavimo galimybėmis** bei **paskolų sistemos sutvarkymu** (žr. 3 priedas, 1. 10. pav.) Tokią nuomonę palaiko daugiau nei 70% apklaustųjų.

Įdomu yra tai, kad išsiskiria stiringų Lietuvos valstybinių universitetų studentų nuomonė apie dėstytojų kvalifikacijos kėlimą, kaip vieną iš pagrindinių aukštojo mokslo reformos žingsnių (žr. 7 pav.).

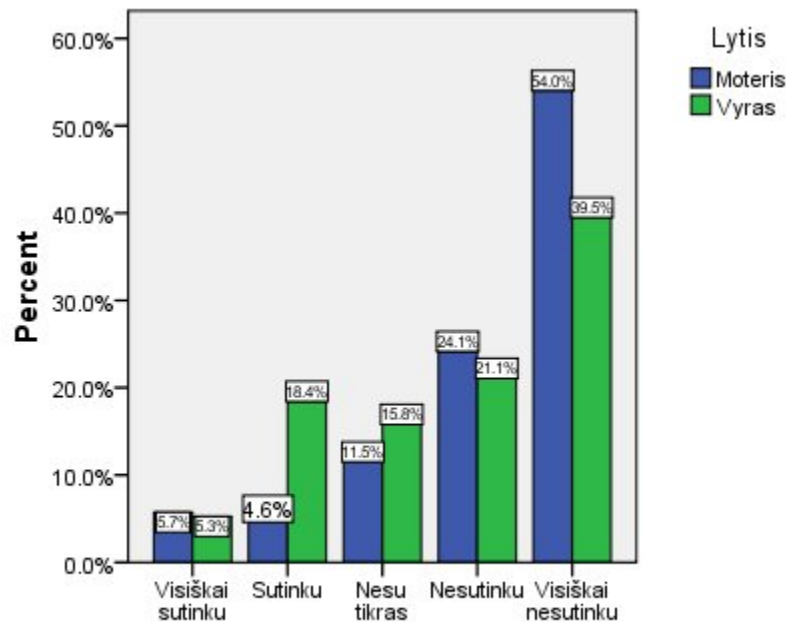

7 pav. Respondentų nuomonė universitetuose apie dėstytojų kvalifikacijos kėlimo poreikį aukštojo mokslo reformos pradžioje, %

Galima pastebėti, kad visi „kituose“ universitetuose besimokantys studentai pritaria arba abejoja, jog dėstytojų kvalifikacijos kėlimas yra būtinas, norint reformuoti aukštąjį mokslą. Šioje grupėje nėra nė vienos nepritariančios nuomonės. Tuo tarpu, MRU, VU, VGTU studentų pozicijos pasiskirstė per visą skalę, nors pritariančių dauguma. Statistiškai reikšmingas skirtumas pastebėtas tarp VU ir „kituose“ universitetuose besimokančių respondentų grupių (žr. 7 pav.) (žr. 4 priedas, 1.1. lentelė, statistinis skirtumas paryškintas). Šių grupių studentai pateikė statistiškai skirtingas nuomones apie dėstytojų kvalifikacijos kėlimą kaip aukštojo mokslo reformos vieną iš siekių. Statistinis reikšmingumas $p = 0,006$, kuris reiškia „esminį“ skirtumą. Galime pastebėti, kad **Vilniaus universiteto (VU) studentai dažniau negu „kitų“ universitetų studentai pateikia nuomonę, kad dėstytojų kvalifikacijos kėlimo užtikrinimas nebūtinai būtinas aukštojo mokslo reformos pradžioje.**

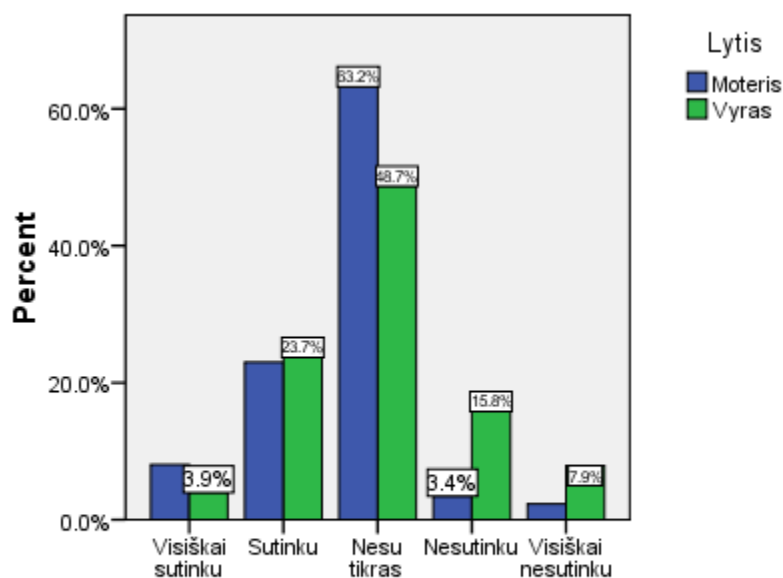
Kalbant apie įmokų už aukštąjį mokslą įvedimą, iširta, kad **aukštojo mokslo apmokestinimas neturėtų būti aukštojo mokslo reformos vienu iš pirmųjų žingsnių** (žr. 3 priedas, 1. 2. pav.). Pirmiausiai reikėtų pasirūpinti studijų kokybės užtikrinimu, tik tada galvoti apie studijų apmokestinimą. Tokią nuomonę pateikė 70 % studentų.

Vis dėlto pastebėtas statistiškai reikšmingas skirtumas (žr. 4 priedas, 1. 2. lentelė, statistinis skirtumas paryškintas) tarp universitetuose besimokančių merginų ir vaikinių nuomonės dėl studijų apmokestinimo aukštojo mokslo reformos pradžioje (žr. 8 pav.). Statistinis reikšmingumas $p=0.048$, t.y. $p<0.05$, kas reiškia, kad skirtumas yra reikšmingas. Buvo ištirta, kad **merginos dažniau nei vaikinai nesitinka su tuo, kad aukštojo mokslo reformos pradžioje reikia apmokestinti studijas**. Tuo tarpu vaikinai dažniau abejoja arba pritaria nuomonei, kad studijų apmokestinimas turi būti vienas iš pirmųjų aukštojo mokslo reformos siekių.

8 pav. Merginų ir vaikinių nuomonė dėl įmokų už studijas įvedimo aukštojo mokslo reformos pradžioje, %

Tyrimo duomenimis, dauguma respondentų abejoja (56%) arba nesutinka (14%), kad aukštojo mokslo reforma turėtų prasidėti nuo studijų programų akreditavimo (žr. 3 priedas, 1. 5. pav.). Su tuo sutinka apie 30 % visų apklaustų studentų. Pastebėtas statistiškai reikšmingas skirtumas šiuo klausimu tarp vaikinių ir merginų grupių (žr. 9 pav.) (žr. 4 priedas, 1. 3 lentelė). Statistinis reikšmingumas $p = 0,018$. Kalbant apie aukštojo mokslo reformą galima pastebėti, kad **vaikinių pozicija dėl studijų programų akreditavimo dažniau yra neigiama nei merginų**. Apie 24 % vaikinių mano, kad aukštojo mokslo reformos pradžioje nereikia peržiūrėti ir vertinti studijų programų, tuo tarpu taip galvojančių merginų yra apie 6%.

9 pav. Merginų ir vaikinų nuomonė dėl studijų programų perakreditavimo, %

Apklaustų studentų pozicija įvairi dėl to, ar aukštojo mokslo reformos pradžioje reikėtų keisti aukštųjų mokyklų valdymą ir autonomiją (žr. 3 priedas, 1. 4. pav.), optimizuoti aukštųjų mokyklų tinklą (žr. 3 priedas, 1. 9. pav.), rūpintis studijų lankstumu (žr. 3 priedas, 1. 6. pav.) bei studentų skaičiaus perskirstymu tarp sektorių (aukštojo, aukštesniojo, profesinio) (žr. 3 priedas, 1. 3. pav.). Respondentų nuomone, tai galėtų būti tolimesniais aukštojo mokslo reformos žingsniai.

Apibendrinant respondentų nuomones dėl aukštojo mokslo reformos pradžios etapų, galima daryti tokias išvadas:

1. Aukštojo mokslo reforma turėtų prasidėti nuo studijų kokybės vertinimo (audito), kokybiškos ir išsamios informacijos teikimo apie universitetus bei studijų programas, dėstytojų kvalifikacijos kėlimo, stipendijų gavimo galimybių bei paskolų sistemos sutvarkymo.
2. Vilniaus universiteto studentai dažniau negu „kitų“ universitetų studentai pateikia nuomonę, kad dėstytojų kvalifikacijos kėlimo užtikrinimas nebūtinai aukštojo mokslo reformos pradžioje.
3. Aukštojo mokslo apmokestinimas neturėtų būti aukštojo mokslo reformos vienu iš pirmųjų žingsnių. Pirmiausiai reikėtų pasirūpinti studijų kokybės užtikrinimu, tik tada

- galvoti apie studijų apmokestinimą. Buvo ištirta, kad merginos dažniau nei vaikinai nesitinka su tuo, kad aukštojo mokslo reformos pradžioje reikia apmokestinti studijas.
4. Tolimesniais aukštojo mokslo reformos žingsniai turėtų būti aukštųjų mokyklų valdymo ir autonomijos kaita, aukštųjų mokyklų tinklo optimizavimas, studijų lankstumo užtikrinimas, studentų skaičiaus perskirstymas tarp sektorių, programų akreditavimas (vaikinų pozicija dėl studijų programų akreditavimo dažniau yra neigiama nei merginų).

4. 2. 2. Studijų kokybės gerinimo sąlygos

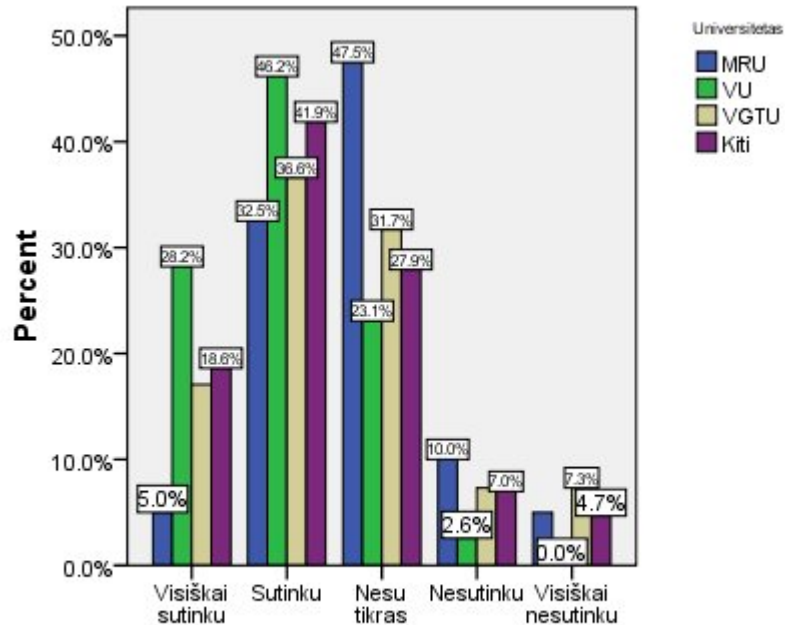
Siekiant ištirti Lietuvos aukštųjų mokyklų studentų nuomonę apie studijų kokybės gerinimo veiksnius, šiuo klausimu anketoje buvo pateikta 12 teiginių, kuriuos respondentai turėjo įvertinti pagal Likerto skalę (skiriami 5 balai už atsakymą „*Visiškai nesutinku*“; 1 balas už atsakymą „*Visiškai sutinku*“) (žr. 1 priedas). Tyrimo duomenys pateikti paveiksluose (žr. 3 priedas, 2. 1. pav. – 2. 12. pav.).

Daugumos respondentų nuomone, studijų kokybę pirmiausiai priklauso nuo **dėstytojų ir studentų aktyvesnio dalyvavimo moksliniuose tyrimuose bei profesinėse praktikose** (žr. 3 priedas, 2. 2 pav.); taip pat, nuo **aukštųjų mokyklų glaudesnio bendradarbiavimo su socialiniais partneriais** (žr. 3 priedas, 2. 11 pav.). Tokią nuomonę išdėstė daugiau negu 87% apklausos dalyvių. Tokį respondentų sprendimą galima būtų pakomentuoti taip, kad visų pirma **studijų kokybė priklauso tiek nuo dėstytojų, tiek nuo studentų, tiek nuo socialinių partnerių dalyvavimo aukštojo mokslo sektoriuje**. Jeigu viena iš pateiktos grandinės dalių nutrūksta, teigiamo rezultato nebus. **Tiek dėstytojai, tiek studentai turi turėti aukštą darbo motyvaciją, suinteresuotumą konkrečios veiklos sritimi, norą tobulėti ir kt.**

Dauguma apklausos dalyvių mano, kad studijų kokybės gerinimo veiksniais galėtų būti padidinta studentų įtaka (žr. 3 priedas, 2. 1 pav.) priimant svarbius sprendimus (universiteto mastu); prie dėstytojų atestacijos pridedama studentų nuomonė apie mokslininko dėstyimo kokybę, atsakomybę, atsidavimą darbui, studentams (žr. 3 priedas, 2. 4 pav.) stipendijų gavimo galimybės (žr. 3 priedas, 2. 12 pav.). Taip mano daugiau negu 70 % respondentų. Studijų kokybės gerinimo procese vėl pastebimas tiek dėstytojų, tiek studentų svarbus vaidmuo.

Kalbant apie dėstytojų atlyginimų augimą, kaip vieną iš galimų studijų kokybės gerinimo sąlygų pastebėta, kad respondentų nuomonė, šiuo klausimu skiriasi (žr. 3 priedas, 2. 7 pav.). Pastebėtas statistiškai reikšmingas skirtumas tarp studentų grupių, besimokančių skirtinguose Lietuvos universitetuose (žr. 4 priedas, 2. 1.lentelė) (žr. 10 pav.). Ypač ryškus skirtumas, kurio reikšmingumo koeficientas $p=0,016$, $p<0.05$ yra tarp respondentų grupių, kurie mokosi Vilniaus

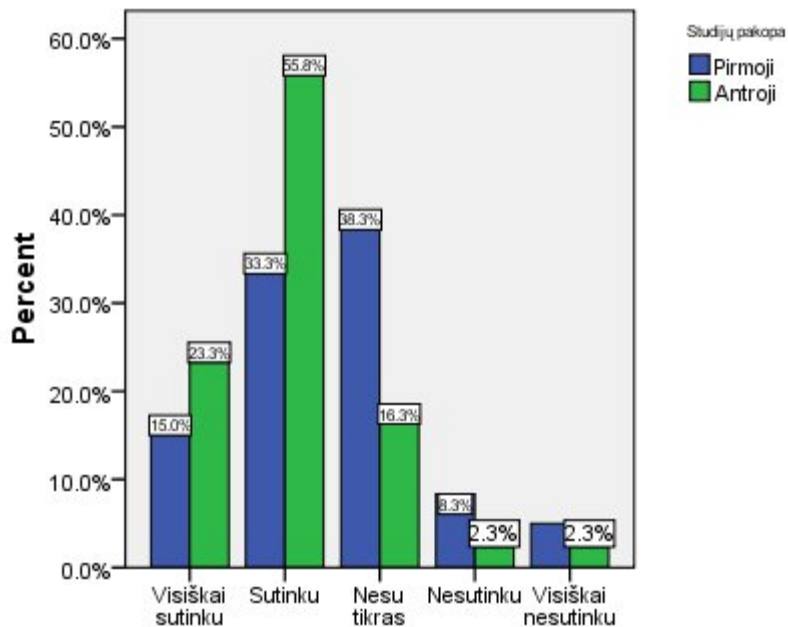
universitete (VU) ir Vilniaus Gedimino technikos universitete (VGTU). **VU studentai dažniau negu VGTU studentai pateikia nuomonę, kad dėstytojų atlyginimų augimas turėtų įtaką studijų kokybės pagerėjimui.** Tuo tarpu VGTU studentai dažniau abejoja arba teigia, kad nuo atlyginimų dėstytojams kėlimo studijų kokybė nepagerės. Galime pastebėti (žr. 10 pav.), kad MRU studentai taip pat linkę abejoti, kad studijų kokybės pagerėjimas priklauso nuo dėstytojų atlygio augimo.

10 pav. Respondentų nuomonė universitetuose dėl dėstytojų atlygio augimo ir studijų kokybės pagerėjimo sąryšio, %

Iširta, kad apklausoje dalyvavusių pirmosios (bakalauro) ir antrosios (magistratūros) studijų pakopų respondentų nuomonės statistiškai reikšmingai skiriasi dėl to, kad yra ryšys tarp dėstytojų (mokslininkų) atlygių augimo ir studijų kokybės pagerėjimo (žr. 4 priedas, 2. 2. lentelė). Galime pastebėti, kad **pirmosios studijų pakopos studentai dažniau pritaria nuomonei, kad studijų kokybė pagerės, jeigu dėstytojams bus padidinti atlyginimai** (žr. 11 pav.). Taip galvoja apie 80 % tyrime dalyvavusių bakalauro studijų studentų. Tuo tarpu magistratūros studijų studentai dažniau nesutinka arba neigia teiginį, kad dėstytojų ir mokslininkų atlygių augimas įtakotų studijų kokybės pagerėjimą. Tai galima būtų paaiškinti taip, kad magistrantai, per visą mokymosi laikotarpį turėdami daugiau skirtingų dalykų, o kartu ir skirtingų dėstytojų, supranta, kad daug kas priklauso nuo paties pedagogo asmeninių savybių bei

atsidavimo darbui. Vienus dėstytojus atlygio augimas motyvuos, kitus – ne. Todėl ir studijų kokybės pagerėjimas labiau priklauso nuo daugelio kitų veiksnių, negu nuo dėstytojų atlyginimo padidėjimo.

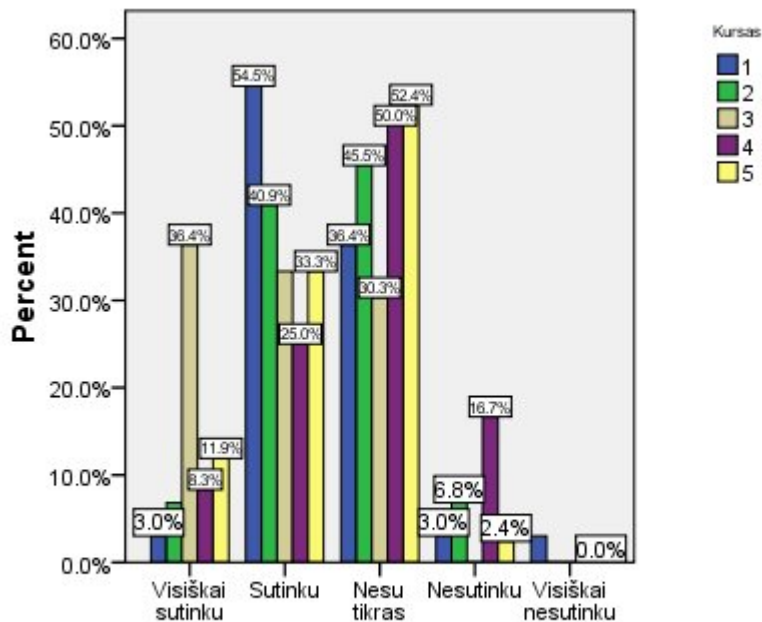

11 pav. Pirmosios ir antrosios studijų pakopų respondentų nuomonė dėl dėstytojų atlygio augimo ir studijų kokybės pagerėjimo sąryšio, %

Kalbant apie studijų kokybę, svarbią vietą užima **subalansuotas studentų skaičius studijų programose**. Šiam teiginiui pritaria daugiau kaip 70 % apklausos dalyvių (žr. 3 priedas, 2. 8 pav.). Tai galima paaiškinti taip, kad esant mažesniai studentų skaičiui studijų programose, kiekvienas studentas turėtų daugiau tiesioginių kontaktų su dėstytoju; tuo pačiu sustiprėtų studentų atsakomybė ruošiantis paskaitoms, seminarams ir pan. Kaip jau buvo minėta, studijų kokybė priklauso tiek nuo dėstytojų, tiek nuo studentų.

Pastebėta, kad skiriasi studentų nuomonės dėl informavimo apie universitetų, studijų programų akreditavimą, siekiant geresnės studijų kokybės (žr. 3 priedas, 2.9. pav.). Dalis studentų pritaria šiam teiginiui, kita dalis abejoja. Ištirta, kad statistiškai skiriasi skirtinguose kursuose besimokančių studentų nuomonės šiuo klausimu (žr. 4 priedas, 2. 3. lentelė). Reikšmingumo koeficientas $p = 0,004$, $p < 0,05$ (tai reiškia, kad skirtumas „esminis“). Galime pastebėti, kad **žemesnių kursų (1 – 2) studentai dažniau**, negu aukštesnių kursų (4, magistratūros studijų pakopos) studentai **linkę pritarti teiginiui, kad siekiant geresnės studijų kokybės būtina informuoti visuomenę apie universitetus, studijų programas** (žr. 12 pav.).

Tokius gautus rezultatus galima pakomentuoti taip, kad žemesnių kursų studentai, neseniai pradėję mokytis universitetuose, dar prieš stodami į aukštąsias mokyklas susidūrė su nepakankama informavimo sistema apie universitetų veiklos bei studijų programų vertinimą. Aukštesnių kursų studentai, kurie aukštojo mokslo srityje praleido daugiau laiko, jau nesirūpina kitų studijų programų kokybe, labiau gilinasi į savo studijuojamą sritį, todėl jiems šis teiginys nepasirodė svarbus, kalbant apie studijų kokybės gerinimą.

12 pav. Skirtingų kursų respondentų nuomonė dėl informavimo apie universitetų, studijų programų akreditavimo, siekiant geresnės studijų kokybės, %

Pastebėta, kad respondentų nuomonė apie įmokų už studijas įvedimą, kaip vieną iš studijų kokybės gerinimo veiksnių, pasiskirstė po visą skalę (žr. 3 priedas, 2. 3 pav.). Vis dėlto dauguma apklausos dalyvių mano, kad studijų apmokestinimas nepagerins studijų kokybės (63%). Likusi respondentų dalis (47%) abejoja arba laikosi priešingas pozicijos. Galima daryti išvadą, kad **studijų kokybės pagerėjimo negalima sieti vien tik su studijų apmokestinimu. Įmokų už studijas įvedimas nieko nepakeis, jeigu nebus keičiamos kitos aukštojo mokslo kompleksinės sritys, nuo kurių priklauso studijų kokybė. Tačiau tuo pačiu reikia sutikti, kad finansavimo aspektas yra svarbus, kalbant apie aukštojo mokslo studijų kokybę.**

Apibendrinant respondentų nuomones dėl studijų kokybės gerinimo sąlygų, galima daryti tokias išvadas:

1. Studijų kokybė priklauso nuo: dėstytojų ir studentų aktyvesnio dalyvavimo moksliniuose tyrimuose bei profesinėse praktikose; aukštųjų mokyklų glaudesnio bendradarbiavimo su socialiniais partneriais; padidintos studentų įtakos universiteto mastu; įsiklausimo į studentų nuomonę apie mokslininko dėstyimo kokybę; subalansuoto studentų skaičiaus studijų programose.
2. Tiek dėstytojai, tiek studentai, tiek socialiniai partneriai, dalyvaudami aukštojo mokslo sistemoje, turi įtakos studijų kokybės gerinimui. Dėstytojai ir studentai turi turėti aukštą darbo motyvaciją, suinteresuotumą konkrečios veiklos sritimi, norą tobulėti ir kt.
3. Buvo iširta, kad žemesnių kursų (1 – 2) studentai dažniau, negu aukštesnių kursų (4, magistratūros studijų pakopos) studentai linkę pritarti teiginiui, kad siekiant geresnės studijų kokybės būtina informuoti visuomenę apie universitetų, studijų programų vertinimą.
4. Studijų kokybės pagerėjimo negalima sieti vien tik su studijų apmokestinimu. Įmokų už studijas įvedimas nieko nepakeis, jeigu nebus keičiamos kitos aukštojo mokslo kompleksinės sritys, nuo kurių priklauso studijų kokybė. Tačiau tuo pačiu reikia sutikti, kad finansavimo aspektas yra svarbus, kalbant apie aukštojo mokslo studijų kokybę.

4. 2. 3. Aukštojo mokslo apmokestinimo padariniai

Siekiant iširti Lietuvos aukštųjų mokyklų studentų nuomonę apie aukštojo mokslo apmokestinimo padarinius, anketoje buvo pateikta 11 teiginių, kuriuos respondentai turėjo įvertinti pagal Likerto skalę (skiriami 5 balai už atsakymą „*Visiškai nesutinku*“; 1 balas už atsakymą „*Visiškai sutinku*“) (žr. 1 priedas). Tyrimo duomenys pateikti paveiksluose (žr. 3 priedas, 3. 1. pav. – 3. 11. pav.).

Analizuojant tyrimo duomenis buvo iširta, kad dauguma respondentų mano, jog aukštojo mokslo apmokestinimas paskatins **jaunų žmonių emigraciją** (žr. 3 priedas, 3.1. pav.), **mažės stojančiųjų skaičius** į Lietuvos aukštąsias mokyklas (žr. 3 priedas, 3.2. pav.), žmonės labiau **rinksis studijas užsienio aukštosiose mokyklose** (žr. 3 priedas, 3.4. pav.), aukštasis mokslas bus prieinamas tiems, kas galės už jį susimokėti (žr. 3 priedas, 3.3. pav.), gali iškilti **grėsmė nepaklausioms, bet strategiškai svarbioms studijų programoms** (žr. 3 priedas, 3.6. pav.). Tokią nuomonę išreiškė daugiau kaip 70% respondentų.

Daugiau negu pusė apklausos dalyvių „*visiškai sutinka*“ su teiginiu, kad aukštojo mokslo apmokestinimas **atgrasys nuo mokslo gabius, bet finansiškai nepajėgius apmokėti mokslus, studentus** (žr. 3 priedas, 3.5. pav.). Ši studentų nuomonė parodo, jog pirmiausiai turi būti gerai sutvarkyta paskolų sistema, kad apmokestintus studijas, žmonės galėtų siekti aukštojo išsilavinimo.

Galime pastebėti labai skirtingą respondentų nuomonę apie tai, kad mokesčio už aukštąjį mokslą įvedimas skatins studentų motyvaciją gerai mokytis bei skatins universitetus diegti naujoves ir tobulinti studijų procesą kokybės ir efektyvumo linkme (žr. 3 priedas, 3.8. pav, 3.10 pav.). Šiems teiginiams pritarė apie 45% apklausos dalyvių, suabejojo arba nepritarė apie 55% respondentų. Tai leidžia daryti išvadą, kad **aukštojo mokslo apmokestinimas neturi įtakos studentų mokymosi motyvacijai bei universitetų siekiam pagerinti bei efektyvinti studijų procesą**. Mokymosi motyvacija priklauso nuo asmens individualių savybių ir nepriklauso nuo to, reikia mokėti už studijas ar ne. Taip pat ir universitetai pirmiausiai turi turėti tikslą gerinti studijų kokybę, tada jį įgyvendinti.

Dauguma respondentų **abejoja** dėl to, kad studijų apmokestinimas paskatintų kai kurių aukštųjų mokyklų bankrotą dėl konkurencijos su didžiosiomis aukštosiomis mokyklomis (žr. 3 priedas, 3.7. pav.), padėtų stabilizuotis studentų skaičiui aukštojo mokslo sektoriuje (žr. 3 priedas, 3.9. pav.), studijų procesą labiau orientuotų į rinkos poreikius (žr. 3 priedas, 3.11. pav.).

Siekiant ištirti Lietuvos universitetų I - VI kursų studentų nuomonę apie tai, koks turėtų būti aukštojo mokslo apmokestinimas; ar dabartinis mokestis už mokslą yra adekvatus Lietuvos pragyvenimo lygiui; ar vakarinių ir neakivaizdinių kursų studentai turi mokėti už aukštąjį mokslą, anketoje studentams buvo pateikti 3 papildomi klausimais su pateiktais atsakymų variantais (žr. 1 priedas).

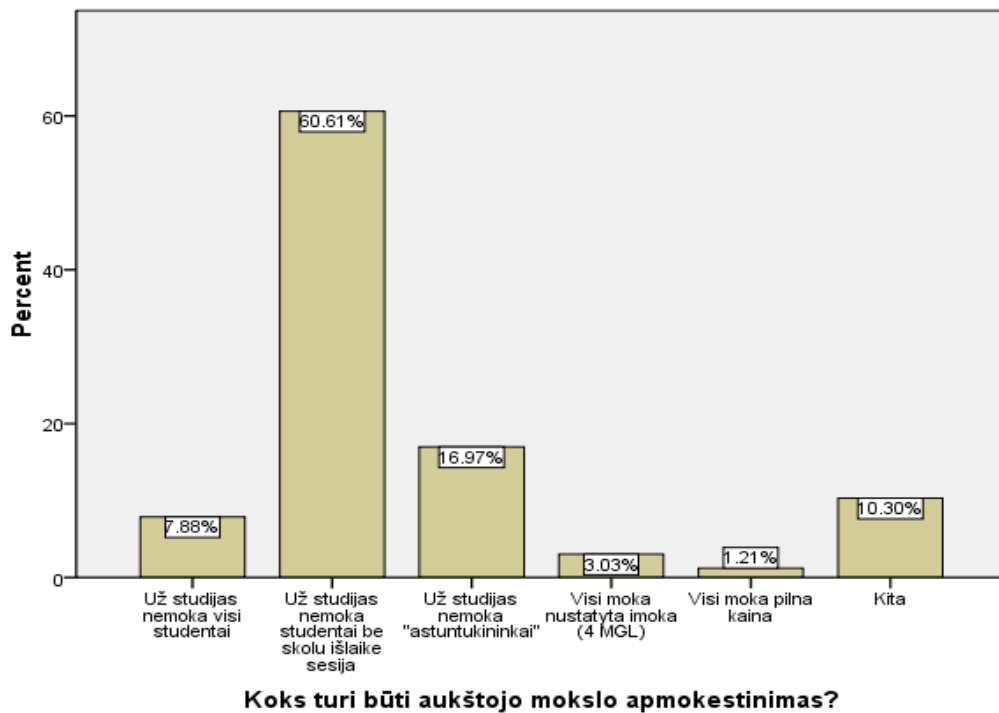
Dauguma respondentų mano, kad **už studijas aukštojoje mokykloje neturėtų mokėti visi, kurie be skolų išlaikė sesiją** (žr. 13 pav.). Tokią nuomonę palaiko 60% apklausos dalyvių. Likusių 40% studentų nuomonės pasiskirstė tarp atsakymų „*Už studijas nemoka visi studentai*“ (8%); „*Už studijas nemoka „aštuntukininkai*““ (17%); „*Visi už studijas moka nustatytą įmoką per semestrą (dabar 4 MGL)*“ (3%); „*Visi moka pilną studijų kainą*“ (2%); pateikė savo siūlymus (10%).

Tarp „*kitų*“ studentų nuomonių dėl mokesčio už aukštąjį mokslą buvo pasiūlymų palikti **senąją tvarką**, kai pusė studentų nemoka už studijas, o kita pusė moka. Kai kurie respondentai nurodė, kad galėtų keistis nemokančių už studijas studentų procentas atskirose studijų

programose. Taip pat buvo siūlyta **palikti rotaciją**, nes tai yra stiprus motyvatorius kuo geriau išlaikyti sesiją, kad nereikėtų mokėti už mokslą. Galėtų būti **du nemokamo mokslo kriterijai: „aštuntukas“ ir rotacija**. Rotacija galėtų veikti tose studijų programose, kur sunku gauti „aštuonis“.

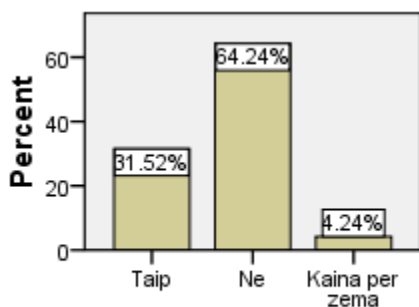
Dar viena išdėstyta pozicija yra tokia, kad kiekviename **fakultete galėtų būti nustatomas skirtingas vidurkis**, nuo kurio mokslas nebūtų mokamas, atsižvelgiant į bendrą fakulteto situaciją.

Dar viena nuomonė tokia, kad visi studentai galėtų **mokėti registracijos mokestį** (pvz., 4MGL). Baigus studijas, dalis sumokėtos sumos galėtų būti gražinama (atsižvelgiant į tam tikrus kriterijus). Gavę skolą studentai turėtų mokėti pilną studijų kainą.

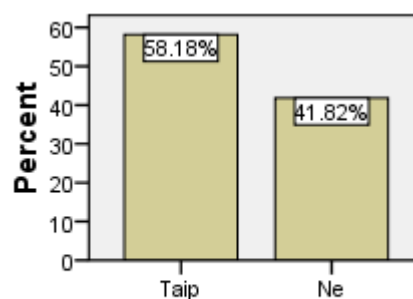

13 pav. Koks turi būti aukštojo mokslo apmokestinimas?

Dauguma respondentų mano, kad šiuo metu **mokestis už mokslą yra neadekvatus Lietuvos pragyvenimo lygiui** (žr. 14 pav.). Daugiau negu 64% mano, kad mokestis už aukštąjį mokslą yra per aukštas. Trečdalis apklausos dalyvių mano, kad aukštasis mokslas tiek ir turi kainuoti, o apie 4% mano, kad kaina už aukštąjį mokslą per žema.

14 pav. Ar mokestis už aukštąjį mokslą adekvatus Lietuvos pragyvenimo lygiui?, %

15 pav. Ar vakarinių ir neakivaizdinių studijų formų studentai turi mokėti už studijas?, %

Panašiai pasiskirstė respondentų nuomonės dėl vakarinių ir neakivaizdinių studijų formų studentų mokėjimo už mokslus (žr. 15 pav.). Nors šiek tiek daugiau negu pusė apklausos dalyvių mano, kad vakarinių ir neakivaizdinių studijų studentai turi mokėti už mokslus (58%), kita dalis respondentų mano, kad minėtų studijų formų studentai turėtų turėti tokias pat glimibes į nemokamas studijas, kaip ir dieninių formų studentai (42%).

Apibendrinant respondentų nuomones dėl aukštojo mokslo apmokestinimo padarinių, galima formuluoti tokias išvadas:

1. Aukštojo mokslo apmokestinimas gali paskatinti jaunų žmonių emigraciją, stojančiųjų skaičiaus į Lietuvos aukštąsias mokyklas mažėjimą, studijų užsienio aukštosiose mokyklose pasirinkimą, aukštojo mokslo prieinamumą tiems, kas galės už jį susimokėti, sukelti grėsmę nepaklausioms, bet strategiškai svarbioms studijų programoms, paskatinti socialinę atskirtį.
2. Aukštojo mokslo apmokestinimas neturi įtakos studentų mokymosi motyvacijai bei universitetų siekiams pagerinti bei efektyvinti studijų procesą. Mokymosi motyvacija priklauso nuo asmens individualių savybių, taip pat ir universitetų siekiai gerinti bei efektyvinti studijų kokybę pirmiausiai priklauso nuo išsikeltų tikslų.
3. Nors dauguma respondentų mano, kad už studijas aukštojoje mokykloje neturėtų mokėti visi, kurie be skolų išlaikė sesiją, studentų dalis pasiūlė palikti du nemokamo mokslo kriterijus: „aštuntuką“ ir rotaciją. Kiti siūlymai buvo kiekviename fakultete nustatyti skirtingą vidurkį, nuo kurio mokslas nebūtų mokamas, atsižvelgiant į bendrą fakulteto situaciją; mokėti registracijos mokestį (pvz., 4MGL).

4. 3. Ekspertų pozicijos dėl aukštojo mokslo reformos: finansavimo aspekto analizė

Išanalizavus teorinę literatūrą, teisės aktus, reglamentuojančius mokslo ir studijų sistemą bei aukštojo mokslo programinius dokumentus buvo iškeltas uždavinys ištirti Lietuvos aukštojo mokslo ekspertų poziciją dėl mokslo ir studijų reformos poreikio, studijų kokybės gerinimo veiksmų bei aukštojo mokslo sektoriaus finansavimo ir studijų apmokestinimo. Šiam uždaviniui įgyvendinti buvo parengtas interviu klausimynas (žr. 2 priedas), pokalbiai vyko su respondentais iš anksto susitarus ir įrašant diktofonu. Ekspertų imtį sudaro dvi interesų grupės: pirma – Lietuvos universitetų administracijos bei vienos viešosios įstaigos administracijos atstovai, kurie dalyvauja aukštojo mokslo politikos kūrime bei analizuoja keliamus aukštojo mokslo reformos klausimus; antra – Lietuvos universitetų Studentų atstovybių atstovai, nagrinėjantys aukštojo mokslo reformos klausimą. Šios dvi grupės bus analizuojamos kartu pagal atskiras sritis.

4. 3. 1. Mokslo ir studijų reformos poreikis ir pradžia

Kalbant apie tai, kokia galėtų būti racionali ir efektyvi mokslo ir studijų reformos pradžia, atskirų interesų grupių ekspertų nuomonės šiuo klausimu buvo skirtingos.

Analizuojant interviu su pirmos interesų grupės ekspertais duomenis buvo ištirta, kad neįmanoma išskirti vienos srities, nuo ko turi prasidėti aukštojo mokslo reforma. Preliminariai galima būtų išskirti tokius aukštojo mokslo reformos žingsnius:

- pirmiausia reikia **politinės valios**. Reikia suinteresuotumo reforma ir noro keisti ne vardan kaitos, bet kad kaita būtų racionali ir veiksminga.
- turi būti parengtas reformos **planas**;
- toliau reikia išsikelti **tikslą**, ko mes norime pasiekti;
- kitas žingsnis – suformuluoti **uždavinius**, kaip to tikslo pasiekti. Uždaviniai skirsis jeigu, pvz., aukštojo mokslo reformos tikslas bus sumažinti aukštųjų mokyklų skaičių Lietuvoje ir reformos tikslas – gerinti studijų kokybę;
- turi būti parengta reglamentuota **teisinė juridinė bazė**. Turi būti įstatymai, kiti teisės aktai, nustatantys teises ir pareigas, atsakomybę, atskaitomybę, priklausomybę ir t.t. Ta teisinė bazė turi būti skirta visiems: rektoriams, politinėms partijoms ir kitiems aukštojo mokslo sritimi suinteresuotiems asmenims bei institucijoms.

Ekspertų nuomone, aukštasis mokslas turi būti pertvarkomas kompleksiskai, t.y., turi būti numatyta ir finansavimo, ir struktūrinė, ir turinio, ir kokybės užtikrinimo reforma. Praktiškai visi šie dalykai turi prasidėti vienu metu. Dažnai manoma, kad reikia pradėti nuo kažko konkretaus ir palaipsniui įtraukti ir kitas sritis, bet aukštojo mokslo atveju tai nelabai veikia. Pradėjus reformuoti vieną sritį, nepalietus kitų, vėliau pirmos srities iniciatyva temps atgal.

Ekspertų teigimu, vienu iš aukštojo mokslo reformos tikslų turėtų būti **studijų bei dėstymo kokybės gerinimas**. Gerinant dėstymo kokybę (per dėstytojų kvalifikacijų kėlimą) bei keliant dėstytojų atlyginimus, skatintume jų darbo motyvaciją, kruopštesnį pasirengimą paskaitoms, glaudesnę bendravimą su studentais. Tai padėtų kelti studijų kokybę bei kurti kokybišką „produktą“.

Pirmos interesų grupės ekspertų nuomone, reikėtų **pertvarkyti pačias aukštąsias mokyklas**. Jos turėtų peržiūrėti savo struktūrą, darbo stilius, papildomo finansavimo šaltinius. Taip pat turėtų būti peržiūrėtos studijų programos, nes yra besidubliuojančių, nereikalingų, neefektyvių programų, kartu peržiūrėti dėstomus dalykus. Valdžios institucijos taip pat turėtų dalyvauti aukštųjų mokyklų sistemos pertvarkyme, susitarti dėl valstybės skiriamo finansavimo aukštosioms mokykloms principų.

Valstybės **finansuojamų studentų skaičius** kiekvienais metais **turėtų mažėti**. Manoma, kad studentų skaičius mokslo ir studijų sektoriuje natūraliai mažės, nes jau kitais metais į aukštąsias mokyklas stos absolventai, kurie gimė tuo laikotarpiu, kai Lietuvoje prasidėjo gimstamumo mažėjimas. Kiekvienais metais reikėtų atlikti sisteminius tyrimus, kurie padėtų nustatyti, kokių specialistų reikia. Tai sunku padaryti dėl nepastovios rinkos, kuri labai greitai keičiasi.

Išsiskiria dvi pagrindinės nuomonės dėl veiksmų: viena, taip vadinama, laisvosios rinkos modeliu paremta reforma, kurios tikslas – išlaisvinti studento iniciatyvą, pagal studento pasirinkimus modeliuoti finansavimą; kita – valstybinis aukštųjų mokyklų tinklo optimizavimas, pertvarka ir įvertinimas tuo pačiu metu. Šiuo atveju finansavimas turi vykti valstybės užsakymo pagrindu.

Manoma, kad apmokestinus aukštąjį mokslą arba įvedus „studijų krepšelį“, iškyla grėsmė, kad nieko nebus daroma, o tik renkami pinigai iš studentų. Laimės tos aukštosios mokyklos, kurios sudomins studentus savo pasiūlymais. Tokia grėsmė iškyla dėl dviejų priežasčių: 1) šiuo metu aukštasis mokslas Lietuvoje yra masinis, nėra elitinis, todėl jis nėra vertinamas, didžioji dauguma stoja tik dėl diplomo; apmokestinus aukštąjį mokslą arba įvedus „krepšelio principą“ **iškyla prekybos diplomais grėsmė**; 2) kalbant apie rinką, ji tik iš dalies yra lasva, jeigu apskritai galima

kalbėt apie rinką, galvojant apie aukštąjį mokslą; studijų laikotarpis yra pakankamai ilgas, rezultatas bus aiškus mažiausiai po ketverių metų. Todėl studentui, nešančiam pinigus į tam tikrą universitetą, konkrečią programą, iškyla tam tikra rizika, ką jis turės po kelių studijų metų.

Ekspertų teigimu, negalima universitetų paleisti, kad jie veiktų pagal rinką, nes tai yra strateginiai dalykai, investicija į protus. Būtinai turi būti valstybinė kontrolė.

Kita pirmos interesų grupės ekspertų nuomonė tokia, kad Lietuvai, ypač šiuo metu, ekonominės krizės laikotarpiu, **nereikalinga revoliucinė reforma**. Galėtų būti atskirų sričių pertvarka, tam tikri pakeitimai. Tokiu būdu, išekvojus mažiau lėšų, laiko ir pastangų būtų galima pasiekti žymiai daugiau. Jau yra parengti dokumentai, numatantys aukštojo mokslo reformos pradžią, todėl reikėtų imtis veiksmų.

Kalbant apie laisvos rinkos modelio taikymą reformuojant aukštojo mokslo sektorių, pirmos interesų grupės ekspertų nuomonė yra tokia, kad **rinkos aukštajame moksle būti negali. Gali būti ribota, tariama (kvazi) rinka**. Rinka negali sutvarkyti aukštojo mokslo, nes aukštojo mokslo sektoriuje yra tiek paklausių, tiek nepaklausių specialybių. Rinka galima tikrai tuose aukštojo mokslo segmentuose, kur yra tam galimybės atsirasti (pvz., vadyba, kur nereikia didelių investicijų, o profesija paklausi). Tokiu atveju, esant kelioms tos pačios studijų krypties studijų programoms, galėtų išlošti ta, kuri parengia geriausius specialistus. Kita situacija, kai kalbame apie nepaklausias specialybes (fizika, chemija, medicina ir kt.) ir kurių parengimas brangiai kainuoja. Tokių sričių negalima atiduoti į rinkos rankas, nes niekas jomis nesirūpins ir nerengs. Tas sritis, kur veikia rinka, nesunkiai aptiksime privačiose aukštosiose mokyklose (vadyba, verslas, ekonomika ir kt.). Fizikoj, mene, chemijoj, medicinoj ir daugelyje kitų sričių laisvos rinkos modelis neveiks. Kai kalbam apie rinką, turim gerai apibrėžti, ką turime galvoje. Negalima pagrindinių studijų programų klasifikatoriumi laikyti rinkos poreikius konkrečiu momentu. Reikia žiūrėti ilgalaikiu laikotarpiu ir atsižvelgti į valstybės istorijos ir kultūros svarbą.

Kalbėdami apie rinkos modelį, ekspertai pateikia poziciją, kad pagal galiojančius teisės aktus šiuo metu visiškai pereiti prie rinkos modelio yra neįmanoma. Šis modelis labiau tinka privatiems universitetams, kurie patys reguliuoja savo veiklą. Švietimo politiką turėtų reglamentuoti valstybė ir įstatymais užtikrinti, kad universitetai laikytųsi tokios politikos. Taigi, **reikėtų keisti teisę**.

Ekspertų nuomone, net jeigu įvyktų aukštojo mokslo reforma, turinti rinkos modelio elementų, **tiek valstybė, tiek suinteresuotos institucijos turėtų dalyvauti tam tikruose procesuose** (pvz. vykdyti paklausių specialistų užsakymus). Lietuvoje dauguma universitetų valstybiniai, kurių turtas priklauso valstybei. Todėl bet kuriuo atveju turėtų išlikti valstybės

priežiūra, nes ji investavusi į universitetus, valstybei visada priklausė universitetų pastatai ir žemės, todėl negalima suteikti vienodas teises privatiems ir valstybiniams universitetams. Ir dabar valstybiniai universitetai yra autonomiški, galėdami patys nuspręsti, kokias studijas, projektus vykdyti, kokias programas įgyvendinti. Suteikus universitetams autonomiją pagal laisvos rinkos modelį, tai gali turėti neigiamų pasekmių. Gali būti, kad universitetai pradėtų piktnaudžiauti savo galimybėmis, kalbant apie galimybę disponuoti turimu turtu, mokačių už studijas studentų skaičiaus reguliavimą. Todėl valstybė turėtų priimti įstatymus, užtikrinančius skaidrų universitetų darbą.

Ekspertai teigia, kad universitetai galėtų virsti privačiais, disponuoti savo privačiomis lėšomis, tačiau tokiu atveju valstybės finansavimo jie neturėtų gauti. Valstybiniai universitetai turi likti valstybės atsakomybėj. Privačių universitetų turėtų būti nedaug, nes tokie universitetai orientuojasi į konkrečias populiarias sritis, kurios nebrangiai kainuoja (teisė, verslas, ekonomika ir kt.). Tačiau yra ir valstybei strategiškai svarbių sričių, kurias reikia išlaikyti ir kuriom parengti reikalingos didelės investicijos (fizika, chemija, medicina, biologija ir kt.).

Šios interesų grupės ekspertų nuomone, laisvos rinkos modelio taikymas aukštojo mokslo sistemoje **skatintų konkurenciją**. Konkurencija reikalinga, tačiau konkurencija tarp studijų programų. Finansavimą turėtų gauti ta studijų programa, kuri parengia geriausius tos srities specialistus. Tai priverstų panaikinti nekokybiškas studijų programas ir specializuotis aukštąsias mokyklas. Tik keli universitetai galėtų vystyti bendrųjų universitetų praktiką, o kiti orientuotųsi į konkrečias sritis, į kurias sutelktų visas savo pajėgas ir siūlytų kokybiškas studijas.

Antros interesų grupės ekspertų pozicija dėl aukštojo mokslo reformos poreikio ir pradžios sutampa su pirmosios ekspertų grupės nuomone, kad pirmiausiai reikėtų išsikelti tikslą, ko norime siekti. Galbūt reikėtų mažinti studijų programų skaičių, nustatyti reikiamų specialistų poreikį ir peržiūrėti studentų pasiskirstymą skirtingose studijų programose.

Abiejų interesų grupių ekspertų pozicijos sutampa ir dėl to, kad aukštojo mokslo reforma – tai kompleksinė problema, todėl pokyčiai turėtų vykti skirtingose dalyse kartu, o ne judinant tai vieną sritį, tai kitą. Pirmiausi žingsniai būtų: valstybės finansavimo perskirstymas; aukštųjų mokyklų auditas; racionalus studentų skaičiaus pasiskirstymas studijų programose; kokybiškos mokymosi bazės sukūrimas (auditorijos, laboratorijos, bibliotekos ir pan.).

Nuomonės sutampa ir dėl to, kad turėtų būti peržiūrėtos studijų programos. Tai būtina, kad programos nesidubliuotų, būtų kokybiškos ir atitiktų universitetinių programų lygį. **Auditas ir finansai yra prioritetiniai dalykai, kuriuos reikėtų sutvarkyti ir tik tada žengti toliau.**

Antrosios interesų grupės ekspertų nuomone, **reforma turėtų prasidėti nuo studijų kokybės gerinimo**. Manoma, kad pirmiausia reikėtų kelti studijų kokybę valstybės lėšomis (kas sunkiai suvokiama esant ekonominei krizei), o ne apmokestinti aukštojo mokslo studijas ir viską atiduoti į autonomines aukštųjų mokyklų rankas. Tik užtikrinus kokybiškas studijas galima galvoti apie studijų apmokestinimą.

Šios ekspertų grupės atstovų nuomone, reikėtų peržiūrėti valstybės finansavimą aukštosioms mokykloms, pasirašant sutartis su absolventais, į kuriuos buvo investuota, kad galima būtų sumažinti protų nutekėjimą.

Kalbant apie aukštojo mokslo reformą, svarbu **motyvuoti pačius studentus siekti žinių, o ne sertifikato**. Svarbu įtraukti studentus į studijuojamą sritį. Reikėtų nuolat skatinti studentus dalyvauti universitetinėje, praktinėje veikloje. Siūloma jau mokykloje rengti paskaitas apie universitetus, jų programas, kad moksleiviai galėtų apsispręsti, ką studijuoti bei pasiruoštų svarbiausiems jų specialybei reikalingiems dalykams. Reikalingas glaudesnis visos švietimo sistemos bendradarbiavimas (mokyklų, kolegijų, universitetų ir t.t.), kad abiturientas turėtų supratimą apie tai, kur jis eina mokytis.

Šios ekspertų grupės teigimu, kitas žingsnis būtų **perkomplektuoti dėstytojų kolektyvą, kelti aukštojo mokslo prestižą per dėstymo kokybę**.

Dar viena ekspertų pozicija dėl aukštojo mokslo reformos yra **stojamųjų egzaminų** į universitetą **gražinimas**. Ypač stojamieji egzaminai svarbūs renkantis kai kurias specialybes, tokias, kaip medicina, pedagogika, policijos veikla ir pan., kad žmogus, stodamas į vieną iš tokių specialybių, parodytų savo kompetencijas, norą ir motyvacijas. Kad tai nebūtų vien priėmimas mokytis dėl to, kad studentas atneš pinigų (nesvarbu, savo, ar iš valstybės).

Ekspertų nuomone, šiuo metu aukštojo mokslo sistemoje pakyčiai yra būtini. Tačiau beatodairiškai žvelgiant į Vakarų, reikia kritiškai mąstyti, nuo ko pradėti ir ar mums tas tinka. Ekspertai sutinka, kad reikalinga konkurencija, reikalinga kaita. Reforma yra loterija. Todėl visų pirma, norint reformuoti, reikalingas **geras vadovas**, taip pat reikia sudaryti planą, kaip vykdyti reformą. Turi būti institucija, atliekanti rinkos tyrimus ir pagal tai orientuotis sudarant studijų vietas universitetuose.

Ekspertų nuomonės sutampa, kad renkantis rinkos modelį, daug kas priklauso nuo to, ko sieks universitetai. Didžiausia rinkos ekonomikos blogybė ta, kad kiekviena organizacija, kuri veikia rinkoje, siekia pelno. Tas gali atsitikti ir universitetams. Šiuo metu universitetų autonomija privestų prie komercijos, kaip darytis pinigus iš studentų. Būtų dar viena verslo sritis. Jeigu universitetai sieks pelno, įvyks moralinis bankrotas, nes aukštasis mokslas bus perkamas –

parduodamas, nesirūpinant kokybe, siekiant naudos sau. Todėl valstybei svarbu išlaikyti tam tikrą kontrolę. Veikiant rinkos modeliui, valstybė pati galėtų finansuoti nepaklausias specialybes.

Ir vienos, ir kitos interesų grupės ekspertų nuomonės sutampa ir dėl to, kad rinkos modelio padariniai labiausiai siejami su nepaklausiomis specialybėmis. Kai kurios specialybės neišsilaiko vien iš rinkos, tačiau valstybei jų reikia. Rinka galėtų tikti tam tikrom sritim (vadyba, teisė, ekonomika ir pan.). Kitose srityse rinka nefigūruoja, todėl būtina išsaugoti valstybinius universitetus, kurie pasirūpintų tų sričių išlaikymu. Anksčiau buvo suprantama, kad aukštasis mokslas yra visuomenei, dabar manoma, kad tai nauda individui. Tačiau žmogus, įgijęs aukštąjį išsilavinimą ir likdamas Lietuvoje, dirba valstybei, moka mokesčius ir t.t.

Apibendrinant dviejų interesų grupių ekspertų pozicijas dėl aukštojo mokslo poreikio ir pradžios, galima daryti tokias išvadas:

1. Galvojant apie aukštojo mokslo reformą, pirmiausia reikia politinės valios, parengti reformos planą, iškelti tikslus, suformuluoti uždavinius, parengti reglamentuotą teisinę juridinę bazę.
2. Aukštasis mokslas turi būti pertvarkomas kompleksiskai, t.y., turi būti numatyta ir finansavimo, ir struktūrinė, ir turinio, ir kokybės užtikrinimo reforma. Visi šie dalykai turi būti keičiami vienu metu, kitaip reforma neteiks reikiamo rezultato. Auditas ir finansai yra prioritetiniai dalykai, kuriuos reikėtų sutvarkyti.
3. Aukštojo mokslo sistemoje gali būti ribota, tariama (kvazi) rinka. Rinka negali sutvarkyti aukštojo mokslo, nes aukštojo mokslo sektoriuje yra tiek paklausių, tiek nepaklausių specialybių. Ji galima tikrai tuose aukštojo mokslo segmentuose, kur yra tam galimybės atsirasti. Kai kalbama apie nepaklausias specialybes, laisvos rinkos modelis neveiks.
4. Didžiausia rinkos ekonomikos trūkumas tas, kad kiekviena organizacija, kuri veikia rinkoje, siekia pelno. Tas gali atsitikti ir universitetams. Todėl bet kuriuo atveju turėtų išlikti valstybės priežiūra. Švietimo politiką turėtų reglamentuoti valstybė ir įstatymais užtikrinti, kad universitetai laikytųsi tokios politikos.

4.3.2. Studijų kokybės gerinimo sąlygos

Viena iš būtinų aukštojo mokslo reformos sąlygų yra studijų kokybės gerinimas. Siekiant iširti ekspertų poziciją dėl studijų kokybės kėlimo veiksnių, interviu dalyviams buvo pateikti klausimai šiuo aspektu.

Analizuojant pirmos interesų grupės ekspertų interviu duomenis dėl studijų kokybės gerinimo buvo iširta, kad **studentų** aukštojo mokslo sektoriuje **nėra per daug**. Pagrindinė studijų kokybės problema yra studentų skaičiaus ir aukštojo mokslo sričiai skiriamo finansavimo santykis. **Kokybė yra siejama su ištekliais**, tačiau negalima šių sąsajų vertinti tiesiogiai. Žodis „kokybė“ turi įvairią prasmę. Tai labai priklauso nuo konkrečios srities. Yra mokslo sričių, kur teikiamos kokybiškos studijos, nes jų parengimas nereikalauja didelių išteklių (pvz., sociologija, psichologija). Kitos mokslo sritys (pvz., fizika, chemija, medicina), kurių parengimas brangiai kainuoja, susiduria su kokybės problema. Tame pačiame universitete galime pastebėti įvairių studijų kokybės reiškinių. Tai labai priklauso **nuo studijų programų kokybės**. Taip yra todėl, kad patiems universitetams patogiau turėti daug (nors ir nekokybiškų) studijų programų, kurios nuo jau esančios skiriasi keliais punktais, nes **su tuo susijęs ateinantis finansavimas**. Kai atsirado galimybė universitetams turėti daug ir įvairių studijų programų, niekas nesirūpino, kokybiškos jos ar ne, nes rūpėjo su tuo ateinantys pinigai. Tokiu būdu nebuvo skatinamas universiteto siekis gauti pinigus už kokybę, nes pinigai gaunami už kiekybę.

Dėl studijų kokybės ir finansavimo tarpusavio priklausomybės ekspertai išdėstė **dvi priešingas pozicijas**. Vieni mano, kad *studijų kokybė priklauso nuo finansavimo*, nes su tuo susiję dėstytojų atlyginimai, mokslinė bazė ir kiti dalykai. Kiti ekspertai išdėstė poziciją, kad *jeigu bus renkami pinigai, bet nebus daroma jokių pokyčių pačiame aukštojo mokslo sektoriuje*, studijų kokybė negerės, tik kad atsiras daugiau pinigų. Reformuojant aukštojo mokslo sektorių, tuo pat metu **reikėtų siekti geresnės studijų kokybės per studentų motyvaciją**, suinteresuotumą studijomis, norą mokytis. Taigi, svarbu, kad pokyčiai vyktų vienu metu keliose aukštojo mokslo srityse. Tik tokiu atveju didesnis finansavimas turės įtakos studijų kokybės gerinimui.

Pirmiausia link studijų kokybės reikia eiti **vertinimo keliu**, kitaip tariant, **audito**. Griežtesnė dėstomų dalykų kokybės kontrolė, struktūriniai pakeitimai, nereikalingų, nekokybiškų studijų programų naikinimas, mokslininkų pajėgų sutelkimas, kurie dabar dirba keliuose universitetuose (tai irgi paveikia kokybę), į vieną branduolį turi tiesioginį ryšį su studijų kokybe. Kai dėstytojas atsakingai dėsto paskaitas, įtraukdamas į ugdymo(si) procesą studentus, atsiranda abipusis ryšys, kuris kelia studijų kokybę. Struktūrinius pakeitimus turėtų atlikti patys universitetai, kurie bijo kaitos. Todėl reikia politinės valios, kuri paskatintų juos keistis.

Šios interesų grupės ekspertų nuomone, studijų kokybės klausimas tapo ypač aktualus, kai buvę institutai tapo universitetais, atsirado kolegijų ir aukštesniųjų mokyklų ir visi vienodom teisėm. Jau vien tai pakirto universitetų kartelę, nuleido ją žemyn. Ekspertai išdėsto poziciją, kad **aukštųjų mokyklų orientavimasis į tam tikras savo veiklos ir studijų kryptis** pagerintų studijų

kokybę. Šiuo metu dauguma universitetų siūlo įvairaus profilio studijų programas, nors kartais tos programos neatitinka universiteto veiklos srities. Galėtų būti keli universitetai, siūlantys bendresnio pobūdžio programas, o kitos aukštosios mokyklos orientuotųsi tik į specializuotą studijų programų grupę. Tokiu būdu atsirastų daugiau aiškumo abiturientams, kur stoti, norint įgyti konkrečios srities kvalifikaciją. Taip pat sustiprėtų patys universitetai, nes gilintųsi į savo konkrečią sritį. Aišku, galėtų ir kitur būti panašių studijų programų, tačiau jos turėtų atitikti tam tikrus kriterijus ir išlaikyti aukštą paruošimo lygį. Kitas dalykas, kuris pakerta studijų kokybę yra tas, kad universitetai turi teisę į savo lėšomis finansuojamas vietas **priimti tiek studentų, kiek nori**. Tokiu būdu **į aukštojo mokslo sektorių patenka visi, kas tik nori** ir gali už tai mokėti, nors galbūt visai nėra suinteresuoti mokytis. Kai nėra mokymosi motyvacijos, apie studijų kokybę sunku kalbėti. Todėl daugiau dėmesio skiriant dar moksleiviams bei pačių studentų įtraukimui į studijų procesą, turi būti formuojama nuostata, kad svarbiausia yra didelis žinių багаžo susikrovimas, o ne diplomai. Pinigai nėra didžiausias stimulas mokytis ir studijų kokybei gerinti. Didžiausias stimulas yra tikslo siekimas.

Kita pirmos interesų grupės ekspertų nuomonė tokia, kad **studijų kokybė priklauso nuo studentų skaičiaus**. Yra formuojama politika, kad būtų kuo daugiau išsilavinusių žmonių. Tačiau aukštasis mokslas – tai ne vien universitetai. Kalbant apie universitetus – tai turėtų būti aukščiausia pakopa, į kurią pakliūti galėtų tik gabiausi. Tai pagerintų ir universitetinio mokslo studijų kokybę.

Ekspertų teigimu, galvoti **apie studijų arba bent studijų dalies apmokestinimą** galima būtų tik tada, kai studijų kokybės lygis bus pakankamai aukštas. Pirmiausia reikia rūpintis auditorijų, laboratorijų, bibliotekų, įrangos kokybe, tada tik kalbėti apie studijų apmokestinimą. Suprantama, kad tai sunkiai įgyvendinama, nes norint pagerinti universitetų mokslinę bazę, pakelti dėstytojams atlyginimus, sukurti palankią mokymosi atmosferą, reikalingi pinigai, kurių valstybė neturi. Todėl nerealu galvoti, kad pirmiausia bus gerinama studijų kokybė, tada tik apmokestintos studijos. Ekspertų nuomone, studijų apmokestinimas yra realus žingsnis, nes žmogus turi pats prisidėti prie savo išsilavinimo. Gali būti taikomos įvairios išlygos gabiausiems studentams, tokios, kaip atleidimas nuo mokesčių, socialinių partnerių parama, vardinės stipendijos ir pan.

Antros interesų grupės ekspertų nuomone, pagerinti studijų kokybę galėtų normali, sureguliuota, motyvuota studentų atranka, kai į aukštojo mokslo sektorių ateitų žmonės, siekiantys ne gauti diplomą, o įgyti žinių ir įgūdžių. Tai galėtų įvykti žengiant vieną vienintelį žingsnį – **pakeitus bendrojo priėmimo taisykles**. Niekam nekyla abejonių, kad toks priėmimas, kai abiturientas gali stoti į 20 specialybių vienu metu, negali būti siejamas su mokymosi motyvacija ir

savo stojimo galimybių pasvarstymu, taip pat ir su studijų kokybe. Net nėra susimąstoma, kad tarp pasirinktų specialybių dažnai nėra jokio ryšio. Tikslas yra – įstoti, o kur – nesvarbu. Taigi matome, kad valstybė pati užprogramuoja prastą vienos ar kitos srities specialistų rengimą. Todėl sumažinus pasirinkimo galimybę bent iki 5 vietų, būsimas studentas gerai pagalvotų, ką pasirinkti, rimtai pasvarstęs savo galimybes. Kitas žingsnis, galintis įtakoti studijų kokybę – **stojamieji egzaminai į aukštąsias mokyklas** (nors tai nerealu, nes susiję su didelėmis išlaidomis). Tokiu būdu abiturientai turėtų galimybę vienais metais neįstojus, ruoštis ir bandyti stoti kitais metais arba per tuos metus pakeitus nuomonę, stoti į kitą programą. Taip keistūsi žmonių sąmonė, į konkrečias programas stotų motyvuoti mokytis studentai ir aukštasis mokslas vėl taptų vertybe.

Ekspertų teigimu, **aukštųjų mokyklų reitingavimas**, studentų žinių **vertinimo sistemos standartizavimas** ir skaidrumo užtikrinimas, aukštųjų mokyklų skatinimas jungtis (nors tai padaryti yra sudėtinga tiek dėl finansų, tiek dėl kiekvieno universiteto autonomijos ir nenoro jungtis ar keistis) taip pat galėtų paskatinti universitetus rūpintis kokybe.

Šios grupės ekspertai pastebi, kad ypač skiriasi visuomenės požiūris į skirtingas mokslo ir studijų įstaigas (universitetus, kolegijas, profesines mokyklas). Egzistuoja stereotipas, kad tik universitete mokytis yra prestižas, todėl kitose mokslo įstaigose mokytis dažnai nenorima dėl visuomenėje vyraujančios neigiamos nuomonės apie jas. Svarbu sąmoninti žmones, kad jie galvotų apie savo ateitį ir rinktųsi tai, kas patinka.

Analizuojant šios grupės ekspertų interviu duomenis dėl studijų kokybės gerinimo, buvo išsirta, kad svarbų vaidmenį atliktų **pati valstybė**, jeigu užsakinėtų tiek studentų, kiek jų reikia, racionaliai viską paskaičiavusi. Ekspertų teigimu, studijų kokybės gerinimo priemone galėtų būti valstybės finansuojamų vietų sumažinimas tam tikrose specialybose. Tai skatintų moksleivius atsakingiau rinktis studijų kryptį, nes kiekvienas galvotų apie realias galimybes įstoti.

Ir vienos, ir kitos interesų grupių ekspertai sutinka, kad studijų kokybę gerinti reikėtų pradėti **nuo studijų programų kokybės tikrinimo**, kad išliktų tik reikalingos, patrauklios ir kokybiškos studijų programos. Dėstytojų kvalifikacijos kėlimas bei atlyginimų augimas, studentų mainų galimybių sudarymas, materialinės techninės bazės atnaujinimas, studentų įtraukimas į mokslinį, praktinį darbą, galimybė aukštosioms mokykloms aktyviai bendradarbiauti su socialiniais partneriais ir verslu padėtų gerinti studijų kokybę.

Abiejų interesų grupių ekspertų pozicijos sutampa dėl to, kad keliant studijų kokybę svarbi yra ir ateinančių mokytis į aukštąsias mokyklas **studentų mokymosi motyvacija**, gebėjimas reikalauti, kritiškai mąstyti ir stengtis patiems kelti studijų kokybę, aktyviai dalyvaujant paskaitose, siekiant žinių, nelaukiant, kol kas nors tai padarys. Ekspertų nuomone, dar mokykloje

reikia rengti paskaitas mokiniams, kad jie rinktųsi tai, kas patinka, o ne tai, kas lieka. Taip pat, aktyviau turėtų veikti jau baigusių absolventų informacijos apie išeitą studijų programos pristatymo galimybes, kad būsimi studentai turėtų bent minimalų supratimą, ko jie mokysis vienoje ar kitoje programoje.

Ekspertų nuomonės sutampa ir dėl to, kad finansavimas turi įtakos gerinant studijų kokybę. Tai padėtų atnaujinti auditorijas, bibliotekas, įsigyti modernios įrangos ir kt.. Dėstytojų atlyginimų augimas skatintų juos atsakingiau žvelgti į savo darbą ir pritrauktų jaunos perspektyvias žmones kopti mokslininko karjeros laiptais. Tačiau pirmiausia ir svarbiausia yra tai, kad **egzistuoja abipusis ryšys tarp studentų lygmens ir universitetų lygmens, kurie tik kartu besikeisdami galėtų pagerinti studijų kokybę. Jei vienas iš šių lygmenų keisis, o kitas ne, rezultatų nesulauksime.** Tik jeigu bus įvykdyta ši sąlyga, didesnis finansavimas turės įtakos gerinant studijų kokybę. Priešingu atveju finansavimas nieko nepakeis, nesvarbu, iš kur jis ateitų, iš valstybės ar iš studentų.

Apibendrinant ekspertų pozicijas dėl studijų kokybės gerinimo sąlygų galima formuluoti tokias išvadas:

1. Pagerinti studijų kokybę galėtų aukštųjų mokyklų vertinimas, kitaip tariant, auditas: studijų programų perakreditavimas, griežtesnė dėstomų dalykų kokybės kontrolė, struktūriniai pakeitimai, nereikalingų, nekokybiškų studijų programų naikinimas, mokslininkų pajėgų sutelkimas, aukštųjų mokyklų orientavimasis į tam tikras savo veiklos ir studijų kryptis.
2. Reformuojant aukštojo mokslo sektorių, svarbu, kad pokyčiai vienu metu vyktų keliose aukštojo mokslo srityse. Tik tokiu atveju didesnis finansavimas (nesvarbu, ar atėjęs iš valstybės, ar iš studentų) turės įtakos studijų kokybės gerinimui.
3. Galvoti apie studijų arba bent studijų dalies apmokestinimą galima būtų tik tada, kai universitetai galėtų užtikrinti pakankamai aukštą studijų kokybės lygį (nors tai yra neįmanoma, nes valstybė tam neturi pinigų).
4. Egzistuoja abipusis ryšys tarp studentų lygmens ir universitetų lygmens, kurie tik kartu besikeisdami galėtų pagerinti studijų kokybę. Jei vienas iš šių lygmenų keisis, o kitas ne, finansavimas neturės įtakos gerinant studijų kokybę, nesvarbu, iš kur jis ateitų, iš valstybės ar iš studentų.

4. 3. 3. Aukštojo mokslo finansavimo (apmokestinimo) aspektas

Kalbant apie aukštojo mokslo reformą, turi keistis aukštųjų mokyklų finansavimas. Kyla daug diskusijų dėl įmokų už studijas įvedimą, valstybės vaidmenį skiriant lėšas ir pan.

Pirmos interesų grupės ekspertų nuomone, finansavimo aspektas, kalbant apie aukštojo mokslo reformą, yra labai svarbus. Aukštojo mokslo reformai bendrai reikia pinigų. Problema ta, kad apie reformą buvo pradėta kalbėti, tinkamai tam nepasirengus. Pirmiausiai reikalingas reformos planas. Taip pat, reikalinga informacijos sklaida, ko turi būti siekiama.

Ekspertai taip pat pateikia poziciją, kad studijoms ir mokslui reikalingi pinigai - pinigai bet kokie, iš kur jie beateitų (iš valstybės biudžeto, studentų, rėmėjų ir pan.). Aukštosios mokyklos yra valstybinės įstaigos, todėl **valstybė turėtų jas remti**. Geriausia, kad valstybė galėtų skirti daugiau lėšų, nes visas universiteto modernizavimas reikalauja lėšų (auditorijos, bibliotekos, laboratorijos ir kt.), kad studentai turėtų kuo patrauklesnes sąlygas mokytis universitete. Jeigu visuomenė bus išsilavinusi, ji galės išspręsti daug problemų, susijusių su dorove, ekonomika, todėl norisi pritraukti kuo daugiau žmonių į aukštojo mokslo sektorių. Šiuo metu aukštasis mokslas tampa masiniu, nes žmonės nori susikurti geresnę ateitį. Skaičius didėja ir norima, kad tas skaičius dar didėtų. Tačiau besimokančiųjų skaičius didėja greičiau negu valstybės biudžetas.

Ekspertų nuomone, **valstybės finansavimas turi išlikti**. Pagal šiuo metu galiojantį įstatymą, visi studentai turi mokėti už mokslą, tačiau valstybės finansavimą gauna geriausiųjų 50%, kurie atleidžiami nuo mokesčio. Tenka pripažinti, kad valstybė negali pilnai finansuoti visų studentų, nes aukštasis mokslas kiekvienais metais brangsta ir brangsta greičiau negu didėja valstybės biudžetas. Todėl prie savo studijų aukštojoje mokykloje turėtų prisidėti patys studentai. LR Konstitucijoje numatyta, kad daliai gerai besimokančių garantuojamas nemokamas mokslas. Todėl valstybė turėtų **remti tam tikrą procentą studentų** – pačius gabiausius – bei tuos, kurie negali mokėti už studijas dėl savo socialinės padėties. Kadangi nėra vieningos vertinimo sistemos, todėl valstybė turėtų remti tam tikrą skaičių ar procentą studentų pagal mokymosi pasiekimus. Didžioji dalis studentų turėtų mokėti už studijas, žinodami, kad gali pasiimti paskolą, kuri padengtų ir pragyvenimo išlaidas, ir įmoką už mokslą. Valstybė taip pat turėtų **finansuoti studijų programas**, kurios dėl savo praktinio pritaikymo trūkumo nėra paklausios, bet moksliniu ir teoriniu požiūriu labai svarbios kultūrai, istorijai ir t.t.

Universitetai šiuo metu gali gauti lėšų ir iš socialinių partnerių, gali užsidirbti iš šalies, dalyvaudami projektuose. Tačiau **socialiniai partneriai turėtų aktyviau įsitraukti į aukštojo mokslo sritį**. Socialinių partnerių dalyvavimas Taryboje būtų efektyvus tuo požiūriu, kad jie

galėtų pasiūlyti, kaip geriau organizuoti darbą, finansavimą; taip pat socialiniai partneriai galėtų padėti aukštosioms mokykloms, kurių absolventai jiems reikalingi (ne tik finansavimo, bet ir įrangos atnaujinimo, praktikos vietų suteikimo prasme).

Kalbos apie reformą konkrečiai prasidėjo nuo studijų įmokų įvedimo, kas sukėlė visuomenėje nuomonę, kad tai yra būsimos reformos pagrindas. Analizuojant pirmos interesų grupės ekspertų pozicijas, buvo iširta, kad finansai yra svarbus dalykas, tačiau **aukštojo mokslo apmokestinimas neturėtų būti pirmas žingsnis aukštojo mokslo reformos link**. Studijų apmokestinimas – tai ne reforma. Reikia rūpintis studijų kokybe, nes studentų pinigai turi ateiti į kokybiškas studijas, negali būti atvirkščiai. Kita vertus, akivaizdu, kad daugelyje valstybių įvedamas mokestis už mokslą kaip dalinis prisidėjimas (gali būti registracijos mokestis) prie studijų kokybės gerinimo. Valstybei yra per didelė našta, nes aukštojo išsilavinimo poreikis didėja greičiau negu valstybės biudžetas.

Ekspertų nuomone, kokybė, bet kokiam reiškiniui tampant masiniu, mažėja. Kokybės ir finansavimo problema, turint daug studentų ir nepakankamą finansavimą, galima spręsti trejais keliais: 1. jei turime tiek studentų, ir jiems neužtenka pinigų, valstybė turi ženkliai padidinti finansavimą (šiomis sąlygomis tai yra nerealu); 2. turime tiek studentų, turime tiek pinigų, galime radikaliai sumažinti studentų skaičių (šis kelias realusnis, tačiau išaugs didelis nepasitenkinimas visuomenėje; kils didelės problemos pačiose aukštosiose mokyklose, nes sumažės krūviai, dėstytojai, patalpos ir pan.); 3. turime tiek studentų, tiek pinigų, **valstybė finansavimo nedidina, studentų skaičius išlieka toks pat, todėl daliai studentų įvedama studijų įmoka**. Iš visų galimų kelių trečias kelias labiausiai tikėtinas ir šį variantą lengviausia realizuoti. Kitaip tariant, yra du kraštutiniai: 1. galima manyti, kad aukštasis mokslas galėtų būti visiškai nemokamas, nes tai yra viešoji gėrybė; bei dėl visuotino prieinamumo, kad visų sluoksnių atstovai turėtų galimybę siekti aukštojo išsilavinimo; 2. galima galvoti, kad aukštasis mokslas galėtų būti pilnai mokamas, nes įgydami aukštąjį išsilavinimą, žmonės sau susikuria gerbūvį ir galėtų patys už tai mokėti. Todėl tarpinė, subalansuota nuomonė yra tokia, kad **tiek valstybė, tiek visuomenė, tiek pats žmogus turi įnešti savo indelį į aukštojo mokslo sektorių**. Studentams, kurie moka pilną studijų kainą, galėtų būti suteikiamos įvairios išlygos (pvz. Tie, kurie po studijų lieka dirbti Lietuvoje 3 metus, gali būti atleidžiami nuo mokesčio už studijas. Tai kažkiek sustabdytų protų nutekėjimą iš Lietuvos bei užtikintų reikalingos kvalifikacijos žmonių būvimą rinkoje). Studijų įmokų įvedimas vyksta dėsningai visoje Europoje.

Analizuojant pirmos interesų grupės ekspertų pozicijas dėl mokesčio už studijas įvedimo buvo iširta, kad šiuo metu apmokestinti studijas būtų per anksti dėl dviejų priežasčių: 1.

universitetai negali pasiūlyti kokybiškų studijų, todėl apmokestinus aukštąjį mokslą, studentai investuotų į nekokybišką „produktą“; 2. tam, kad galima būtų įvesti mokestį už aukštąjį mokslą, pirmiausiai **reikia sutvarkyti paskolų sistemą**. Kalbant apie paskolas, reikia pripažinti, jog kelia grėsmę mintis, kad norint mokytis universitete, reikės pasiimti keliasdešimt tūkstančių paskolą, kurią reikės po tam tikro laiko gražinti. Todėl pirmiausiai reikia sudaryti galimybę studentams lengvatinėmis sąlygomis pasiskolinti pinigų. Taip pat, turėtų būti gerai apgalvotos paskolos gražinimo galimybės, sietinos su absolvento įsidarbinimu ir pajamom. Siūloma studentams, neišgalintiems mokėti už studijas, įvesti tam tikras lengvatas. Jeigu nebus sutvarkyta paskolų gavimo sistema, gali atsitikti taip, kad įmokų už studijas įvedimas skatins socialinę atskirtį ir aukštasis mokslas taps mažiau prieinamas galbūt gabiems, bet negebantiems už studijas susimokėti asmenims.

Ekspertai pateikia poziciją, kad **studijų apmokestinimo nereikia sieti su mokymosi motyvacija**. Vienus studijų įmoka motyvuos, kitus ne. Tai priklauso nuo žmonių sąmoningumo, asmeninių tikslų. Žmogus, suprasdamas aukštojo išsilavinimo teikiamą naudą, yra motyvuotas gauti aukštąjį išsilavinimą. Mokymosi motyvacija taip pat priklauso nuo tautos tradicijų. Lietuvoje dažnai jau mokykloje mokiniai mokosi dėl pažymio. Nėra tradicijos mokytis dėl žinių. Taip pat yra universitete. Žmonės stoja į universitetus tam, kad gautų diplomą. Ekspertų nuomone, reikia keisti priėmimą į aukštąsias mokyklas, kad į konkrečias studijų programas įstotų tie, kurie nori studijuoti tą sritį. Priešingu atveju vyks prekyba diplomais. Tačiau visuomenėje vyrauja nuomonė, kad geriau turėti aukštojo mokslo diplomą, negu įgyti specialybę profesinėje mokykloje. Jeigu žmogus ateina tik diplomu, tai mokestis už studijas nieko nepakeis.

Analizuojant ekspertų pozicijas dėl nutarimo, kad už studijas neturi mokėti „aštuntukininkai“ buvo ištirta, kad toks sprendimas yra geriau už siūlytą pataisą, jog už mokslą neturi mokėti tie, kurie be skolų išlaikė sesiją. Jeigu būtų priimtas nutarimas, kad visi be skolų išlaikę sesiją nemoka už studijas, reikėtų labai stipriai mažinti studentų skaičių. Racionaliausia būtų priimti tokį sprendimą, kad **kiekvienas universitetas kiekvienoj studijų srity nusiųs savo vidurkį, nuo kurio studentai nemokėtų už studijas (galėtų būti pagal grupės balų vidurkį)**. Kita **alternatyva būtų nustatyti nemokančiųjų procentą** kiekvienoje studijų programoje, kurią nustatytų pati aukštoji mokykla. Taip pat, galima būtų įvesti registracijos mokestį tiems, kas įstoja į valstybės finansuojamą vietą. Ekspertai pabrėžia, kad skirstyti studentus į mokančius ir nemokančius pagal pažymį („aštuntuką“) nėra gerai, nes **nėra bendros, patikimos ir skaidrios vertinimo sistemos, pagal visiems vienodus kriterijus**. Vertinimą galima standartizuoti.

Dauguma pirmos interesų grupės ekspertų išdėstė **pritariančią poziciją dėl „studijų krepšelio,, įvedimo**. Tai reiškia, kad kiekvienas žmogus, baigęs mokyklą, įstojęs į universitetą turi teisę gauti šį krepšelį. Sunku nustatyti „krepšelio“ dydį, nes skirtingų studijų programų įgyvendinimas kainuoja įvairiai. Tai priklauso nuo valstybės galimybių. Gali būti, kad „krepšelis“ bus tokio dydžio, kad į didžiąją dalį studijų jo pilnai pakaks. Norintys studijuoti brangesnius mokslus, turės prisidėti trūkstamą dalį patys. Gali būti kitas variantas, kai bus nustatyti skirtingų dydžių „krepšeliai“ ir studentas atsineš tokią sumą pinigų, kiek jam reikės studijų išlaidoms padengti. Tačiau paleidus daug įvairių dydžių „krepšelių“ pats „krepšelis“ nebetektų prasmės. Aišku, turi būti sutvarkyta paskolų sistema, kad studentai, kuriems reikia primokėti trūkstamą dalį arba pilnai susimokėti už studijas, galėtų pasiskolinti iš paskolų fondo. Ekspertų nuomone, „krepšelis“ galėtų atsirasti ir valstybiniuose, ir privačiuose universitetuose tik tuo atveju, jeigu valstybės užsakymu privatusis universitetas geriau parengtų reikiamos srities specialistą. Tai gali skatinti konkurenciją tarp aukštųjų mokyklų. Ekspertai išdėstė poziciją, kad „krepšeliai“ – neigiamas dalykas tuo požiūriu, kad aukštosios mokyklos sieks išlaikyti studentus aukštosiose mokyklose, nes tai yra pinigai. Todėl įvedus „krepšelį“ turėtų būti keičiamas priėmimas į aukštąsias mokyklas. Priešingu atveju, į kai kuriuos universitetus įstos studentai, nepasirengę mokytis aukštosiose mokyklose, tačiau universitete išliks tik dėl to, kad aukštoji mokykla norės išsaugoti su tuo studentu ateinančias lėšas.

Ir vienos, ir kitos ekspertų grupių nuomonės sutampa dėl to, kad valstybė turėtų prisidėti prie aukštojo mokslo finansavimo. **Valstybė turėtų racionaliau skirstyti lėšas**, realiai vertindama, kiek kokių specialistų reikia, kur geriausiai ruošiami specialistai. Neracionalu skirstyti lėšas pagal pernai metus. Valstybė turi savo prioritetines studijų kryptis, kurios reikalingos valstybei, tačiau nėra konkurencingos, todėl galėtų remti studentus, kurie pasirinktų tokias specialybes. Tas sritis, kurios valstybei nėra labai svarbios ir yra populiarios, galėtų atiduoti rinkai. Taip pat, valstybė bent jau iš dalies turi finansuoti studentų mokymąsi, skiriant stipendijas patiems gabiausiems. Galėtų keistis valstybės finansuojamų vietų procentas (pvz., ne per pusę, o gal 20% finansuoti, kiti turėtų mokėti patys).

Abiejų grupių ekspertų teigimu, **vien studijų apmokestinimas nepakels studijų kokybės** ir nuo to reforma negali prasidėti. Galima manyti, kad studijų apmokestinimas pagerins studijų kokybę (studentai, mokantys už studijas reikalaus kokybiškų studijų, sieks žinių, tuo pačiu skatindami dėstytojus ruošti ir kokybiškiau dirbti savo darbą); kita vertus, studijų apmokestinimas gali nieko nepakeisti (studentai mokės pinigus ir numos ranka į studijų kokybę, nes, pvz., bijos

ginčytis su dėstytoju ir pan.). Vienu metu kaita turi vykti keliuose aukštojo mokslo segmentuose. Jeigu kalbėtume apie mokamą mokslą, tai visoje Europoje matomas toks reiškinys, kad studijos apmokestinamos, nes aukštasis mokslas tampa masiniu ir valstybė nepajėgi jo finansuoti. Tačiau pirmiausia **turi būti užtikrinama kokybė, tik tada apmokestintos studijos**. Viena iš studijų kokybės problemų yra ta, kad pinigai yra gaunami už programas, todėl šiuo metu matome reiškinį, kad universitetuose yra daug įvairių (taip pat ir nekokybiškų) studijų programų. Siekti kokybės pirmiausia reikia akreditavus nereikalingas studijų programas, o su studijų apmokestinimu reformos nesieti. **Mokslo ir studijų reformos ašis turėtų būti kokybė.**

Abiejų interesų grupių ekspertų nuomonės sutampa dėl to, kad mokymosi motyvacija neturi jokio ryšio su studijų apmokestinimu. Tai priklauso nuo asmens individualaus nusiteikimo mokytis, nuo studento sąmoningumo, taip pat nuo nacionalinio charakterio bruožų. Lietuvoje į universitetus įstoja visi, kas nori įgyti aukštąjį išsilavinimą, todėl pats studijų procesas mažai rūpi. Dažnai žmogui svarbiausia įstoti ir gauti diplomą. Kalbant apie studijų pasirinkimą, studentai dažnai renkasi ne tai, ko asmeniškai nori, o kas yra populiaru tuo metu. Todėl patekę ne į tas studijas, kurios patinka, o tas, kurios yra primetamos, žmonės nėra motyvuoti mokytis. Ekspertų nuomonės sutampa ir dėl to, kad siekiant aukštesnės studentų mokymosi motyvacijos, reikia keisti bendro priėmimo taisykles. Kitas dalykas, mokymosi motyvaciją skatina ir sukurta mokymosi aplinka. Patogios bibliotekos, auditorijos, sudarytos patogios mokymosi sąlygos daro tam tikrą poveikį. Trūksta profesinių informavimo taškų, karjeros planavimo centro, laiko vadybos. Daug kas priklauso dar ir nuo to, kokie studentai įstoja mokytis. Tie, kurie mokykloje mokėsi žemais balais, nebus motyvuoti universitete mokytis gerai, ypač, jeigu įstojo į paskutinę sąrašė nurodytą specialybę.

Analizuojant antros interesų grupės ekspertų pozicijas dėl nutarimo, kad už studijas neturi mokėti „aštuntukininkai“ buvo ištirta, kad studijų apmokestinimą sieti su „aštuonetu“ nėra gerai. Abiejų grupių ekspertų nuomonės sutampa dėl to, kad studentų apmokestinimo problemos kyla dėl aiškios vertinimo sistemos nebūvimo. Skirtingose studijų srityse ir specialybėse gerai besimokančio studento samprata gali keistis. Todėl negalima visiems nustatyti tokios pačios kartelės. Pirmiausia reikia ieškoti vertinimo kriterijų ir keisti vertinimo sistemą. Antrosios interesų grupės ekspertai siūlo **palikti tokią sistemą, kokia yra dabar**, kai pusė moka už studijas, pusė – ne (pagal rotacijos principus). Manoma, kad tai skatina konkurenciją, motyvuoja veikti ir siekti geresnių rezultatų. Kitas šios grupės ekspertų siūlymas yra toks, kad už studijas nemokėtų visi, be skolų išlaikę sesiją. Jeigu „penketas“ yra žemiausias pažymys, kuris yra įskaitomas, tai turi būti riba, skirianti mokančius ir nemokančius už studijas.

Antros interesų grupės ekspertai nepasisako prieš mokamą mokslą. Išdėstyta pozicija, kad **mokslas gali būti mokamas**, tik turėtų būti sudarytos sąlygos visiems, norintiems įgyti aukštąjį išsilavinimą, mokytis aukštosiose mokyklose. Kitaip tariant, turi būti užtikrintas prieinamumo ir lygių galimybių principas. Turėtų būti sutvarkyta paskolų sistema bei sudarytos palankios paskolos grąžinimo sąlygos. Galėtų būti įvairūs išsimokėjimai, lizingo paslaugos ir pan. Šiuo metu kiekvienas jaunas žmogus, ypač neturėdamas finansinės paramos šeimoje, bijotų paimiti didelę sumą, kurią reikės atiduoti. Užsienyje žmonės, paėmę paskolas mokslams žino, kad baigę studijas gaus gerai apmokamą darbą ir net atiduodami paskolą, galės patogiai gyventi. Lietuvoje atlyginimai, net žmonių, turinčių aukštąjį išsilavinimą, nėra dideli, todėl paskola mokslams gali keletui metų ap sunkinti jauno žmogaus gyvenimą. Svarbu, kad mokestis už mokslą būtų adekvatus pragyvenimo lygiui, o taip pat paskolos grąžinimas būtų racionaliai sureguliuotas. Ekspertų nuomone, reikėtų įtraukti socialinius partnerius į aukštojo mokslo finansavimą. Nemokamos studijos turi būti suteikiamos tik ypač gabiems studentams, kurie įrodo savo sugebėjimus. Studijų apmokestinimas galbūt suteiktų daugiau sąmoningumo žmonėms, taip pat skatintų dėstytojus atsakingiau dirbti keisti dėstyimo formas ir būdus, didesnę dėmesį skiriant praktinėms naujovėms.

Apibendrinant ekspertų pozicijas dėl aukštojo mokslo finansavimo (apmokestinimo) galima daryti tokias išvadas:

1. Aukštojo mokslo reformai bendrai reikia pinigų. Aukštosios mokyklos yra valstybinės įstaigos, todėl valstybė turėtų jas remti, racionaliai skirstydama lėšas, realiai vertindama situaciją. Valstybės finansavimas turi išlikti geriausiai besimokantiems studentams. Valstybė taip pat turėtų finansuoti studijų programas, kurios dėl savo praktinio pritaikymo trūkumo nėra paklausios, bet moksliniu ir teoriniu požiūriu labai svarbios kultūrai, istorijai, valstybei.
2. Aukštojo mokslo apmokestinimas neturėtų būti pirmas žingsnis aukštojo mokslo reformos link. Mokslo ir studijų reformos ašis turėtų būti kokybė. Tačiau tiek valstybė, tiek visuomenė, tiek pats žmogus turi įnešti savo indėlį į aukštojo mokslo sektorių. Kadangi valstybė negali padidinti finansavimo, studentų skaičius aukštajame moksle išlieka toks pat, todėl daliai studentų turi būti įvesta studijų įmoka.
3. Apie aukštojo mokslo apmokestinimą galima kalbėti tik sutvarkius paskolų sistemą, sudarant sąlygas studentams lengvatinėmis sąlygomis pasiskolinti pinigų. Taip pat, turėtų būti gerai apgalvotos paskolos grąžinimo galimybės, sietinos su absolvento įsidarbinimu ir pajamom.

4. Studijų apmokestinimo nereikia sieti su mokymosi motyvacija, nes motyvacija priklauso nuo žmonių sąmoningumo, asmens individualaus nusiteikimo mokytis, taip pat nuo nacionalinio charakterio bruožų. Vienus studijų įmoka motyvuos, kitus – ne. Siekiant aukštesnės studentų mokymosi motyvacijos, reikia keisti bendro priėmimo taisykles.
5. Skirstyti studentus į mokančius ir nemokančius už studijas pagal pažymį (šiuo metu „aštuntuką“) nėra gerai, nes nėra bendros, patikimos ir skaidrios vertinimo sistemos, pagal visiems vienodus kriterijus. Todėl kiekvienas universitetas kiekvienoj studijų srity galėtų nusistatyti savo vidurkį, nuo kurio studentai nemokėtų už studijas (galėtų būti pagal grupės balų vidurkį). Kita alternatyva būtų nustatyti nemokančiųjų procentą.
6. Nors dauguma ekspertų išdėstė pritariančią poziciją dėl „studijų krepšelio„ įvedimo, tenka pripažinti, kad sunku nustatyti „krepšelio“ dydį, nes skirtingų studijų programų įgyvendinimas kainuoja įvairiai.
7. Pagrindinis studijų „krepšelio“ trūkumas tas, kad aukštosios mokyklos sieks išlaikyti studentus (net ir nepasirengusius studijoms aukštosiose mokyklose), nes su tuo bus susiję ateinantys pinigai.

4. 4. Tyrimo rezultatų apibendrinimas

Atlikus kiekybinio ir kokybinio tyrimo duomenų analizę buvo iširta, kad studentai **aukštojo mokslo reformos pradžia** labiau sieja su sau svarbiais ir aktualiais dalykais, tokiais kaip išsamios informacijos apie universitetus bei studijų programas teikimu, dėstytojų kvalifikacijos kėlimu, stipendijų gavimo galimybėmis bei paskolų sistemos sutvarkymu. Tuo tarpu aukštojo mokslo **ekspertų pozicija** šiuo klausimu labiau **politinė**. Pašnekovai išskyrė tokias svarbias reformos dalis, kaip politinės valios poreikį reformuojant aukštąjį mokslą, reformos plano parengimą, tikslų iškėlimą, uždavinių suformulavimą, reglamentuotos teisinės juridinės bazės parengimą. Tokios ir vienu, ir kitų respondentų pozicijos gali būti dėl to, kad vieni (studentai) tiesiogiai dalyvauja aukštojo mokslo sektoriuje, tuo tarpu kiti (ekspertai) analizuoja, lygina, kuria, reglamentuoja aukštojo mokslo sistemą. Todėl **studentai**, tiesiogiai susidūrę su aukštojo mokslo sistemos spragomis, išskiria tai, kas, jų manymu, labiausiai reikalauja reformos (**iš praktinės pusės**). Ekspertai labiau linkę žengti racionalius žingsnius, siūlydami pirmiausiai parengti aukštojo mokslo reformos strateginį planą.

Išanalizavus ekspertų pozicijas dėl aukštojo mokslo reformos buvo iširta, kad **aukštasis mokslas turi būti pertvarkomas kompleksiskai**, t.y., turi būti numatyta ir finansavimo, ir struktūrinė, ir turinio, ir kokybės užtikrinimo reforma. Visi šie dalykai turi būti keičiami vienu metu. Tuo tarpu studentai išdėstė poziciją, kad aukštojo mokslo apmokestinimas neturėtų būti aukštojo mokslo reformos vienu iš pirmųjų žingsnių. Pirmiausiai, jų nuomone, reikėtų pasirūpinti studijų kokybės užtikrinimu, tik tada galvoti apie studijų apmokestinimą. Studentai, visų pirma, susirūpinę tuo, kad jiems gali tekti mokėti už studijas. Suprantama, kad jausdami grėsmę patekti į mokančių už mokslą būrį, jie pateikia neigiamą nuomonę dėl mokesčio už mokslą įvedimo. Tačiau bet kokia reforma negali būti vadinama reforma, jeigu apima tik vieną kažkurią srities dalį (ekspertų pozicija). Reformuojama turi būti visa sritis.

Buvo iširta ekspertų pozicija **dėl laisvos rinkos modelio** taikymo reformuojant aukštojo mokslo sistemą. Apibendrinant galima daryti išvadą, kad aukštojo mokslo sistemoje gali būti ribota, tariama (kvazi) rinka. Kadangi aukštojo mokslo sektoriuje yra tiek paklausių, tiek nepaklausių specialybių, rinka negali sutvarkyti aukštojo mokslo. Ji galima tikrai tuose aukštojo mokslo segmentuose, kur yra tam galimybės atsirasti (vadyba, ekonomika, verslas ir kt.). Kai kalbama apie nepaklausias specialybes (fizika, chemija, biologija ir kt.), laisvos rinkos modelis neveiks. Didžiausias rinkos ekonomikos trūkumas tas, kad kiekviena organizacija, kuri veikia rinkoje, siekia pelno. Tas gali atsitikti ir universitetams. Todėl bet kuriuo atveju turėtų išlikti

valstybės priežiūra. Švietimo politiką turėtų reglamentuoti valstybė ir įstatymais užtikrinti, kad universitetai laikytųsi tokios politikos

Kiekybinėje apklausoje dalyvavusių Lietuvos universitetų studentų nuomonių analizė leidžia daryti išvadas, kad **studijų kokybė** priklauso nuo dėstytojų ir studentų aktyvesnio dalyvavimo moksliniuose tyrimuose bei profesinėse praktikose, aukštųjų mokyklų bendradarbiavimo su socialiniais partneriais, padidintos studentų įtakos universiteto mastu, įsiklausimo į studentų nuomonę apie mokslininko dėstyto kokybę, subalansuoto studentų skaičiaus studijų programose, taip pat informacijos teikimo apie universitetų, studijų programų vertinimą. Vėl pastebima tendencija, kad studentai pirmiausiai išskiria tas sritis, kuriose jie tiesiogiai dalyvauja (**studentų požiūris į studijų kokybės gerinimą labiau praktinis**). Tuo tarpu, **ekspertai** siūlo pradėti nuo aukštųjų mokyklų vertinimo, kitaip tariant, **audito**: studijų programų perakreditavimo, nereikalingų, nekokybiškų studijų programų naikinimo, griežtesnės dėstomų dalykų kokybės kontrolės, mokslininkų pajėgų sutelkimo į vieną branduolį, struktūrinių pakeitimų, aukštųjų mokyklų orientavimosi į tam tikras savo veiklos ir studijų kryptis.

Tiek studentų, tiek ekspertų nuomonės sutampa dėl to, kad **vien didesnis finansavimas nepagerins studijų kokybės** (nesvarbu, iš kur jis ateitų, iš valstybės ar iš studentų). Reformuojant aukštojo mokslo sektorių, svarbu, kad pokyčiai vienu metu vyktų keliose aukštojo mokslo srityse. Tik tokiu atveju didesnis finansavimas turės įtakos studijų kokybės gerinimui. Tokia kiekybinio ir kokybinio tyrimo rezultatų analizė leidžia daryti išvadą, kad **iš dalies pasitvirtino tyrimo hipotezė, kad finansavimas – instrumentas pagerinti studijų kokybę**. Egzistuoja abipusis ryšys tarp studentų lygmens ir universitetų lygmens, kurie tik kartu besikeisdami galėtų pagerinti studijų kokybę. Jei vienas iš šių lygmenų keisis, o kitas ne, studijų kokybė nepagerės. Studijų kokybės gerinimui turi įtakos tiek dėstytojai, tiek studentai, tiek socialiniai partneriai, dalyvaudami aukštojo mokslo sistemoje.

Atlikus kokybinio tyrimo duomenų analizę dėl **aukštojo mokslo finansavimo (apmokestinimo)** buvo iširta kad aukštojo mokslo reformai bendrai reikia pinigų. Aukštosios mokyklos yra valstybinės įstaigos, todėl valstybė turėtų jas remti, racionaliai skirstydama lėšas, realiai vertindama situaciją. Valstybės finansavimas turi išlikti geriausiai besimokantiems studentams. Valstybė taip pat turėtų finansuoti studijų programas, kurios dėl savo praktinio pritaikymo trūkumo nėra paklausios, bet moksliniu ir teoriniu požiūriu labai svarbios valstybei.

Kokybinio tyrimo duomenų analizė leidžia formuluoti išvadą, kad aukštojo mokslo apmokestinimas neturėtų būti pirmas žingsnis aukštojo mokslo reformos link. **Mokslo ir studijų reformos ašis turėtų būti kokybė.** Tačiau tiek valstybė, tiek visuomenė, tiek pats žmogus turi įnešti savo indėlį į aukštojo mokslo sektorių. Kadangi valstybė negali padidinti finansavimo, studentų skaičius aukštajame moksle išlieka toks pat, todėl daliai studentų turi būti įvesta studijų įmoka. Turi būti sutvarkyta paskolų sistema, sudarant sąlygas studentams lengvatinėmis sąlygomis pasiskolinti pinigų. Taip pat, turėtų būti gerai apgalvotos paskolos grąžinimo galimybės. Buvo iširta, kad aukštojo mokslo apmokestinimas gali paskatinti jaunų žmonių emigraciją, stojančiųjų skaičiaus į Lietuvos aukštąsias mokyklas mažėjimą, studijų užsienio aukštosiose mokyklose pasirinkimą, aukštojo mokslo prieinamumą tiems, kas galės už jį susimokėti, sukelti grėsmę nepaklausioms, bet strategiškai svarbioms studijų programoms, paskatinti socialinę atskirtį.

Tyrimo dalyvavusių respondentų nuomonės sutampa dėl to, kad skirstyti studentus į mokančius ir nemokančius už studijas pagal pažymį (šiuo metu „aštuntuką“) nėra gerai, nes nėra bendros, patikimos ir skaidrios vertinimo sistemos, pagal visiems vienodus kriterijus. Nors dauguma kiekybinėje apklausoje dalyvavusių respondentų mano, kad už studijas aukštojoje mokykloje neturėtų mokėti visi, kurie be skolų išlaikė sesiją, studentų dalis pasiūlė palikti du nemokamo mokslo kriterijus: „aštuntuką“ ir rotaciją. Kitas siūlymas buvo mokėti registracijos mokestį (pvz., 4MGL). Racionaliausias sprendimas, kurį pasiūlė tiek kokybinėje apklausoje dalyvavę studentai, tiek kokybiniame tyrime dalyvavę ekspertai, būtų **kiekviename universitete, kiekvienoj studijų srity nusistatyti vidurkį, nuo kurio studentai nemokėtų už studijas** (galėtų būti pagal grupės balų vidurkį). Kita alternatyva būtų nustatyti nemokančiųjų procentą.

Nors dauguma ekspertų išdėstė pritariančią poziciją dėl „studijų krepšelio“, įvedimo, tenka pripažinti, kad sunku nustatyti „krepšelio“ dydį, nes skirtingų studijų programų įgyvendinimas kainuoja įvairiai. Pagrindinis studijų „krepšelio“ trūkumas tas, kad aukštosios mokyklos sieks išlaikyti studentus (net ir nepasirengusius studijoms aukštosiose mokyklose), nes su tuo bus susiję ateinantys pinigai.

Tiek studentų, tiek ekspertų pozicijos sutampa dėl to, kad studijų apmokestinimo nereikia sieti su mokymosi motyvacija, nes motyvacija priklauso nuo žmonių sąmoningumo, asmens individualaus nusiteikimo mokytis, taip pat nuo nacionalinio charakterio bruožų. Taip pat ir universitetų siekiai gerinti bei efektyvinti studijų kokybę pirmiausiai priklauso nuo aukštojo mokslo įstaigos išsikeltų tikslų.

Galima daryti tokias išvadas:

1. Aukštojo mokslo reformos pradžią Lietuvos valstybinių universitetų studentai labiau sieja su praktiniais dalykais (dėstytojų kvalifikacijų kėlimas, stipendijų gavimo galimybės ir pan.), tuo tarpu ekspertų pozicija šiuo klausimu labiau politinė (reikalingas reformos planas, suformuluoti tikslai, uždaviniai ir pan.).
2. Aukštasis mokslas turi būti pertvarkomas kompleksiskai, t.y., turi būti numatyta ir finansavimo, ir struktūrinė, ir turinio, ir kokybės užtikrinimo reforma. Visi šie dalykai turi būti keičiami vienu metu. Tuo tarpu studentai išdėstė poziciją, kad aukštojo mokslo apmokestinimas neturėtų būti aukštojo mokslo reformos vienu iš pirmųjų žingsnių.
3. Studentų požiūris į studijų kokybės gerinimą labiau praktinis (susijęs su dėstytojų ir studentų bendradarbiavimu, aukštųjų mokyklų bendradarbiavimu su socialiniais partneriais, padidinta studentų įtaka ir pan.). Ekspertai laikosi pozicijos, kad studijų kokybės gerinimas susijęs su aukštųjų mokyklų vertinimu (auditu).
4. Didesnis finansavimas (nesvarbu, iš kur jis ateitų, iš valstybės ar iš studentų) turės įtakos studijų kokybės gerinimui tik tokiu atveju, jeigu reformuojant aukštojo mokslo sektorių pokyčiai vienu metu vyktų keliose aukštojo mokslo srityse. Tai leidžia **iš dalies patvirtinti tyrimo hipotezę, kad finansavimas – instrumentas pagerinti studijų kokybę.**
5. Turi išlikti valstybės finansavimas aukštosioms mokykloms, nes jos yra valstybinės įstaigos. Valstybė turėtų racionaliai skirstyti lėšas, paremti geriausiai besimokančius studentus, finansuoti nepaklausias, bet strategiškai svarbias studijų programas.
6. Valstybė negali padidinti finansavimo, studentų skaičius aukštajame moksle išlieka toks pat, todėl daliai studentų turi būti įvesta studijų įmoka. Turi būti sutvarkyta paskolų sistema, sudarant sąlygas studentams lengvatinėmis sąlygomis pasiskolinti pinigų.
7. Skirstyti studentus į mokančius ir nemokančius už studijas pagal pažymį (šiuo metu „aštuntuką“) nėra gerai, nes nėra bendros, patikimos ir skaidrios vertinimo sistemos, pagal visiems vienodus kriterijus. Racionaliausias sprendimas būtų kiekviename universitete, kiekvienoj studijų srity nusistatyti vidurkį, nuo kurio studentai nemokėtų už studijas (galėtų būti pagal grupės balų vidurkį).
8. „Studijų krepšelio„ įvedimas gali turėti neigiamų pasekmių tuo požiūriu, kad aukštosios mokyklos sieks išlaikyti studentus (net ir nepasirengusius studijoms aukštosiose mokyklose), nes su tuo bus susiję ateinantys pinigai.

IŠVADOS

Išanalizavus aukštojo mokslo raidą, paskirtį, studijų kokybės klausimą, aukštojo mokslo reformos poreikį teoriniu aspektu nustatyta:

1. Po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo (1990 m. kovo 11 d.) imta kalbėti apie aukštojo mokslo sistemos kaitą. Buvo diskutuota dėl aukštųjų mokyklų autonomijos, studijų turinio pertvarkos, struktūrinių pokyčių bei tikslingo ir pagrįsto finansavimo. Siekiant pakeisti aukštojo mokslo sistemą, priimti Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymas (1991), LR aukštojo mokslo įstatymas (2000), Vyriausybės nutarimai.
2. Aukštųjų mokyklų kokybės užtikrinimui svarbu: įgyvendinti kokybės užtikrinimo politiką (tikslai, uždaviniai, veikimo būdai ir t.t.), periodiškai vertinti studijų programas, suteikiamas kvalifikacijas, studentų laimėjimus, užtikrinti dėstytojų (dėstyto) kokybę, remti studentus ir aprūpinti studijų ištekliais, informuoti visuomenę.
3. Studijų kokybės vertinimas universitetuose dažnai atliekamas nesistemiškai, neapibrėžus aiškių tikslų, standartų ir kriterijų, naudojant netinkamus kokybės vertinimo instrumentus. Lietuvoje nėra aukštojo mokslo inspekcijos, kuri galėtų uždrausti teikti nekokybiškas paslaugas. Išanalizavus pagrindinius aukštąjį mokslą reguliuojančius įstatymus buvo ištirta, kad dokumentuose nėra atskirų straipsnių, kuriuose būtų aptarti su kokybe susiję į(si)pareigojimai.
4. Mokslo ir studijų srityje reikalinga reforma. Tačiau reforma vienu metu turi apimti kelis aukštojo mokslo segmentus. T.y., turi būti numatyta ir finansavimo, ir struktūrinė, ir turinio, ir kokybės užtikrinimo reforma. Visi šie dalykai turi būti keičiami vienu metu, neteikiant prioriteto kažkuriai vienai sričiai.

Išanalizavus Lietuvos aukštojo mokslo finansavimo skyrimo principus, išryškinant finansų politikos modelius aukštojo mokslo sistemoje buvo ištirta:

1. Kolegialaus finansų politikos modelio esmė – valstybės teikiamos subsidijos ir aukštosios mokyklos nepriklausomybė. Biurokratinio finansų politikos modelio pagrindas – biudžeto asignavimai. Universitetas panaudoja gautas iš valstybės lėšas atsižvelgdamas į valstybės iškeltus prioritetus. Taikant rinkos modelį, užtikrintos subsidijos ir asignavimai, kuriuos galėtų gauti aukštoji mokykla, virsta pinigais, tiesiogiai priklausančiais nuo aukštojo mokslo institucijos gebėjimo teikti paslaugas, kurios orientuotos į rinkos poreikius.

2. Lietuvos aukštosios mokyklos didžiąją dalį joms būtinų lėšų gauna iš valstybės biudžeto. Valstybės biudžeto lėšų dydį nulemia valstybės finansuojamų studijų vietų skaičius ir studijų kaina.
3. Studijų finansavimo reglamentavimas suteikia teisę universitetams didinti studentų skaičių, todėl vienam studentui tenkanti valstybės lėšų dalis mažėja. Esama studijų finansavimo sistema nesudaro galimybių padengti studijų kaštus. Valstybinis reguliavimas užkerta galimybes aukštosioms mokykloms konkuruoti tarpusavyje ir lanksčiai reaguoti į rinkos poreikius bei realią paklausą. Tai skatina keisti esantį aukštojo mokslo finansavimą.
4. Lietuvos aukštojo mokslo finansavimas didžiąja dalimi paremtas biurokratinio finansų politikos modeliu (valstybės finansavimas, subsidijos, asignavimai, lėšų koordinavimas ir pan.), taip pat pastebimi rinkos modelio elementai (įvairių sričių studijų programų rengimas, pasirinkimo laisvę paliekant pačiam studentui bei skatinant universitetų tarpusavio konkurenciją); mažiausiai taikomas kolegialus finansų politikos modelis (savarankiškai valdomos studentų studijų įmokos).

Atlikus siūlomų aukštojo mokslo finansavimo modelių analizę nustatyta:

1. Siūlomi aukštojo mokslo reformos finansavimo modeliai daugiausiai turi rinkos modelio elementų. Siūloma suteikti universitetams autonomiją formuojant biudžetą, vidaus struktūrą, personalo politiką; valdant finansus, priimant studentus, nustatant studijų įmoką. Taip pat, skatinama konkurencija tarp universitetų dėl studentų, studijų krepšelių, siūlant kokybiškesnes studijų programas, studijų turinį, mokslo veiklos kryptis. Siūloma leisti universitetams disponuoti įsigytu ir valstybės patikėtu turtu.
2. Valstybės reguliavimo (biurokratinio modelio) reikšmė ryškiai sumažėja. Išlieka dalis valstybės finansavimo aukštosioms mokykloms, užsakant kai kurių specialistų rengimą; suteikiant lengvatines paskolas studentams; užtikrinant studijų prieinamumą visiems norintiems studijuoti.

Atlikus Lietuvos universitetų studentų nuomonių analizę apie aukštojo mokslo reformą, studijų kokybės gerinimą bei studijų apmokestinimą paaikškėjo:

1. Aukštojo mokslo reforma turėtų prasidėti nuo studijų kokybės vertinimo (audito), kokybiškos ir išsamios informacijos teikimo apie universitetus bei studijų programas, dėstytojų kvalifikacijos kėlimo, stipendijų gavimo galimybių bei paskolų sistemos sutvarkymo. Aukštojo mokslo apmokestinimas neturėtų būti aukštojo mokslo reformos vienu iš pirmųjų žingsnių.

2. Studijų kokybė priklauso nuo: dėstytojų ir studentų aktyvesnio dalyvavimo moksliniuose tyrimuose bei profesinėse praktikose; aukštųjų mokyklų glaudesnio bendradarbiavimo su socialiniais partneriais; padidintos studentų įtakos universiteto mastu; subalansuoto studentų skaičiaus studijų programose. Studijų kokybės pagerėjimo negalima sieti vien tik su studijų apmokestinimu. Įmokų už studijas įvedimas nieko nepakeis, jeigu nebus keičiamos kitos aukštojo mokslo kompleksinės sritys.
3. Aukštojo mokslo apmokestinimas gali paskatinti jaunų žmonių emigraciją, stojančiųjų skaičiaus į Lietuvos aukštąsias mokyklas mažėjimą, studijų užsienio aukštosiose mokyklose pasirinkimą, aukštojo mokslo prieinamumą tiems, kas galės už jį susimokėti, sukelti grėsmę nepaklausioms, bet strategiškai svarbioms studijų programoms, paskatinti socialinę atskirtį. Studentų motyvacija nepriklauso nuo studijų apmokestinimo.
4. Pasiūlyta palikti du nemokamo mokslo kriterijus: „aštuntuką“ ir rotaciją. Kiti siūlymai buvo kiekviename fakultete nustatyti skirtingą vidurkį, nuo kurio mokslas nebūtų mokamas, atsižvelgiant į bendrą fakulteto situaciją; mokėti registracijos mokesčių.

Išanalizavus Lietuvos aukštojo mokslo ekspertų pozicijas dėl mokslo ir studijų reformos, studijų kokybės gerinimo bei aukštojo mokslo sektoriaus finansavimo nustatyta:

1. Apibendrinus studentų ir ekspertų pozicijas **iš dalies patvirtinti tyrimo hipotezę, kad finansavimas – instrumentas pagerinti studijų kokybę.** Didesnis finansavimas (nesvarbu, iš kur jis ateitų, iš valstybės ar iš studentų) turės įtakos studijų kokybės gerinimui tik tokiu atveju, jeigu reformuojant aukštojo mokslo sektorių pokyčiai vienu metu vyktų keliose aukštojo mokslo srityse.
2. Galvojant apie mokslo ir studijų reformą, pirmiausia reikia politinės valios, parengti reformos planą, iškelti tikslus, suformuluoti uždavinius, parengti reglamentuotą teisinę juridinę bazę. Aukštasis mokslas turi būti pertvarkomas kompleksiškai.
3. Aukštojo mokslo sistemoje gali būti ribota, tariama (kvazi) rinka. Ji galima tik tai tuose aukštojo mokslo segmentuose, kur yra tam galimybės atsirasti. Kai kalbama apie nepaklausias specialybes, laisvos rinkos modelis neveiks. Didžiausia rinkos ekonomikos trūkumas tas, kad kiekviena organizacija, kuri veikia rinkoje, siekia pelno. Tas gali atsitikti ir universitetams. Todėl bet kuriuo atveju turėtų išlikti valstybės priežiūra.
4. Pagerinti studijų kokybę galėtų aukštųjų mokyklų vertinimas (auditas). Pilnai arba iš dalies apmokestinti studijas galima būtų tik tada, kai universitetai galėtų užtikrinti pakankamai aukštą studijų kokybės lygį. Egzistuoja abipusis ryšys tarp studentų lygmens ir universitetų lygmens, kurie tik kartu besikeisdami galėtų pagerinti studijų kokybę.

5. Aukštojo mokslo reformai bendrai reikia pinigų. Aukštosios mokyklos yra valstybinės įstaigos, todėl valstybė turėtų jas remti, racionaliai skirstydama lėšas, realiai vertindama situaciją. Valstybės finansavimas turi išlikti geriausiai besimokantiems studentams. Valstybė taip pat turėtų finansuoti studijų programas, kurios dėl savo praktinio pritaikymo trūkumo nėra paklausios, bet moksliniu ir teoriniu požiūriu labai svarbios kultūrai, istorijai, valstybei.
6. Nėra bendros, patikimos ir skaidrios vertinimo sistemos, pagal visiems vienodus kriterijus. Todėl kiekvienas universitetas kiekvienoj studijų srity galėtų nusistatyti savo vidurkį, nuo kurio studentai nemokėtų už studijas (galėtų būti pagal grupės balų vidurkį). Kita alternatyva būtų nustatyti nemokančiųjų procentą.
7. Prieš įvedant studijų „krepšelį“, reikia nustatyti jo dydį, nes skirtingų studijų programų įgyvendinimas kainuoja įvairiai. Pagrindinis studijų „krepšelio“ trūkumas tas, kad aukštosios mokyklos sieks išlaikyti studentus (net ir nepasirengusius studijoms aukštosiose mokyklose), nes su tuo bus susiję ateinantys pinigai.

REKOMENDACIJOS IR PASIŪLYMAI

Tyrimo duomenų analizė ir išvados leidžia formuluoti šias rekomendacijas:

- Aukštojo mokslo politikams ir reformos rengėjams, spręsti finansavimo problemas aiškiai abiprėžus ir nustačius mokslo ir studijų politikos formavimo mechanizmus.
- Valstybės institucijom, finansuojančiom aukštojo mokslo sistemą, sukurti racionalaus lėšų skirstymo planą, atsižvelgiant į rinkos poreikius, universitetų siūlomų studijų programų kokybę.
- Valstybės institucijom, formuojančiom aukštojo mokslo sistemą, įkurti instituciją, ne tik teikiančią pasiūlymus dėl studijų programų kokybės, bet galinčią uždrausti teikti nekokybiškas paslaugas.
- Aukštojo mokslo politikams ir reformos rengėjams, sutvarkyti valstybinių paskolų studijoms sistemą, užtikrinant prieinamumo principą.
- Aukštojo mokslo institucijoms, pritraukti socialinius partnerius, siekiant kaitos universitetuose, žinių pritaikymo rinkoje. Tai taip pat gali būti papildomas finansavimo šaltinis.
- Aukštojo mokslo politikams ir reformos rengėjams, parengti patikimą ir skaidrią vertinimo sistemą, pagal visiems vienodus kriterijus, kad dėstytojams ir studentams būtų aišku, kokie rodikliai apibrėžia gerai besimokančio studento sąvoką.

Kol nėra parengtos aiškios vertinimo sistemos, pasiūlymas:

- Kiekviename universitete, kiekvienoj studijų srity nustatyti vidurkį, nuo kurio studentai nemokėtų už studijas (galėtų būti pagal grupės balų vidurkį).
- Alternatyva – nustatyti nemokančiųjų procentą (pvz. 30%).

NAUDOTA LITERATŪRA:

Norminiai teisės aktai:

1. LR Mokslo ir studijų įstatymas // Valstybės žinios. 1991, Nr. 7-191.
2. LR Aukštojo mokslo įstatymas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 27 – 715.
3. LR Aukštojo mokslo įstatymas. VIII skirsnis Aukštųjų mokyklų finansavimas. // Valstybės žinios. 2000, Nr. 27 – 715.
4. LR Mokslo ir studijų įstatymo projektas. [Žr. 2008-12-10]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/cgi-bin/getfmt?C1=e&C2=329804>
5. Valstybinės švietimo strategijos 2003-2012 metams nuostatos 2003 m. liepos 4 d. Nr. IX-1700. [Žr. 2008 11 05]. Prieiga per internetą: http://www.smm.lt/teisine_baze/docs/strategija2003-12.doc
6. LR Vyriausybės 2006 m. balandžio 5 d. nutarimas Nr. 335 “Dėl Lietuvos aukštojo mokslo sistemos plėtros 2006–2010 m. plano patvirtinimo”. [Žr. 2008 12 05]. Prieiga per internetą: <http://www.smm.lt/smt/docs/msvg/Aukstojo%20mokslo%20sistemos%20pletros%202006-2010%20metu%20planas.doc>
7. LR Vyriausybės Nacionalinė Lisabonos strategijos įgyvendinimo programa 2005 m. lapkričio 22 d., Nr. 1270. [Žr. 2008 12 05]. Prieiga per internetą: <http://www.ukmin.lt/lt/strategija/doc/n.lis.pr.-2005-11-22,nr.1270.doc>
8. Lietuvos parlamentinių politinių partijų susitarimas dėl mokslo ir studijų sistemos pertvarkos principų. [Žr. 2008-11-10]. Prieiga per internetą: http://mokslasplius.lt/lms/files/active/0/MS%20pertvarkos%20principai_2007_06_14_susitarimas.doc

Specialioji literatūra:

1. Aukštojo mokslo kokybės užtikrinimo nuostatos. – Vilnius, 2006.
2. Aukštojo mokslo reforma. Studijų finansavimas. Projektinis pasiūlymas. – Vilnius: ŠMM, 2007.
3. Barnett R. Improving Higher Education: Total Quality Care. – London: SRHE/ Open University Press, 1992.
4. Cazenave P. Financing of Institutions // Clark B.R., Neave G. (eds.). The Encyclopedia of Higher Education. Oxford, New York, Seoul, Tokyo: Pergamon Press, 1992.

5. Juodaitytė A. Studijų kokybė aukštojoje mokykloje: valdymo filosofija ir prakseologija. // Aukštojo mokslo kokybė. – Kaunas, Vytauto Didžiojo universitetas, 2004.
6. Kraujutaitytė L. Aukštojo mokslo demokratiškumo pagrindai. Monografija. – Vilnius: LTU, 2002.
7. Lietuvos aukštasis mokslas. – Vilnius, 2002.
8. Lietuvos aukštojo mokslo finansavimas naujajame tūkstantmetyje. Poleminė knyga. – Vilnius: ES PHARE Programa „Aukštojo mokslo institucinė reforma“, 2000.
9. Middlehurst R. Changing Leadership in Universities // Schuller T. (ed.). The Changing University. London: SRHE and Open University Press, 1995.
10. Pūkelis K., Savickienė I. Studijų kokybės vertinimo sistemų lyginamoji analizė: pasaulinė patirtis.// Studijų kokybės užtikrinimo sistemos modeliavimas pasaulinės patirties kontekste. Konferencijos medžiaga 2003 lapkričio 20 d. – Kaunas, 2003.
11. Savickienė I., Pūkelis K. Studijų kokybės vertinimas instituciniu lygmeniu: dimensijos, standartai ir kriterijai. // Studijų kokybės užtikrinimo sistemos modeliavimas pasaulinės patirties kontekste. Konferencijos medžiaga 2003 lapkričio 20 d. – Kaunas, 2003.
12. Stumbrys E. Lietuvos aukštojo mokslo kokybės užtikrinimas – pirmaeilis dabarties uždavinys. // Studijų kokybės užtikrinimo sistemos modeliavimas pasaulinės patirties kontekste. Konferencijos medžiaga 2003 lapkričio 20 d. – Kaunas, 2003.
13. Svarbiausi Bolonijos proceso dokumentai. Bolonijos – Bergeno laikotarpis 1999-2005 m. – Vilnius, ŠMM, 2005.
14. Tėvynės Sąjunga – Lietuvos krikščionys demokratai. Pradėkime kartu kurti geresnę Lietuvą. Veiklos programa 2009 – 2012 metams. – Vilnius, 2008.
15. Williams G. Changing Patterns of Finance in Higher Education. London: SRHE and Open University Press, 1992.
16. Williams G. The Economic Approach // Clark B. R. (ed.) Perspectives on Higher Education. Los Angeles: University of California Press, 1987.

Internetiniai šaltiniai:

1. Apie Studijų kokybės vertinimo centrą. [Žr. 2008 10 20]. Prieiga per internetą: <http://www.skvc.lt/content.asp?id=75>
2. Barnett R. The Idea of Higher Education. London: SRHE and OU Press, 1990.
3. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. [Žr. 2008 11 05]. Prieiga per internetą <http://www.autoinfo.lt/webdic/>

4. Erasmus for Higher Education. [Žr. 2008 11 05]. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/education/lifelong-learning-programme/doc80_en.htm
5. Kilcullen J. Max Weber: on bureaucracy. [Žr. 2008 10 20]. Prieiga per internetą: <http://www.humanities.mq.edu.au/Ockham/y64l09.html>.
6. Lietuvos aukštojo mokslo (LAM) sistemos plėtra 2007-2012 m.: konkurencingumas ir finansavimo modelis. [Žr. 2008 12 05]. Prieiga per internetą: http://www.smm.lt/smt/docs/msvg/LAM_pletros_pasiulymas_260207.pdf
7. Lietuvos socialdemokratų partijos 2008 metų rinkimų į LR Seimą programos nuostatos. [Žr. 2008-09-15]. Prieiga per internetą: <http://lsdp.lt/lt/index.php/component/content/article/575-programos-nuostatos-pilnas#svietimas>
8. Lisabonos strategija: daugiau ir geresnių darbų konkurencingesnėje Europoje. [Žr. 2008 11 05]. Prieiga per internetą: <http://www.europarl.europa.eu/highlights/lt/1001.html>
9. LR Liberalų Sąjūdžio 2008 m. rinkimų į Lietuvos Respublikos Seimą programa. Tavo galimybių Lietuva. [Žr. 2008-09-15]. Prieiga per internetą: http://www.liberalusajudis.lt/index.php/rinkimai/rinkimu_programa/56298
10. Martinaitis Ž. Aukštojo mokslo finansavimas: trupiniai begemotams. [Žr. 2008 12 05]. Prieiga per internetą: <http://www.postscriptum.lt/nr11-universitetas/aukstojo-mokslo-finansavimas-trupiniai-begemotams/>
11. Mokslo ir studijų departamentas. Situacija. [Žr. 2008 12 05]. Prieiga per internetą: http://www.mokslas.lt/lt/apie_mokslo_ir_studiju_sistemas_pertvarka/situacija/
12. Nacionalinis egzaminų centras. [Žr. 2008 10 20]. Prieiga per internetą: <http://www.egzaminai.lt/45/>
13. Projekto “Lietuvos aukštojo mokslo (LAM) sistemos plėtra 2007-2012 m.: konkurencingumas ir finansavimo modelis” santrauka. [Žr. 2008 12 05]. Prieiga per internetą: http://www.smm.lt/smt/docs/msvg/LAM_SANTRAUKA_pilna_260207.pdf
14. Science, Technology and Innovation in Europe. [Žr. 2008 12 05]. Prieiga per internetą: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/pls/portal/docs/PAGE/PGP_PRD_CAT_PREREL/PGE_CAT_PREREL_YEAR_2008/PGE_CAT_PREREL_YEAR_2008_MONTH_03/9-10032008-EN-BP.PDF

15. Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės. Valstybinės ir nevalstybinės mokymo įstaigos. [Žr. 2008 12 05]. Prieiga per internetą :
<http://db1.stat.gov.lt/statbank/selectvarval/saveselections.asp?MainTable=M3110108&PLanguage=0&TableStyle=&Buttons=&PXSID=3460&IQY=&TC=&ST=ST&rvar0=&rvar1=&rvar2=&rvar3=&rvar4=&rvar5=&rvar6=&rvar7=&rvar8=&rvar9=&rvar10=&rvar11=&rvar12=&rvar13=&rvar14>
16. Teisėtai Lietuvoje veikiančios aukštosios mokyklos. [Žr. 2008-09-15]. Prieiga per internetą: <http://www.smm.lt/smt/tvam/index.htm>

SANTRAUKA

Nadia Batisienė

Lietuvos aukštojo mokslo reformos klausimas: finansavimo aspektas

Magistro darbas

Šiuolaikinės visuomenės raidai reikia kokybišką aukštąjį išsimokslinimą turinčių žmonių, todėl universitetai turėtų siekti aukštos studijų kokybės, peržiūrėti siūlomas studijų programas, nuolat kaupti intelektualinį potencialą, atnaujinti materialiąją bazę. Išanalizavus Lietuvos aukštojo mokslo finansavimą teoriniu, teisiniu aspektais, išryškinant finansų politikos modelius aukštojo mokslo sistemoje, panagrinėjus su finansavimu susijusias problemas, valstybė galėtų racionaliai ir objektyviai skirstyti lėšas aukštosioms mokykloms.

Pastaruoju metu ypač aktyviai kalbama apie mokslo ir studijų sistemos reformos būtinumą. Šiandien galime pastebėti, kad universitetai atsitvėrę nuo rinkos, trūksta finansavimo, neracionaliai vykdomas finansavimo valdymas, per mažai finansuojami moksliniai tyrimai ir finansai atiduodami mokslinėms įstaigoms, o ne programoms, moksliniai tyrimai nesukuria pakankamo kiekio pasaulinio lygio produkcijos.

Finansavimo sistema yra pagrindinis aukštojo mokslo reformos tikslas ir manoma, kad jį įgyvendinus bus išspręsta dauguma aukštojo mokslo sektoriaus problemų. Siekta išanalizuoti mokslinę problemą: *ar aukštojo mokslo finansavimas bei studijų apmokestinimas turėtų būti pagrindinė aukštojo mokslo reformos ašis? Ar finansavimo didinimas ir įmokų už studijas įvedimas pagerintų studijų kokybę?*

Anketinėje apklausoje dalyvavo 165 Lietuvos valstybinių universitetų studentai ir buvo siekta iširti jų nuomonę apie aukštojo mokslo reformos pradžios etapus, studijų kokybės gerinimo sąlygas bei studijų apmokestinimo padarinius. Interviu apklausoje dalyvavo 14 ekspertų, dalyvaujančių aukštojo mokslo politikos formavime. Buvo siekta iširti ekspertų poziciją dėl mokslo ir studijų reformos, aukštojo mokslo sektoriaus finansavimo bei studijų kokybės gerinimo. Tyrimo duomenys buvo analizuojami, palyginti ir apibendrinti.

Iš dalies patvirtinta iškelta mokslinio tyrimo hipotezė, kad finansavimas – tai instrumentas pagerinti aukštojo mokslo kokybę.

SUMMARY

Nadia Batisienė

Lithuanian higher education reform: the financing aspect

Master's paper

Modern society development needs high-quality higher educated people, so universities should seek high-quality studies, to review the proposed study programs, constantly collect intellectual potential, to update the material base. The analysis of Lithuania higher education funding the theoretical, legal aspects, with emphasis on financial policies, models of higher education system, the basis of funding problems, the state could rationally and objectively allocate funds for universities.

Recently, particularly active in the research and study the need for reform of the system. Today we can observe that the universities away from the market, lack of funding, irrational management of the funding, too few funded research and finances are put to scientific institutions, rather than programs, research does not create a sufficient quantity of global level production.

The funding system is the main objective of the reform of higher education and believed that it will solve most of the higher education sector problems. Aimed to analyze the scientific issue: *whether higher education funding and taxation of study should be the main axis of the higher education reform? Is the increase in financing and the introduction of fees for studies to improve the quality of study?*

Participated in the survey (using questionnaires) to 165 Lithuanian State University and was aimed to explore their views on higher education reform in the beginning stages of the study to improve the quality of the conditions and study taxing consequences. Interviews were covered the 14 experts participating in higher education policy making. Experts were to examine the position of research and study the reform of the higher education sector funding and study quality improvement. Survey data were analyzed, compared and summarized.

Partly confirmed by opening a research hypothesis that the funding - an instrument to improve the quality of higher education.

PRIEDAI

ANKETA STUDENTUI

Gerbiamieji apklausos dalyviai, aš esu Nadia Batisienė, MRU Strateginio valdymo ir politikos fakulteto, ES politikos ir administravimo specializacijos II kurso magistrantė. Šiuo metu rašau magistrinį darbą (atlieku tyrimą) tema „Aukštojo mokslo reformos klausimas: finansavimo aspektas“. Ši anketa skirta ištirti studentų nuomonę apie aukštojo mokslo apmokestinimą. Taip pat siekiama išsiaiškinti, nuo ko turi prasidėti aukštojo mokslo reforma ir kaip pagerinti aukštojo mokslo studijų kokybę. Anketa yra anoniminė. Gauti apklausos duomenys bus panaudoti tik šiame tyrime.

Pažymėkite teiginį, kuris labiausiai Jus atitinka. Kur reikia, užrašykite informaciją apie save.

1. Jūs:

- A. Moteris
- B. Vyras

2. Kiek Jums metų?

- A. 18 – 20
- B. 21 – 24
- C. 25 - 30
- D. 31 - 40
- E. Daugiau negu 40

3. Kokiame universitete mokotės?

4. Ar mokate už studijas?

- A. Taip, moku pilną studijų kainą
- B. Taip, moku 500 Lt
- C. Ne, nemoku

5. Ar gaunate stipendiją?

- Taip
- Ne

6. Kurioje pakopoje studijuojate?

- Pirmoje (bakalauras)
- Antroje (magistratūra)
- Trečioje (doktorantūra, rezidentūra, meno aspirantūra)

7. Kuriame kurse mokotės?

8. Kokią studijų formą pasirinkote?

- Dieninę
- Vakarinę
- C. Neakivaizdinę
- D. Kita _____

Perskaitykite teiginius. Apibraukite Jums labiausiai priimtina atsakymą.

5 – visiškai nesutinku 4 – nesutinku 3 – nesu tikras 2 – sutinku 1 – visiškai sutinku

1. Nuo ko turėtų prasidėti aukštojo mokslo reforma?

1.	Nuo mokesčio už aukštąjį mokslą įvedimo.	5	4	3	2	1
2.	Nuo studijų kokybės vertinimo.	5	4	3	2	1
3.	Nuo studentų skaičiaus perskirstymo tarp sektorių (aukštojo, profesinio ir pan.).	5	4	3	2	1
4.	Nuo aukštųjų mokyklų valdymo ir autonomijos.	5	4	3	2	1
5.	Nuo studijų perakreditavimo.	5	4	3	2	1
6.	Nuo studijų lankstumo (mokymosi laiko sutrumpinimo, galimybės pačiam pasirinkti studijų trukmę ir pan.).	5	4	3	2	1
7.	Nuo kokybiško profesinio orientavimo įdiegimo.	5	4	3	2	1
8.	Nuo kokybiškos ir išsamios informacijos apie studijų programas teikimo.	5	4	3	2	1
9.	Nuo aukštųjų mokyklų tinklo optimizavimo.	5	4	3	2	1
10.	Nuo paskolų ir stipendijų sistemos sutvarkymo.	5	4	3	2	1

2. Kas pagerintų studijų kokybę?

1.	Padidinta studentų įtaka (atsižvelgimas į jų nuomonę, pastabas ir pan.).	5	4	3	2	1
2.	Galimybė dėstytojams ir studentams dalyvauti ne tik paskaitose, bet ir moksliniuose tyrimuose bei profesinėse praktikose.	5	4	3	2	1
3.	Mokesčio už aukštąjį mokslą įvedimas.	5	4	3	2	1
4.	Prie dėstytojų atestacijos pridėjama studentų nuomonė dėl dėstytojų proceso ir kokybės aspekto.	5	4	3	2	1
5.	Programų akreditavimas.	5	4	3	2	1
6.	Nešališkos institucijos dalyvavimas akredituojant ir vertinant programas.	5	4	3	2	1
7.	Dėstytojų ir mokslininkų atlygių augimas.	5	4	3	2	1
8.	Subalansuotas studentų skaičius programose.	5	4	3	2	1
9.	Detali informacinė bazė apie aukštųjų mokyklų, programų akreditaciją.	5	4	3	2	1
10.	Absolventų įsidarbinimo rodiklių ir gaunamų pajamų skelbimas.	5	4	3	2	1
11.	Aukštųjų mokyklų bendradarbiavimas su socialiniais partneriais (darbdaviais).	5	4	3	2	1
12.	Stipendijų gavimo galimybės.	5	4	3	2	1

3. Kokius padarinius įžvelgiate apmokestinus aukštąjį mokslą?

1.	Masinė emigracija.	5	4	3	2	1
2.	Daug mažesnis stojančiųjų skaičius.	5	4	3	2	1
3.	Aukštasis mokslas taps turtingųjų privilegija.	5	4	3	2	1
4.	Labiau bus stojama į užsienio aukštąsias mokyklas.	5	4	3	2	1
5.	Mokestis už mokslus atgrasys nuo mokslo gabius, bet finansiškai nepajėgius apmokėti mokslus, studentus.	5	4	3	2	1
6.	Bus prarastos nepaklausios, bet strategiškai svarbios studijų programos.	5	4	3	2	1
7.	Kai kurių aukštųjų mokyklų bankrotas, nes neatlaikys konkurencijos su didžiosiomis aukštosiomis mokyklomis.	5	4	3	2	1
8.	Didesnė studentų motyvacija gerai mokytis.	5	4	3	2	1
9.	Stabilizuotą studentų skaičių aukštojo mokslo sektoriuje, nes už studijas mokėtų tie, kurie gautų studijų naudą.	5	4	3	2	1
10.	Atsirastų daugiau motyvacijos diegti naujoves ir tobulinti studijų procesą kokybės ir efektyvumo linkme.	5	4	3	2	1
11.	Studijų procesas būtų orientuotas į rinkos poreikius.	5	4	3	2	1

Atsakykite į pateiktus klausimus, pažymėdami Jums labiausiai priimtina atsakymą.

4. Koks, Jūsų manymu, turi būti aukštojo mokslo apmokestinimas?

- A. Už studijas nemoka visi studentai.
- B. Už studijas nemoka studentai be skolų išlaikę sesiją.
- C. Už studijas nemoka „aštuntukininkai“.
- D. Visi už studijas moka nustatytą įmoką per semestrą (dabar 4 MGL).
- E. Visi moka pilną studijų kainą.
- F. Kita (Jūsų pasiūlymas)

5. Ar dabartinis mokestis už mokslą yra adekvatus Lietuvos pragyvenimo lygiui?

- A. Taip, aukštasis mokslas tiek ir turėtų kainuoti.
- B. Ne, kaina už aukštąjį mokslą per aukšta.
- C. Kaina už aukštąjį mokslą per žema.

6. Ar vakarinių ir neakivaizdinių kursų studentai turi mokėti už aukštąjį mokslą?

- A. Taip
- B. Ne, vakarinių ir neakivaizdinių kursų studentai turi turėti tokias pat galimybes į nemokamą mokslą, kaip ir dieninės formos studentai.

INTERVIU KLAUSIMAI

Jau keletą metų kalbama apie aukštojo mokslo reformos būtinumą. Neseniai pasirašytas politinių partijų susitarimas dėl reformos, parengtas LR Mokslo ir studijų įstatymo projektas, reformos klausimas nagrinėtas politinių partijų rinkimų programose ir pan..

1. Nuo ko, Jūsų manymu, turėtų prasidėti aukštojo mokslo reforma?
2. Kas pagerintų aukštojo mokslo kokybę?

Kalbant apie aukštojo mokslo reformą labiausiai akcentuojamas įmokų už mokslą įvedimas.

3. Ar iš tiesų aukštojo mokslo apmokestinimas yra svarbiausia būsimos reformos ašis?
4. Ar studijų kokybė priklauso nuo finansavimo?

Laikomasi nuomonės, kad būtent mokesčio už aukštąjį mokslą įvedimas didins studentų mokymosi motyvaciją, skatins atsakingai rinktis studijas.

5. Kaip galėtumėte pakomentuoti teiginį, kad motyvacijos šaknys galbūt slypi kažkur kitur, o ne mokestyje už studijas?
6. Kokias pasekmes išvelgiate apmokestinus aukštąjį mokslą?

Yra priimtas nutarimas, kad už mokslą neturi mokėti „aštuntukininkai“. Neseniai buvo siūloma pataisa, kad už studijas nemokėtų studentai, be skolų išlaikę sesiją.

7. Kaip manote, ar šis sprendimas galutinis? Ar vis dėlto ateityje dar bus svarstoma, kas turi mokėti už studijas, o kas – ne?
8. Koks būtų Jūsų siūlymas dėl mokesčio už aukštąjį mokslą?

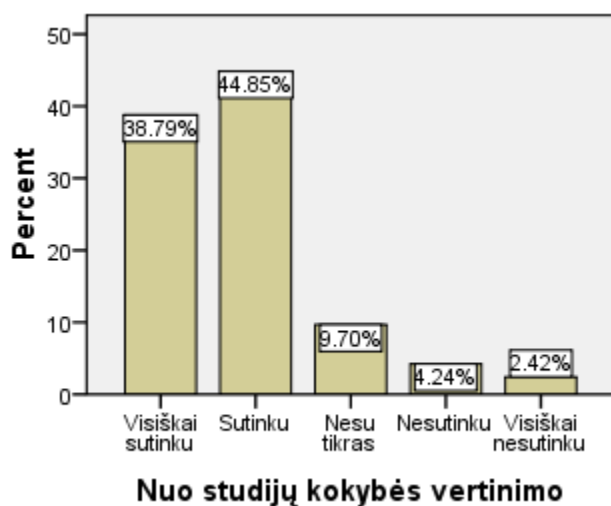
Kalbant apie aukštojo mokslo reformą ypač populiarus yra rinkos modelis, kurio esmė – universitetų autonomija ir į rinkos poreikius orientuotos studijų programos.

9. Ar rinkos modelis užtikrina siekiamus politinius tikslus?
10. Kokius padarinius išvelgiate taikant rinkos modelį Lietuvos aukštojo mokslo sistemoje?

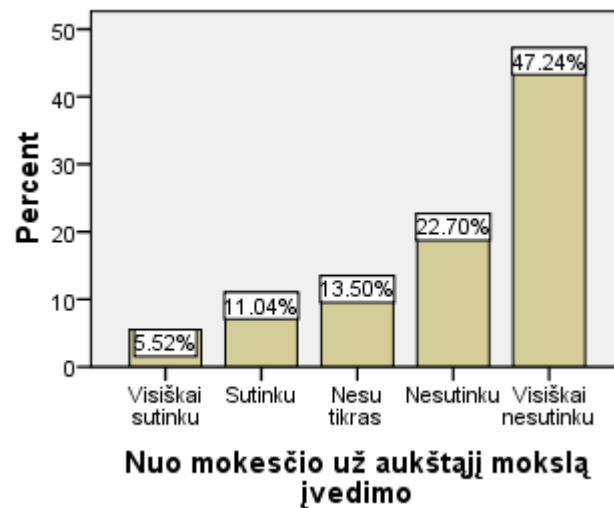
Ačiū už pokalbį.

PAVEIKSLAI

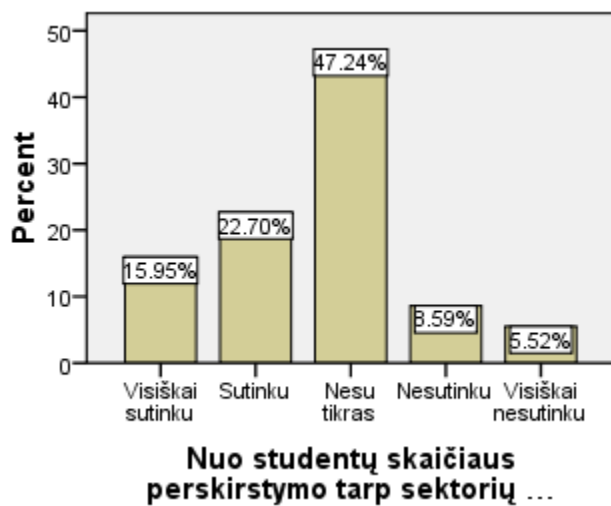
1. Nuo ko turėtų prasidėti aukštojo mokslo reforma?

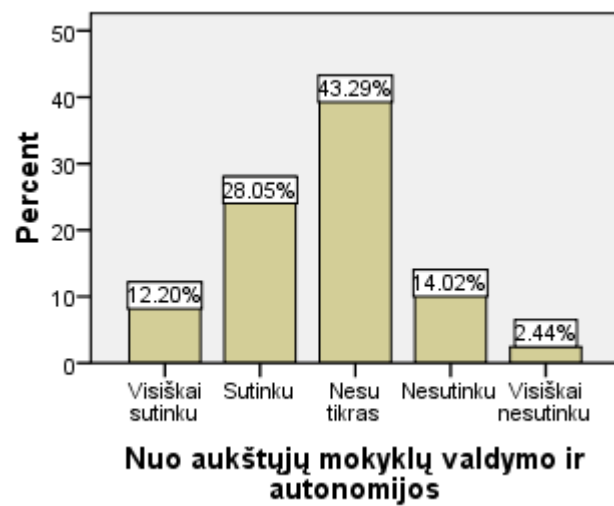
1. 1. pav.

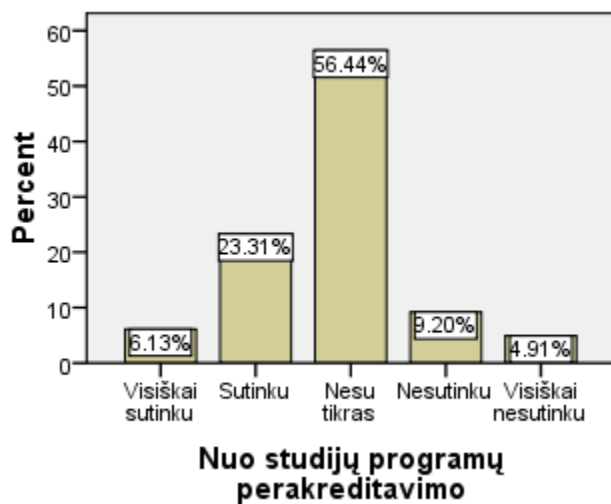
1. 2. pav.

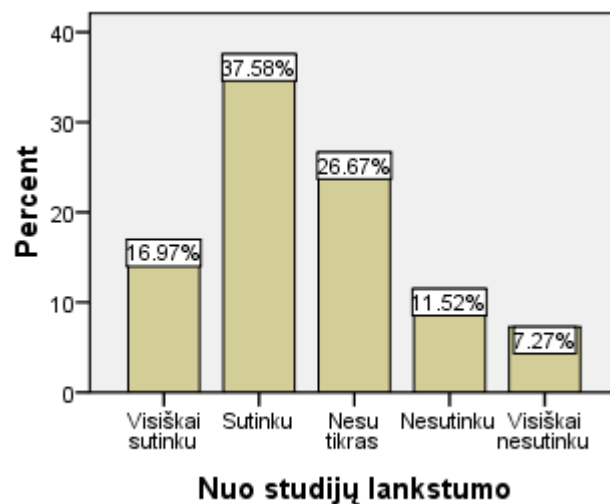
1. 3. pav.

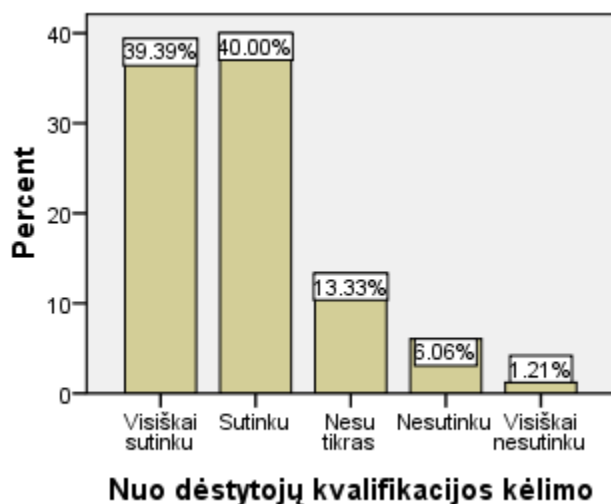
1. 4. pav.

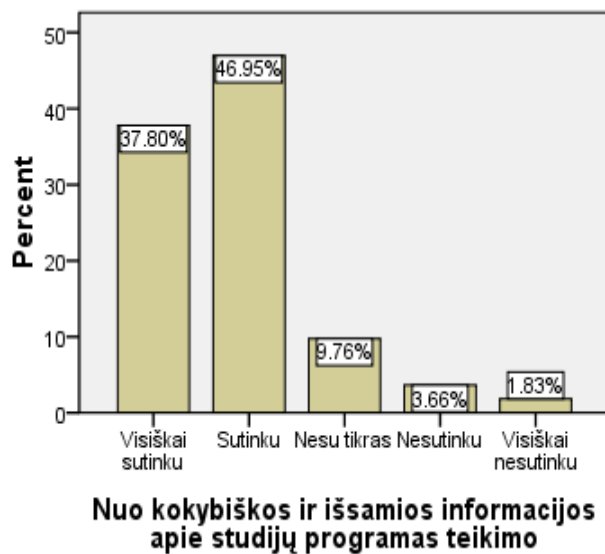
1. 5. pav.

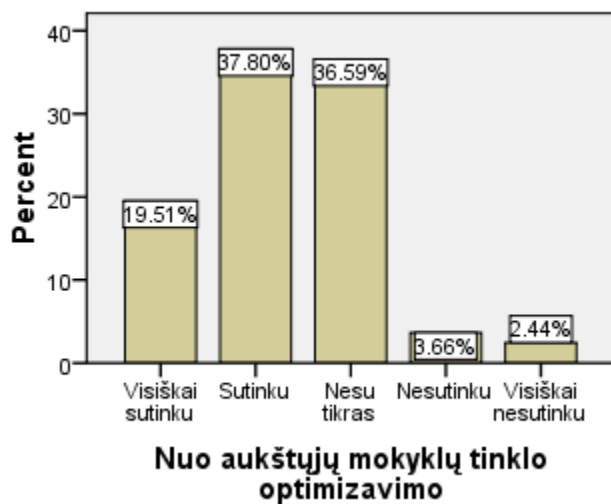
1. 6. pav.

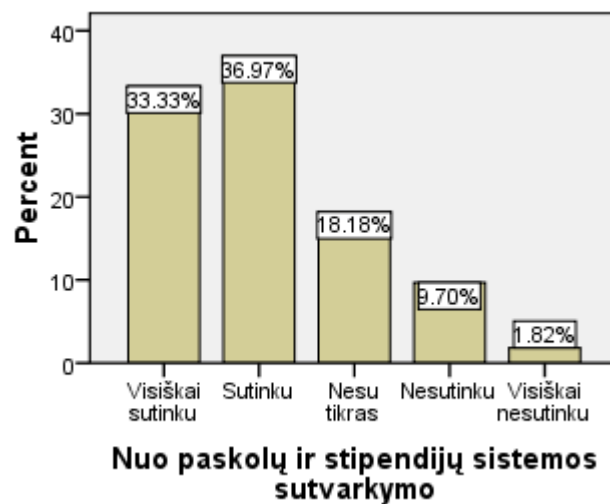
1. 7. pav.

1. 8. pav.

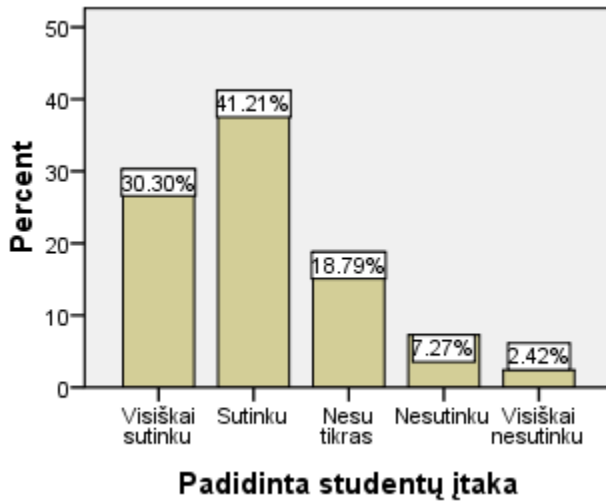

1. 9 pav.

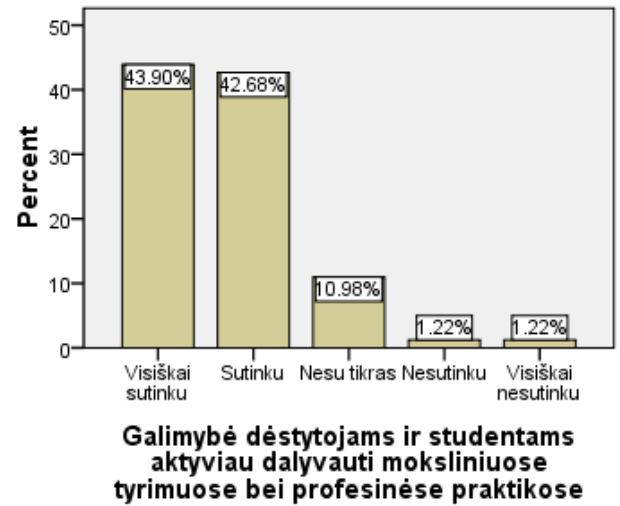

1. 10. pav.

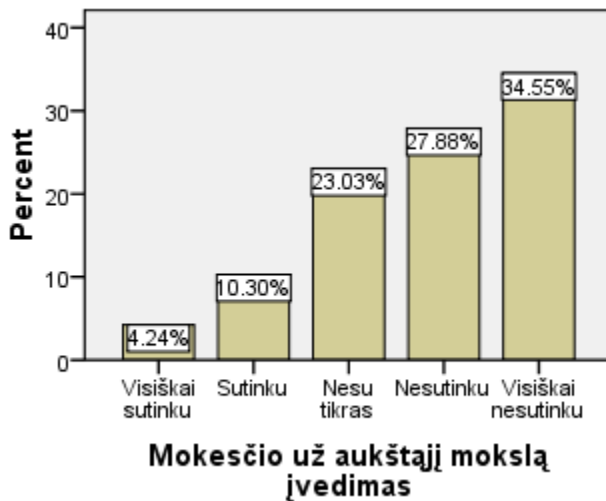
2. Kas pagerintų studijų kokybę?

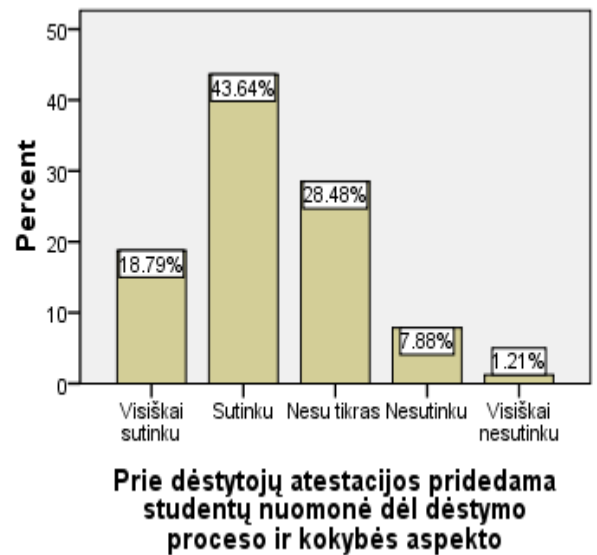
2. 1. pav.

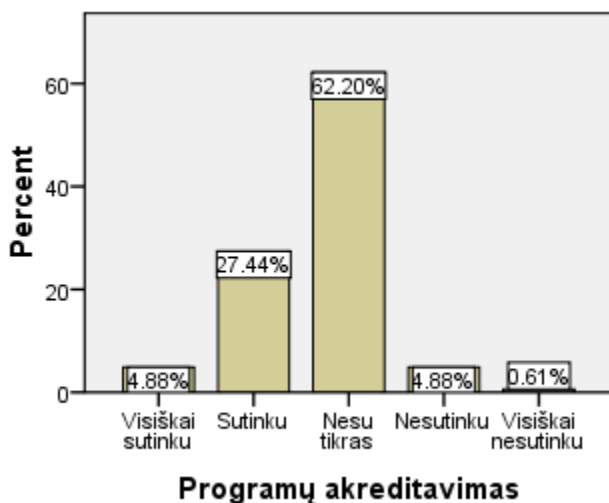
2. 2. pav.

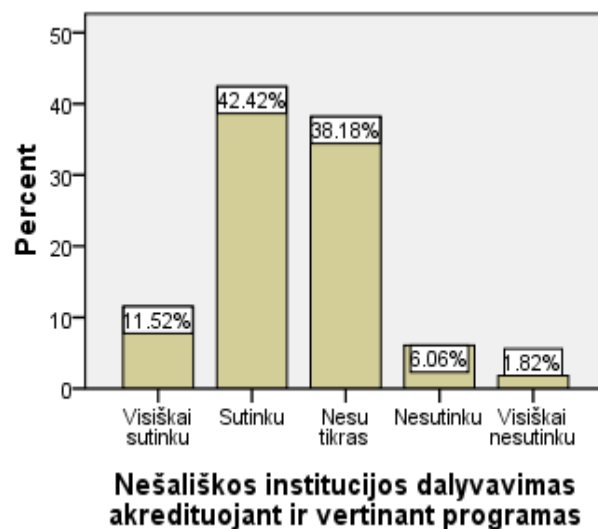
2. 3. pav.

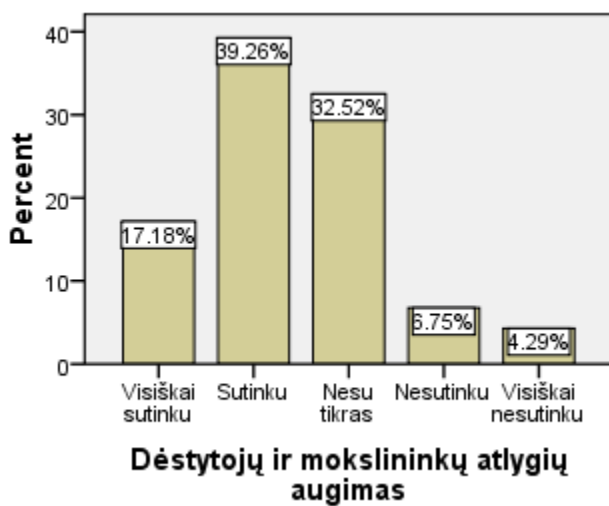
2. 4. pav.

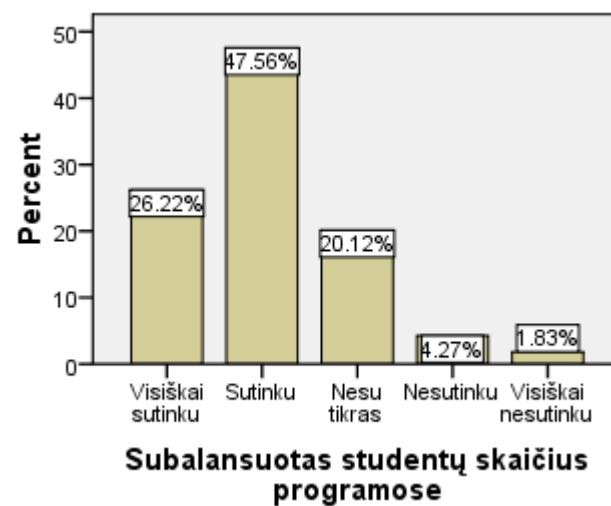
2. 5. pav.

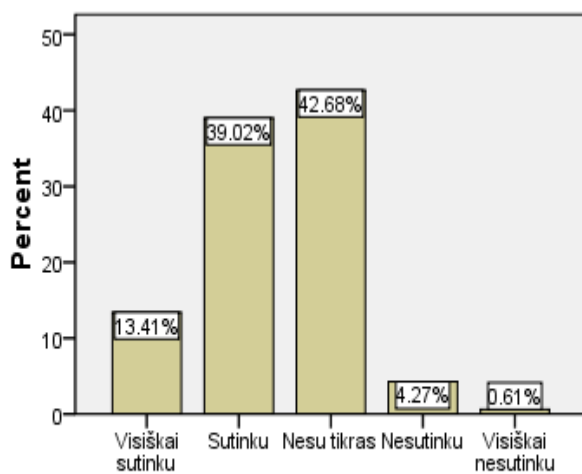
2. 6. pav.

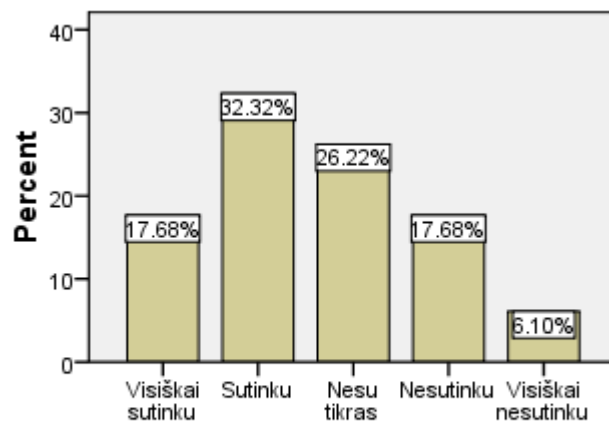
2. 7. pav.

2. 8. pav.

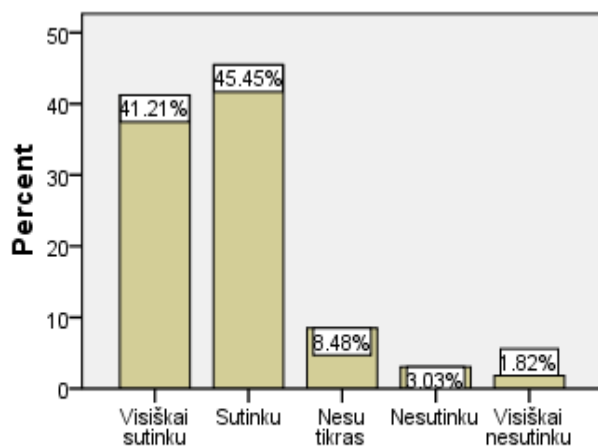

Detali informacinė bazė apie aukštąsias mokyklas, programų akreditaciją

Absolventų įsidarbinimo rodiklių ir gaunamų pajamų skelbimas

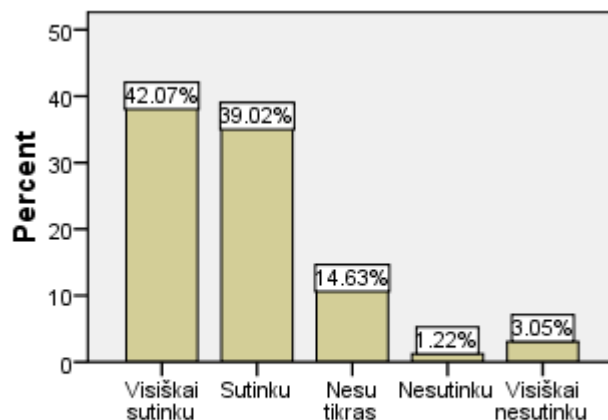
2. 9. pav.

Aukštųjų mokyklų bendradarbiavimas su socialiniais partneriais

2. 11. pav.

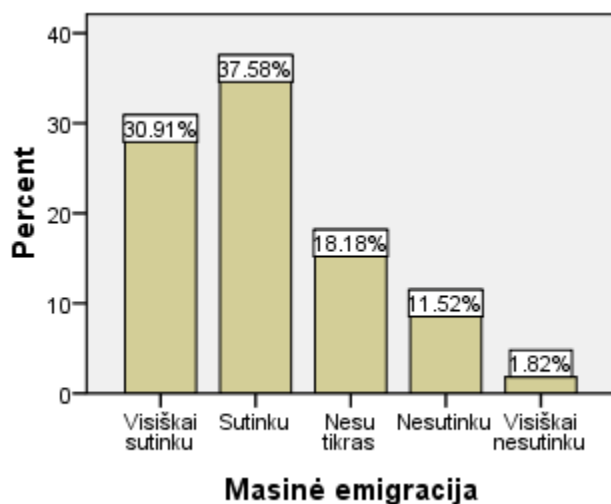
2. 10. pav.

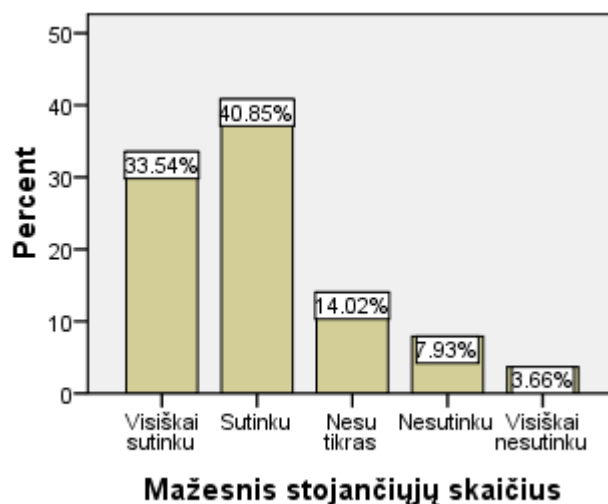
Stipendijų gavimo, mobilumo galimybės

2. 12. pav.

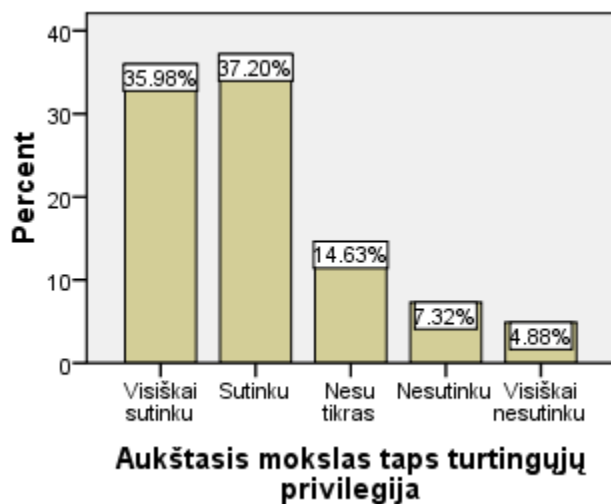
3. Kokius padarinius įžvelgiate apmokestinus aukštąjį mokslą?

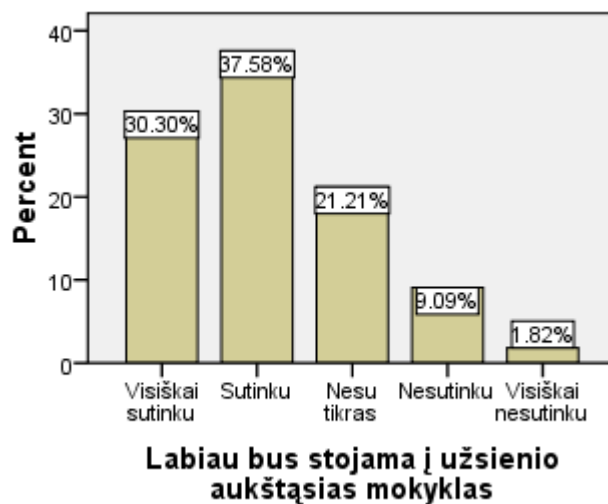
3. 1. pav.

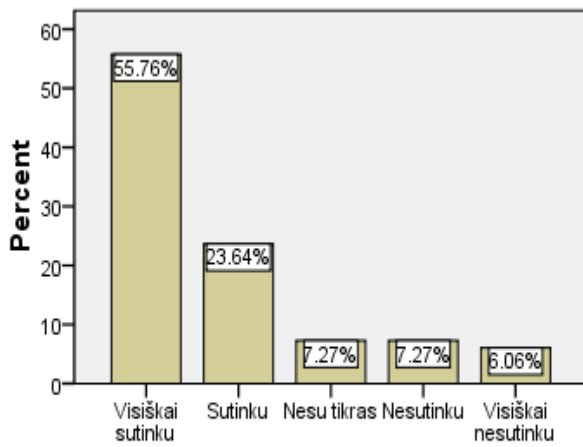
3. 2. pav.

3. 3. pav.

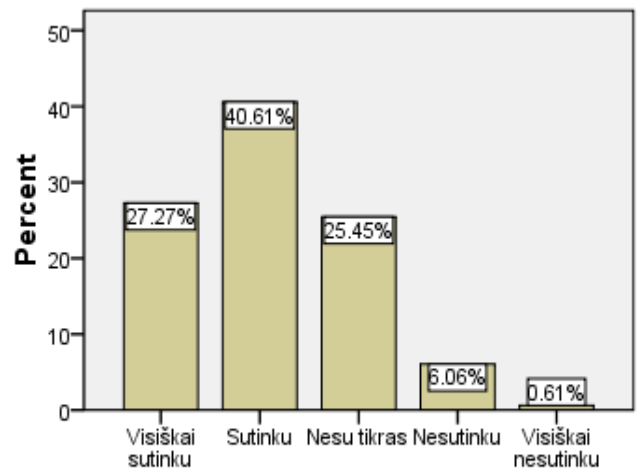

3. 4. pav.

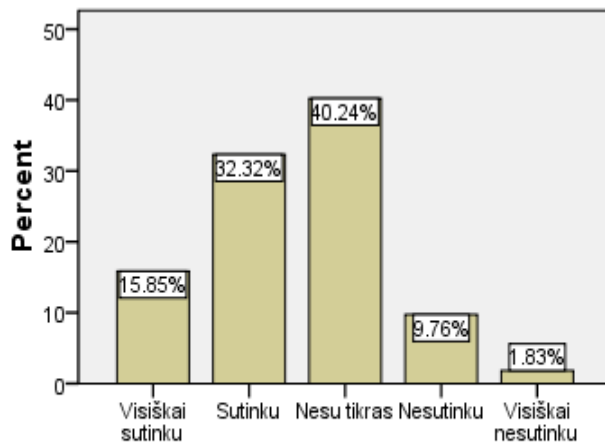
Mokestis už mokslus atgrasys nuo mokslo gabius, bet finansiškai nepajėgius apmokėti mokslus, ...

3. 5. pav.

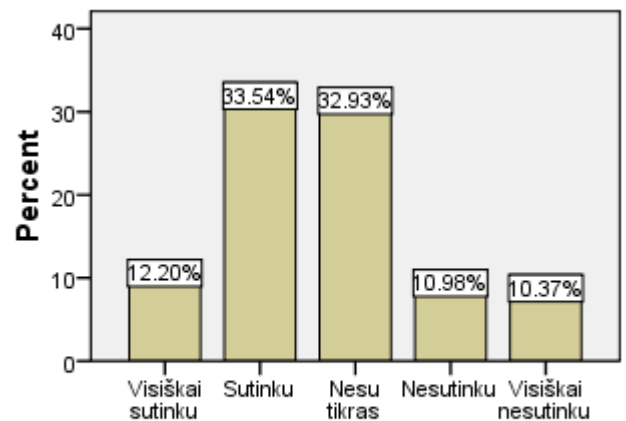
Bus prarastos nepaklausios, bet strategiškai svarbios studijų programos

3. 6. pav.

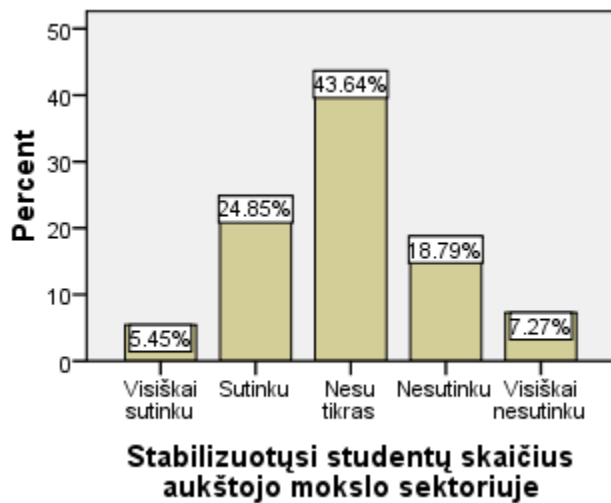
Kai kurių aukštųjų mokyklų bankrotas dėl konkurencijos su kitomis aukštesiomis mokyklomis

3. 7. pav.

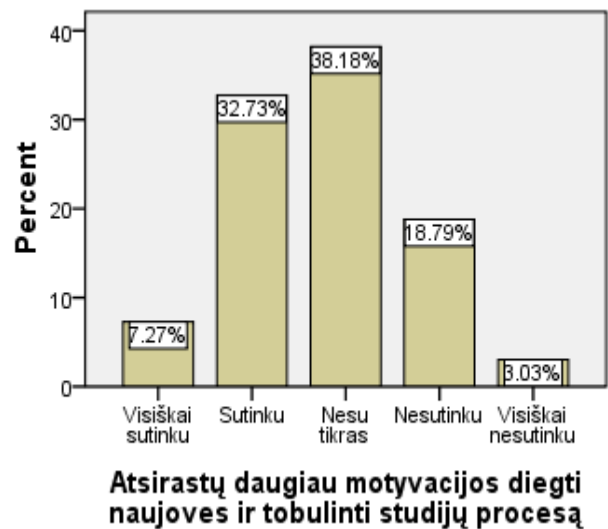

Didesnė studentų mokymosi motyvacija

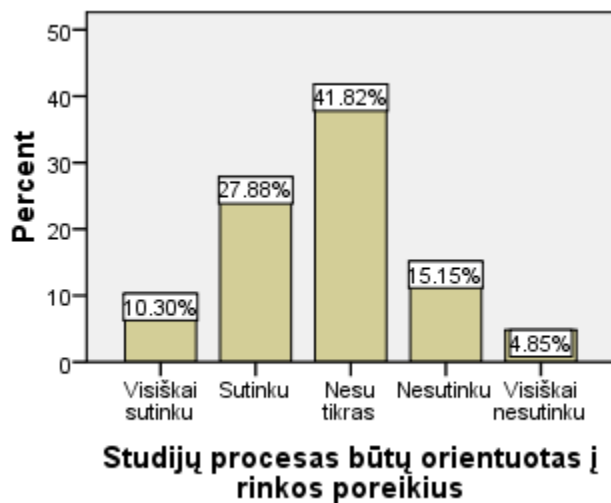
3. 8. pav.

3. 9. pav.

3. 10. pav.

3. 11. pav.

LENTELĖS

1. Nuo ko turėtų prasidėti aukštojo mokslo reforma?

1. 1. lentelė. Dėstytojų kvalifikacijos kėlimas (universitetų grupės)

T – Test

Group Statistics

Universitetas	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
AMR 7 VU	40	2.12	1.090	.172
Kiti	43	1.72	.666	.102

Independent Samples Test

	Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
	F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
								Lower	Upper
AMR 7 Equal variances assumed	7.178	.009	2.053	81	.043	.404	.197	.012	.796
Equal variances not assumed			2.019	63.669	.048	.404	.200	.004	.804

Pastebėtas skirtumas, kurio reikšmingumo koeficientas $p = 0,009$ (skirtumas esminis (paryškintas)), tarp respondentų grupių, kurie mokosi Vilniaus universitete (VU) ir „kituose“ universitetuose. Šių grupių studentai pateikė statistiškai skirtingas nuomones apie dėstytojų kvalifikacijos kėlimą kaip aukštojo mokslo reformos siekį.

1. 2. lentelė. Aukštojo mokslo apmokestinimas (moterų/vyrų pozicija)

Crosstab

			Lytis		
			Moteris	Vyras	Total
AMR 1	Visiškai sutinku	Count	5	4	9
		% within Lytis	5.7%	5.3%	5.5%
	Sutinku	Count	4	14	18

	% within Lytis	4.6%	18.4%	11.0%
Nesu tikras	Count	10	12	22
	% within Lytis	11.5%	15.8%	13.5%
Nesutinku	Count	21	16	37
	% within Lytis	24.1%	21.1%	22.7%
Visiškai nesutinku	Count	47	30	77
	% within Lytis	54.0%	39.5%	47.2%
Total	Count	87	76	163
	% within Lytis	100.0%	100.0%	100.0%

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	9.579 ^a	4	.048
Likelihood Ratio	9.896	4	.042
Linear-by-Linear Association	5.298	1	.021
N of Valid Cases	163		

Pastebėtas reikšmingas skirtumas (paryškintas) tarp merginų ir vaikinų pozicijos dėl aukštojo mokslo apmokestinimo, kaip aukštojo mokslo reformos pradžios.

1. 3. Studijų programų akreditavimas (skirtumai pagal lytį)

AMR 5 * Lytis Crosstabulation

			Lytis		
			Moteris	Vyras	Total
AMR 5	Visiškai sutinku	Count	7	3	10
		% within Lytis	8.0%	3.9%	6.1%
	Sutinku	Count	20	18	38
		% within Lytis	23.0%	23.7%	23.3%
	Nesu tikras	Count	55	37	92
		% within Lytis	63.2%	48.7%	56.4%
	Nesutinku	Count	3	12	15
		% within Lytis	3.4%	15.8%	9.2%
	Visiškai nesutinku	Count	2	6	8

	% within Lytis	2.3%	7.9%	4.9%
Total	Count	87	76	163
	% within Lytis	100.0%	100.0%	100.0%

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	11.939 ^a	4	.018
Likelihood Ratio	12.428	4	.014
Linear-by-Linear Association	5.251	1	.022
N of Valid Cases	163		

Pastebėtas reikšmingas skirtumas $p=0,018$ (paryškintas) tarp merginų ir vaikų pozicijos dėl studijų programų akreditavimo aukštojo mokslo reformos pradžioje. Vaikinai dažniau negu merginos pateikia neigiamą poziciją šiuo aspektu

2. Kas pagerintų studijų kokybę?

2. 1. lentelė. Dėstytojų ir mokslininkų atlygių kėlimas (universitetų grupės)

T-Test

Group Statistics

Universitetas	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
SK 7 VU	39	2.00	.795	.127
VGTU	41	2.51	1.098	.172

Independent Samples Test

	Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
	F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
								Lower	Upper
SK 7 Equal variances assumed	6.113	.016	-2.379	78	.020	-.512	.215	-.941	-.084

Independent Samples Test

	Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
	F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
								Lower	Upper
Equal variances assumed	6.113	.016	2.379	78	.020	-.512	.215	-.941	-.084
Equal variances not assumed			2.398	72.905	.019	-.512	.214	-.938	-.087

Pastebėtas skirtumas, kurio reikšmingumo koeficientas $p=0,016$, $p<0,05$ (skirtumas paryškintas), tarp respondentų grupių, kurie mokosi Vilniaus universitete (VU) ir Vilniaus Gedimino technikos universitete (VGTU). Šių grupių studentai pateikė statistiškai skirtingas nuomones apie dėstytojų ir mokslininkų atlygių kėlimą kaip studijų kokybės gerinimo sąlygą.

2. 2. lentelė. Dėstytojų ir mokslininkų atlygių kėlimas (studijų pakopos)

Crosstabs

SK 7 * Studiju pakopa Crosstabulation

			Studiju pakopa		
			Pirmoji (bakalauras)	Antroji (magistrantura)	Total
SK 7	Visiškai sutinku	Count	18	10	28
		% within Studiju pakopa	15.0%	23.3%	17.2%
	Sutinku	Count	40	24	64
		% within Studiju pakopa	33.3%	55.8%	39.3%
	Nesu tikras	Count	46	7	53
		% within Studiju pakopa	38.3%	16.3%	32.5%
	Nesutinku	Count	10	1	11
		% within Studiju pakopa	8.3%	2.3%	6.7%
	Visiškai nesutinku	Count	6	1	7
		% within Studiju pakopa	5.0%	2.3%	4.3%
Total	Count	120	43	163	
	% within Studiju pakopa	100.0%	100.0%	100.0%	

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	12.286 ^a	4	.015
Likelihood Ratio	13.106	4	.011
Linear-by-Linear Association	8.144	1	.004
N of Valid Cases	163		

Pastebėtas reikšmingas skirtumas ($p=0.015$, $p<0,05$, skirtumas paryškintas) tarp pirmoje ir antroje studijų pakopose besimokančių respondentų grupių apie dėstytojų ir mokslininkų atlygių kėlimą, kaip vieną iš studijų kokybės gerinimo sąlygų.

2. 3. lentelė. Detali informacinė bazė apie aukštųjų mokyklų, programų akreditaciją (mokymosi kursai)

Report

SK 9

Kursas	Mean	N	Std. Deviation
1	2.48	33	.755
2	2.52	44	.731
3	1.94	33	.827
4	2.75	12	.866
5	2.45	42	.739
Total	2.40	164	.796

ANOVA Table

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
SK 9 * Between (Combined)	9.485	4	2.371	4.021	.004
Kursas Groups Within Groups	93.753	159	.590		
Total	103.238	163			

Pastebėtas skirtumas, kurio reikšmingumo koeficientas $p = 0,004$ (skirtumas esminis (paryškintas)), tarp respondentų grupių, kurie mokosi skirtinguose kursuose. Šių grupių studentai pateikė statistiškai skirtingas nuomones dėl informavimo apie universitetų, studijų programų akreditavimą, siekiant geresnės studijų kokybės.